REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXIII-lea
Iulie-Septembre 1937.

7-9

SUPT CONDUCEREA

LUI

N. IORGA

CUPRINSUL:

N. Iorga: Un mare negustor macedonean din secolul al XVII-lea.
„ „ Mişcarea ţerănească din 1862 (acte ale Poliţiei din Bucureşti).
Dr. Andrei Antalffy: Vechea cronică otomană (ca izvor pentru Istoria Românilor).
C. Göllner: Conspiraţia emigratului polon Adolf David (1834).
N. Iorga: O societate literară uitată.
Gh. Duzinchevici: Din legăturile lui Petru Rareş cu Polonia.
Valeriu Papahagi: Constantin Hagi Gheorghiu Gehani din Moscopole (un învăţat aromîn din secolul al XVIII-lea).
Dări de samă de *N. Iorga.*
Cronică de *N. Iorga* şi *T. Holban.*
Notiţe de *N. Iorga.*

„DATINA ROMÂNEASCĂ" — VĂLENII-DE-MUNTE
1937

www.dacoromanica.ro

COMITETUL DE DIRECȚIE:

N. BĂNESCU
AL. LAPEDATU
I. NISTOR

COMITETUL DE REDACȚIE:

DIMITRIE BERCIU
N. A. CONSTANTINESCU
MARIA HOLBAN
C. J. KARADJA
EMIL LĂZĂRESCU
C. MARINESCU
ȘT. METEȘ
VALERIU PAPAHAGI
IULIAN PETER
AURELIAN SACERDOȚEANU
VIRGINIA SACERDOȚEANU, SECRETARĂ

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXIII-lea, n-le 7-9. Iulie-Septembre 1937.

Un mare negustor macedonean din secolul al XVII-lea

Încetul pe încetul însemnătatea elementului românesc în Balcani prinde a se afirma.

În frumosul studiu al d-lui Andrei Veress despre pribegia lui Grigore-Vodă Ghica în Apus [1] se cuprinde un interesant raport din Viena, 8 Mart 1665, care ni arată *cât de întinse erau la această dată legăturile de comerţ al unui Macedonean şi cât de mult ele erau în legătură cu împrejurările politice ale vremii.*

El se numeşte Marcu Manicati, dintr'o familie al cării nume, de la *a mâneca*, se întâlneşte adesea în rosturile de negoţ ardelene din secolul al XVIII-lea, trăind până la noi, cu numele derivat, printr'un sufix grecesc, al profesorului Manicatide. Raportul îl intitulează: „Marco Manicate aus Macedonia" şi adaugă că e „de naţie şi religie grecească".

Printr'o cetire greşită, a d-lui Veress sau a înaintaşului său, el e prefăcut din „Kaufmann zu Griechisch-Weissenburg", : adecă „negustor din Belgradul Sîrbesc, în „Hauptmann", căpitan, ceia ce nu poate să aibă niciun sens, Belgradul fiind atunci o cetate turcească şi având drept comandant, firește, un Pașă.

Marcu Manicate — numele de botez vine prin legăturile comerciale cu Veneţia Sfântului Marcu — *se află la Viena şi el povesteşte, naiv, lucruri de la Constantinopol, ceia ce arată deci raza intereselor sale.*

Spune că Marele-Vizir, Ahmed Chiuprulul, tot un Macedonean, în legătură cu Ghica-Vodă, care tocmai se întorsese pe la Belgrad, unde se presintase şi, după campania nenorocită de la Léva, Domnul Moldovei, Istrate Dabija, ca să-şi îndreptăţească purtarea [2],

[1] *Memoriile Academiei Române*, secţ. ist., seria 3, II, p. 50.

[2] Şi representantul Habsburgilor la Turci, Simon Reniger, era acolo în Maiu al acestui an; *ibid.*

www.dacoromanica.ro

a trimes să se aducă din Ardeal Doamna lui Grigoraşcu-Vodă Ghica. Ştim că acesta fugise prin Moldova, iar soţia sa, Maria Sturdza, se adăpostise în aceste părţi ardelene, unde a născut pe fiul ei, Matei. Se credea că Apaffy, Domnul Ardealului, o va preda şi i se aştepta deci sosirea acolo, la Belgrad.

Aici se adauge ceia ce e fără îndoială o simplă fabulă. Cum ea, frumoasa Doamnă, ar fi rudă *(befreundet)* cu vestitul Mare Dragoman al Împărăţiei, Panaioti Nikusios, acesta ar fi declarat că, decît s'o lase a fi silită de Turci să-şi părăsească legea creştinească, ar lua-o de nevastă, de şi mai are una. În adevăr, el era soţul unei Levantine din Chios.

Acestea se spun Consiliului de Războiu al Imperiului. Deci *Marcu Manicate, ca şi alţi negustori români din aceste părţi balcanice, îndeplinia şi funcţiunea de informator secret al politicii austriece faţă de Turci.*

N. Iorga.

Mişcarea ţerănească din 1862

– acte ale Poliţiei din Bucureşti –

Se cunoaşte — acum mai în urmă prin Istoria lui Cuza-Vodă de A. D. Xenopol — acea mişcare ţerănească din 1862 pusă la cale de adversarii Domnului Unirii pentru a-i aduce pe această cale căderea.

S'a scăzut prea mult însemnătatea acestei agitaţii.

Dintr'o colecţie particulară căpătăm acuma actele Poliţiei bucureştene care ni-o arată în toată seriositatea ei.

I.

Ianuarie 22.

Cu respect, cocoane Alexandre,

Întocmai după ordinul d-voastră No. 1796 am regulat, şi, ca să fie executate întocmai am trimis şi pe grefier cu doi jandarmi a revizui toată noaptea pe sub-comisari, gardişti de zi. Din care cauză nu ştim, niciunul n'a venit astă seară să dea raport de bună pace, după cum da până astă seară şi prin urmare niciun gardist de zi nu este la casarmă.

Plecat
I. Andronescu.

www.dacoromanica.ro

II.

1862, Ianuar 23.

Sărut mîna,
Cocoane Alecsandre,

Bogati[1] veni acum de la Pantelimon, unde mi spuse că o bună trupă de oameni înarmați sînt ascunși în pădurea de acolo.

Mă grăbesc a vă anunța spre cele ce veți chibzui. Am osebite înțelegeri cu d-voastră: spuneți-mi dacă o să veniți pe aici sau nu.

Servitor devotat,
Iscălitură indescifrabilă.

Poliția.
11 ore noaptea.

III.

Vă anunț spre știință și tot de-odată că pe drumul Tămădăului o masă ca de vre-o alți șapte sau opt sute de oameni își grăbiau pașii spre Capitală.

Din oraș pănă acum nuvele bune.

Serv devotat,
Iscălitura indescifrabilă.

1862, Ian. 23.
Poliția, 9½ ore.

IV.

Poliția.

Sărut mîna,
cocoane Alecsandre,

În acest moment fuiu prevenit că țăranii au pornit și din partea despre Tunari. Un jandarm de district veni și îmi raportă că la Teii Doamnei un număr ca de patruzeci de țărani stăruiesc cu orice preț în noaptea aceasta să intre în Capitală.

Mă grăbesc a vă anunța. Aștept ordin.

Servitor devotat,
Indescifrabil.

1862, Ianuarie 23.
7½ ore.

---

[1] *Cel amestecat în uciderea lui Barbu Catargiu.*

www.dacoromanica.ro

V.

Principatele Unite.

D-le Prefect,

În temeiul ordinului cu No. 1985, cu data de la 23, ivindu-se la orele 12 și jumătate niște maici, viind de la schitul Pasăre cu o sanie ordinară, cu un sătean g'rigiu *(sic)*, a-și tîrgui pentru mănăstire, am căutat în acea sanie cu de-amăruntul și am găsit un iatagan în acea sanie, însă, viind și soția lui Ispas Ionașcu în unire cu acele călugărițe, pe care, la cercetarea făcută numitele femei au arătat că soțul său Ispas au fost cîrciumar în acel sat, însă numitul se afla cu prăvălia de cîrciumă în suburbia Ianculuí, lîngă biserică, care pot da garanție mai mulți proprietari, și cari după datorie se înaintează onor. Prefecturi spre eczactul *(sic)* ordin.

Căpitan... (?) G. Zamcoviceanu.

Anul 1862,

Ghenar 23.

No. 27.

Onor Prefecturi a Capitalei.

VI.

Ghenarie 24, București.

Cu respect,

cucoane Alexandre,

În momentul acesta veni epistatul mahalalei Bărbătești, trimis de căpitănia barierei Beilicu, anonsîndu-mă că, venind la barieră cu 7 sănii de fin un logofăt de la moșia Comana, carele a arătat căpitanului că în urma lui vine o trupă de 100 oameni pe jos însoțiți și de un panglicar (după haine se zice), și care trupă de oameni a apucat spre bariera Piscului, epistatul de la barieră a ieșit din barieră ca să vadă de vine această trupă și a mers pe margine pănă la bariera Piscului. Acolo i-a spus unterofițerul și cu epistatul de la acea barieră că a venit o trupă numai de 30 oameni să între în capitală, supt motiv de a tîrgui. Unterofițerul și cu epistatul s'a înnapoiat, și pr'încotro va fi apucat nu știm mai mult.

Căpitanul de la bariera Piscului este vestitul Brătianu și carele, după toate serioasele poveți ce i s'a dat a fi neclintit la barieră, lipsește de la barieră de la 7 ceasuri de dimineață astăzi, și pănă acum nu se știe pe unde se află. Părerea mea este să întărim

www.dacoromanica.ro

acea barieră, fiind foarte slabă cu d. Brătianu, şi nu mai puţin şi Beilicul, căci poate acea trupă de oameni să între la noapte.

Ordonaţi cele ce veţi bine chibzui.

Plecat
I. Andronescu.

VII.

Sărut mîna,
c. c. Alexandre,

Astăzi am stat la curtea Mitropoliei până la cea de pe urmă. Am vrut să viu la Palat, dar, informîndu-mă că s'au regulat a fi (coloarea) de galben, am venit în —, şi, continuînd măsurile precedente, am aflat următoarele :

Postelnicul Dumitru,
Ghinea Ioan,
Culea Drăgan şi
Nae Enachi din mah. Popa Nanu au trecut acum pe la orele 7 prin bariera Vergului cu patru sănii cu orz. Au arătat că de la mănăstirea Pasărea mai incoace pe drum au întîlnit venind spre capitală ca la 200 de ţărani. Li-au căutat prin sănii şi asupra-le de arme şi, negăsind nimic, li-au dat drumul fără ca să le facă ceva. Apoi, venind până la Pantelimon, acolo au văzut alţi douăzeci de indivizi ţărani, pe cari d-l subprefect i-a oprit la tact.

Aceste cu respect le vă comunic. Iscălitul se afla la comisie sau la marginea, gata la ordinile Domniei Voastre.

Binevoiţi vă rog a primi cu această ocasie încredinţarea osebitului mieu respect.

Al d-voastră
plecat
serv
D. Ionescu.

1863, Ianuar 24,
Bucureşti.

VIII.

Sărut mîna,

Pe sătenii de la barieră cu No. de 51 îi trimit la prefectură cu procesul-verbal.

www.dacoromanica.ro

Unul din căpitanii lor carii s'au prins, numit Tachi Popescul, foarte sumeț și cu nepăsare striga că au venit la dreptate în contra căpitanului și a celoralanți. Am primit act de acusație din partea jefuiților.

N'au fost trebuință de putere, fiindcă restul jandarmii cari îi am la dispositie de abia ajungea pentru paza și transportarea lor.

Pentru observarea barierelor și a localităților desfundate îmi trebuie doisprezece jandarmi cu un sub-ofițer, carii să nu părăsească posturile lor fără ordin, că mă aflu la bariera Moșilor, unde aștept ordinul domniei voastre dacă trebuie se trimiț la Prefectură pe acei cinzeci și unu' săteni odată, sau cu ce regulă, spre a nu se face tapagiu.

A dv. plecat
serv
D. Ionescu.

Ianuarie 25
1862.

IX.

1862, Ghenarie 25.

Sărut mîna,
Coane Alecsandre,

După ordinul d-voastră am trimis pe la bariera Tîrgul-de-afară, și îmi scrie Vîlceanu că au acolo ca vre-o cinzeci de săteni cu ciomege și o lance și o pușcă. Aceștia sînt din satul Drăgoești, Biținа și Boteni. Vîlceanu i-a desarmat, și i-am mai trimis zece jandarmi spre paza lor acolo în loc, la barieră, iar, pe de alta, vă fac cunoscut d-voastră a-mi da ordin de urmarea ce trebuie să facem cu dînșii. Aștept ordinul d-voastră.

Al d-voastră
serv
Spirache Paris Mumuleanu[1].

X.

Proces-Verbal.

După verbalul ordin al domnului prefect am mers la comuna Moara Domnească, însoțit de jandarmi cuvincioși și, aproape de acea comună, la cîrciuma lui Voicu Circiumarul, fiind ordonat ca

[1] Fiul poetului.

www.dacoromanica.ro

să caute în cîrciuma acelui Voicu armele de care s'a încredințat domnul prefect de la Ianache Grecu, sătean din comuna Drăgoești, că sînt acolo supt paza a cinci săteni tot din comuna Drăgoești, pe care săteni și arme să aducă la onor. Prefectură,

Conform dar expresului ordin pe la orele doă după doăsprezece noaptea, între 25 și 26 ale următorului, mai întăiu am procedat în lucrare de a vesti pe membrii comunei din Moara Domnească și, însoțiți de dumnealor și martorii ce se văd suscrișii, au mers la numitul cîrciumar. Am găsit de caraulă pe Tache Dumitru și Petrache Manolache, cărora făcîndu-li întrebare și ce păzesc cu puștile în mînă, mi-au răspuns întăiu că sînt călători, al doilea mi-au arătat că sînt lăsați la acea cîrciumă de trupa lor ce au în calitate de comandir pe Ioniță Davera și Ion feciorul Popii, ca să păzească mai multe arme ce sînt în pivnița acei cîrciumi, mai fiind cu dînșii și alți trei tovarăși, și anume Gheorghe Arțăreanu, Ioan Stoian și Ianache Manea, pănă se va întoarce numiții lor comandiri din București. Dupe arătarea dar a acestor carauli am întrat în cîrciumă, unde am găsit atîți *(sic)* pe numiții trei tovarăși și pe cîrciumar, pe urmă și în pivniță mai multe arme, adică unsprezece puști, patru cîte două țevi, șapte cîte o țeavă, un iatagan, o pereche pistoale, o geantă de piele de vînătoare, un patruntaș cu țevi și două tinechele de iarbă de pușcă. După ce am văzut aceste însemnate arme, li-am făcut întrebare acelor cinci individe: care cas i-a silit pe dînșii să și părăsească căminele lor și să vie în acel loc cu atîtea arme. Toți într'o glăsuire mi-au răspuns că au venit în comuna lor numiții comandiri, zicîndu-li, cu mai multe înfricoșări, de nenorociri, de a li da foc și altele, cu mic și mare să se scoale și prin sforță să meargă pe la arendași și proprietari și, ori la care va găsi arme, cît de multe, să le ia pe toate și să meargă în București să ceară de la Domnitor drepturile lor. Sforțați fiind de acei capi, s'au găsitără din acea comună un oarecare număr și, uniți cu alte cete de lăcuitori din alte comune, au mers cu toții pe la proprietari și arendași și, unde au găsit arme, le-au luat prin sforță și, plecînd spre București, orice pasagher mai întîlnia pe drum care purta arme, le lua și de la aceia tot prin sforță, pănă ce au ajuns la această cîrciumă, unde au lăsat pe dînșii numai cu armele sus arătate, și celelante trupe cu celelante arme au apucat spre București.

www.dacoromanica.ro

Atît cunoaştem şi nimic mai mult.

1862, Ghenarie 25 spre 26.

Comandir Jandarmilor Poliţiei: Spirache Paris Mumuleanu.

XI.

Dimitrie Ioanidi, pomoşnicul sub-cîrmuitorului de Fierbinţi, a venit în Bucureşti chiar acuma şi spune că pe sub-cîrmuitorul de la Fierbinţi şapte mii locuitori din mai multe sate l-au ucis.

Pe maşinistul de la Obor (povarnagiul), aflîndu-se din întîmplare la sub-cîrmuire, l-au bătut, încît este în pericol. Capii acestora sînt: Mircea Mălăeru, Tudor Constandin, Dumitru Casac. Toţi aceştia peste trei ceasuri sînt în Bucureşti.

XII.

Satul Afumaţi.

S'a poprit de către oştirea trimisă din capitală ca la patru sute locuitori.

XIII.

Satul Ileana.

Au fost arestaţi de către locuitori Dincă Niculescu şi Mihăilescu.

XIV.

Domnule Prefect,

Vă încunoştiinţez că Mircea Mălăeru a intrat în Bucureşti cu vre-o douăzeci de oameni.

Luaţi dispoziţiile ce veţi găsi de cuviinţă.

Indescifrabil.

XV.

Sărut mîna,

Coane Alexandre,

Tot ce vă pot anunţa că băieţii cari au venit mi-au arătat că o sumă care era pe margini pe la hanuri şi au văzut soldaţii, s'au înapoiat la Vergu. D'înainte spre Pantilimon s'au ivit o sumă ca vre-o sută cinzeci, şi le iau ieşit soldaţii înainte: atunci ei s'au împrăştiat, dar erau numai cu ciomege, iar nu cu arme.

Eu am plecat la Mitropolie.

Al d-voastră devotat: Mumuleanu.

N. I.

www.dacoromanica.ro

Vechea cronică otomană

editată de dr. Friedrich Giese [1],

Ca izvor pentru Istoria Românilor,

(traducere din limba turcească.)

de Dr. Andrei Antalffy.

Cataloagele manuscriselor orientale pomenesc de o sumedenie de cronici anonime, în limba turcească, aflătoare prin diferite biblioteci ale Europei, purtînd fiecare titlul de *tevārīkh-i āl-i Osman = Veche cronică otomană* [2].

Cele cercetate până acum din aceste anonime se citează în orientalistică modernă prin următoarele prescurtări: W_1 (Wiener Nat. Bibliothek), K (Prof. Dr. Kahle, Giessen), Gi (British Museum), Go (Gothaer Bibliothek), W_2 Wiener Nat. Bibliothek), R (Academia dei Lincei, Roma), B (Berlin, K. Bibliothek), W_3(Wiener Nat. Bibliothek), G (Gotha, Herzogl. Bibliothek), M_1, M_2 (München, Staatsbibliothek), P (Berlin, K. Bibliothek), Dr. (Dresden, K. Bibliothek).

Dr. Fr. Giese, care, colecţionînd şi analisînd textele acestea, a constatat multe apropieri între ele ca fond şi ca frasare, ajunse la conclusia că anonimele, departe de a fi lucrări deosebite, cum se credea mai înainte, sînt variantele a două archetipuri. Precum crede el, archetipul grupului W_1, W_2, K, Gi, Go, R şi D trebuie să fi fost vre-o veche redacţie a cronicii lui *Asîk Paşa-zāde*, în tot casul una anterioară redacţiei tipărite la Stambul în 1913/14, iar restul variantelor îşi au prototipul în *tarīkh-i āl-i Osmān* al lui Muhji eddin Muhammed ben Alì Gemalì († 957/1550), o cronică turcească de de mult cunoscută Europenilor dintr'o traducere latinească cuprinsă în partea numită „Codex Verantianus“ din *Historiae musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum excriptae libri XVIII* ale lui Ioannes Leunclavius [3].

---

[1] *Die altosmanischen anonymen Chroniken....*, herausgegeben von dr. Friedrich Giese, Teil I. Text und Variantenverzeichniss, Teil II. Übersetzung (Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, XVII, nr. 1).

[2] Înţelesul literar al titlului este: *Cronicile oştii lui Osman*. Fiindcă însă terminiii *tewārīkh* şi *tārīkh* se întrebuinţează ca sinonime, traducerea titlului prin *Veche cronică otomană* este tot aşa de corectă, ca şi cea prin *Vechi cronici otomane*.

[3] „O altă colecţie de izvoare orientale publicată de Leunclavius este „*Die Annales Sultanorum Othmanidorum*, Frankfurt 1588 = *Neuwe Chronica*

www.dacoromanica.ro

Varianta editată de Fr. Giese este cea indicată prin W_1 din grupul întâiu. Manuscriptul care a servit de bază ediției, cel mai complect din toate celelalte, se păstrează în Biblioteca Națională din Viena supt No. A. F. 445. Afară de puținele îndreptări critice, necesitate de lacune și alte defecte ale textului, editorul a căutat să reproducă manuscrisul cît s'a putut de nealterat, respectîndu-se până și particularitățile vechii ortografii turcești. Un bogat aparat de variante, însemnînd toate diferențele de frasare din celelalte anonime înrudite, este anexat textului.

Privitor la data compunerii acestei cronici nu se pomenește nimic în text. Atîta e sigur, că ea trebuie să se fi compus în timpul lui Baiezid al II-lea, între anii 1490 și 1512 d. Hr.

Traducerea mea cuprinde toate pasagiile în care sînt menționați Romînii. Cea d'întâiu știre despre Romîni fiind din 1388, iar ultima din 1485/86, cuprinsul anonimei W_1 abia acopere un secol din istoria țerii noastre.

Interesanta știre despre participarea Romînilor în armata lui Baiezid I, la lupta dată între acesta și Timur-Lenk *nu departe de Ankara, se găsește* și în cronica lui Nesri, unde însă, în loc de *Eflakhogli* e *V L K - ogli.* Variantele W_4, G, M_1, M_2 V și L scriu deasemenea V L K. Împotriva lui Th. Nöldeke, care în traducerea pasagiului corespunzător din cronica lui Nesri ceteşte acest nume ca *Vulk-ogli,* noi susținem că vocalisarea corectă a consoanelor *V L K* trebuie să fie *Valak* și că în această înfățișare vocalică a cuvîntului ni s'a păstrat, după toată probabilitatea, *un termen curent în vechea limbă turcească, avînd aceiași accepțiune ca Eflak*[1].

În descrierea luptelor de la Varna și de la Cosovo nu putem

Türkischer Nation von Türcken selbst beschrieben, Frankfurt, 1590. Ediția germană a acestei opere are ca supratitlu: „Gitabi tevarichi, Chronic oder Zeitbuch der Fürsten osmanischen Stammes von ihrem Ursprung... biss auff den Sultan Suleiman Chan und das 1551. Jar Christi: welches der edel und gestreng Herr Jeronymus Beck von Leopoldstorff im nechstfolgenden Jar von Constantinopel mit sich bracht". Ediția latinească are următorul supratitlu: „Annales Sultanorum othmanidorum a Turcis sua lingua scripti: Hieronymi Beck a Leopoldstorff, Marci fil., studio et diligentia Constantinopoli advecti MDLI divo Ferdinando Caes. opt. max. D. D. iussuque Caes. a Joanne Gaudier, dicto Spiegel, interprete Turcico Germanice translati. Editio altera Francofurdi, MDXCVI".

[1] V. articolul meu *Cîteva însemnări scurte*, în *Revista Istorică*, Iul.-Sept. 1934. [Din nenorocire legătura istorică nu permite această lectură; *N. I.*]

www.dacoromanica.ro

trece cu vederea identitatea momentelor tactice din ambele lupte, expuse aproape cu aceiași frasare, așa încît, cetind pasagiile respective, avem impresia că în ele cronicarul confundă cele două evenimente. În tot casul, un document prelucrat de atîtea ori și copiat de atîția copiști nepricepuți era inevitabil să sufere diformațiuni une ori din cele mai fatale. Vom putea fi lămuriți asupra greutăților de acest fel în legătură cu formarea textului anonimei W^1 numai atuncea cînd vom avea la îndemînă mult așteptata ediție critică a cronicii lui *Așik Paşa-zadè* și a celei a lui Nesri, ambele de fundamentală însemnătate și din punctul de vedere al problemei izvoarelor vechilor cronici turcești [1].

Cît despre limba anonimului nostru, ea este cea comună tuturor scrierilor otomane de prin secolul al XV-lea pănă în ultimele două decenii ale domniei lui Baiezid al II-lea : o limbă simplă, curat turcească, numită *kaba türki*. Încă în timpul lui Baiezid al II-lea însă, cu operele istoricilor Idris Bitlisi, Kemal Paşa-zadè, Tursunbeg, etc., se inaugurează o nouă limbă literară, meșteșugită și supraîncărcată cu elemente lexice din limbile arabă și persană. Tot această limbă cultă va fi adoptată și de cancelariile Sultanilor.

(Pag. 25, rîndurile 20-21)

(Aceasta) [2] s'a petrecut în anul 791 al Hegirei [3]. După aceia Baiezid, ridicîndu-și lagărul, a plecat la Edirnè....

(Pag. 25, rîndul 28; pag. 26, rîndul 3.)

În anul acela [4] Jildîrim Baiezid a cucerit minele de la Caratova împreună cu ținuturile sale. Era [pe atunci] un bărbat viteaz pe care îl chema Firuz-beg. Pe acesta [Baiezid] l-a trimes ; a mers [și] a cucerit Vidinul. După aceia s'a încredințat lui Firuz-beg [să facă] o incursiune. El a plecat și, răpezindu-se asupra Valahiei, făcu incursiunea. S'a adus foarte multă pradă [5].

---

[1] Despre problema izvoarelor celor mai vechi cronici otomane v. studiul lui P. Wittek, *Zum Quellenproblem der aeltesten osmanischen Chroniken*, în *Mitteilungen z. osm. Gesch.*, I, 1921/22, caietele 2-3. Tot în numărul acesta a publicat și Fr. Giese introducerea sa la ediția textului anonimei W_1 („Einleitung zu meiner Textausgabe der altosmanischen anonymen Chroniken *tewarih-i al-i osman*").

[2] Moartea și înmormîntarea lui Murad.

[3] Anul 791 H a început la 31 Decembre 1388 d. Hr.

[4] În anul 791/1389.

[5] Termenul *doyum* din text, în înțelesul de pradă, îl întîlnim des la Neculce („cu mult plean de robi și duium", „și aducea duiumuri multe", „iar duium și robi au luat mult Tatarii", „au scos multe vite duium ce le luase din țară", etc.).

www.dacoromanica.ro

(Pag. 38, rîndurile 24-29.)

De partea aceasta, lui Jildîrîm-Han i s'a adus vestea că Timur-Han, venind, a căzut asupra Ankarei. Cînd Jildîrîm a auzit această veste, a strîns oaste şi el, apoi a plecat la drum. Fiindcă mai venise şi oastea Tatarilor, i-a luat şi pe aceştia cu sine. Ei veniseră din vilaietul Deşt[1], trecînd prin vilaietul Moldova. Asemenea a venit şi oastea din Valahia. Strîngînd astfel oşti din Rumelia şi Anatolia, el a adunat o armată asămuitoare cu cea a lui Timur. [Cu ea] el porni la drum cu răpezeală şi a mers în continuu.

(Pag. 39, rîndul 26; pag. 40, rîndul 10.)

În chiar toiul luptei begii şi oastea fiecărui ţinut trecură la proprii lor begi, fără ştirea Sultanului Jildîrîm-Han. Steagurile lui fură desfăşurate şi trupele orînduite; tobele cele mari şi mici sunau; ei stăteau rînd după rînd. Cînd trupele fură aşezate (în ordine de bătaie), cele două oştiri erau faţă în faţă. Oastea tătărească era şi ea haină. Tahretin-beg, begul de Erzingian, fiul begilor lor, este nepotul de frate al lui Artena-beg. Oastea tătărească trecu [deci] la el. Oastea din Chermian trecu la fiul [prinţului] de Chermian; oastea din Menteşè trecu la fiul [prinţului] de Menteşè, iar oastea din Saruhan trecu la fiul [prinţului] de Saruhan. Fiecare trecu la begul său. Aşa dar begii tuturor acestor trupe erau lîngă Timur-Han. Cu un cuvînt, oastea lui [Baiezid] s'a sfărîmat, s'a risipit. Pe urmă, supt Jildîrîm-Han a devenit haină până şi oastea sa proprie, de oare ce erau exasperaţi. Ei s'au împrăştiat şi au plecat. Numai [oastea] fiul[ui] prinţului de Valahia, care era o oaste a necredincioşilor, aceia a mai luptat. Timur-Han, văzînd oastea necredincioşilor, i-a socotit drept dervişi şi a spus: „Ah, acei işici[2] mişei s'au luptat straşnic!" [Cei] din jurul lui i-au zis lui: „Hanul nostru, ei nu sînt işici, ci necredincioşi". După aceia şi fiul [prinţului] de Valahia văzu că cu lupta nu mai merge, [fiindcă] au rămas singuri. El asemenea îşi luă armata, fugi la o parte [şi] plecă[3]".

[1] Adecă din *Deşt-i Chipciac*. Despre teritoriul cu această numire v. *Revista Istorică*, Ianuar-Mart 1934, p. 39, nota 4.

[2] Terminul *işic* este forma populară a terminului arab *aşic* şi inseamnă: îndrăgostit de Dumnezeu, mistic, derviş.

[3] Cît despre o variantă a acestei relatări, cu aproape aceleaşi amănunte din cronica lui Nesri, v. Nöideke, *Auszüge aus Neschri's Gesch. des osman. Hauses*, *Z. d. D. M. G.*, XV, p. 363.

www.dacoromanica.ro

(Pag. 48, rîndurile 5-15.)

Emir Süleiman era pe atunci la Bursa [1]. El a prins de veste că Musa Celebì plecase la Isfendiar. Şi-a ridicat deci şi el tabăra şi plecă în contra lui Isfendiar. El tot a mers şi, cînd a ajuns la Göinüc, a iernat acolo pe malul apei. S'a dedat la chefuri şi, petrecînd acolo, n'a mai mers mai departe. La piciorul unui plop, căruia încă în zilele de astăzi i se zice „plopul begului", nu s'a lăsat o clipă de chefuri. Pe urmă s'a împăcat cu Isfendiar. După aceia a mers la Iznic. Si acolo s'a ocupat numai cu petreceri. Ei văzură că nu se mai lasă de vin. Toţi oamenii săi s'au supărat mult din pricina acestui rău obiceiu al lui. După aceia Isfendiar, cu ştirea lui Alì paşa, pe Musa Celebì l-a îmbarcat, la Sinap [2], pe o corabie şi l-a trimes în Valahia [3]. În acel timp domnitorul (din Valahia) era necredinciosul Mircea [4]. Era un necredincios foarte viteaz. Mircea l-a primit pe Musa la el şi după aceia l-a trecut în Rumelia. Unii spun că l-a trimes la Silistra. De acolo Musa a pornit la drum. Toţi *tuvigia* [5], toţi deţinătorii de feude militare, cu toţii au venit la el.

(Pag. 52, rîndurile 13-18.)

Sultan Musa a domnit trei ani şi jumătate. (Atunci) s'a mutat din lumea asta. Pe Mihal-oglu Mehmet-beg l-au prins. L-au trimes la Bedevi-Ciardac în Tocat şi l-au întemniţat. Pe fiul caziului din Simavna l-au prins de-asemenea. L-au trimes împreună cu fiul şi fata lui la Iznic (unde i-au rînduit lui o leafă de o mie de accè lunar). Begul azabilor a fugit în Valahia. Rumelia a trecut întreagă la Sultan Mehmet. El a ajuns padişah în anul 816 al Hegirei [6]. După aceia Sültan Mehmet a trimes soli în toate părţile

---

[1] Astfel numiau Turcii oraşul Brusa

[2] Astăzi se pronunţă Sinüp.

[3] În text : Eflak-ili.

[4] În text : Mirce.

[5] În termenul enigmatic „tuvigia" Friedrich Giese (*Die altosman. anonymen Chroniken*, în *Abh. f. die Kunde d. Morgenl.*, XVII, Nr. 1, p. 65) bănuieşte *tafigia* (Redhouse) sau *taficha* (Meninski), un fel de miliţie feudală, afară de *„timar erleri"*, proprietari de feude propriu-zişi. La S'ad-ed-Din cuvîntul se scrie *tuvvagia*, *duvagia* şi *tuvagia*. D. N. Iorga (*Cronicile turceşti ca izvor p. ist. Rominilor*, p. 4), terminul îl identifică cu „tugh" (tuiu). După părerea aceasta *gïümle tuvigia* din text ar însemna : toate tuiurile, adecă toţi vizirii cu tuiuri.

[6] Anul 816 H a început la 3 Maiu 1413 d. Hr.

www.dacoromanica.ro

lumii, precum şi la begii din împrejurime, şi a încheiat pace cu ei [1].

(Pag. 53, rândurile 11-17.)

Întorcîndu-se Sultan Mehmet de acolo [2], a mers la Brusa. Ridicîndu-şi tabăra de acolo, a mers la Edirne. De acolo a plecat contra Valahiei. S'a ridicat o oaste de la Caraman-oglu. Isfendiar-oglu Casim-beg a mai dat şi el o oaste. Sultan Mehmet, mergînd, şi-a aşezat lagărul pe malul Dunării. Făcu un ocol, împresură [3] cetatea Giurgiului şi trimise acingiii în Valahia. S'a făcut foarte multă pradă. După aceia begii valahi, încheind pace, au trimes haraciul. Ei au trimis copiii lor la Poartă [4]. Apoi Sultan Mehmet, ridicîndu-şi tabăra, s'a întors la Bursa cu izbândă.

(Pag. 54, rîndurile 1-4.)

De partea aceasta Şeih Bedr-ed-Din, fiul caziului de la Simavna, a auzit asemenea despre aceasta, că Börclügè Mustafà se întăreşte. Fugind deci şi el din Iznic, a mers la Isfendiar. În timp ce stătea la Isfendiar, s'a suit, într'o noapte, pe o corabie şi a trecut în Valahia. De acolo a intrat în Agaci-Denizi. Însă sânt cari spun că el ar fi avut înţelegere cu Börclügè Mustafà [5].

(Pag. 64, rîndurile 15-18.)

Istoricii spun că, în timp ce Sultan Murad [6] stătea la Edirne, begul Valahiei, Dracul, trecând Dunărea, i-a causat Rumeliei mare desastru. Sultan Murad a pornit (împotriva lui) şi, luînd multă pradă, s'a întors la Edirne şi a rămas (acolo). (Aceasta) s'a petrecut în anul 826 al Hegirei [7].

(P. 66, rîndul 20, pag. 73, rîndul 12.)

În anul 844 al Hegirei [8] Sultan Murad, petrecînd iarăşi la Edirne, pe Mezit-beg l-a trimes la o incursiune. Acesta, trecând prin Valahia, a mers în vilaietul Ungaria. N'a izbutit, (ci) a fost bătut

[1] Cuvînt cu cuvînt : au legat pace unul cu altul.

[2] De la Conia, din expediţia contra lui Caraman-oglu.

[3] Verbul *ţapmak* înseamnă atît *a face*, cît şi *a împresura*.

[4] Ca ostatici.

[5] Börclügè Mustafà a fost un răsvrătit şi un profet mincinos, iar Şeih Bedr-ed-Din, rîvnind la tronul lui Mehmet, s'a dat drept *Mahdi*. Ambii au fost ucişi. Börclügè la Caraburun, Şeih Bedr-ed-Din la Seres.

[6] Murad al II-lea (1422-1451).

[7] Anul 826 H a început la 15 Dec. 1422 d. Hr.

[8] Anul 844 H a început la 2 Iunie 1440 d. Hr.

www.dacoromanica.ro

şi a suferit martiriu. După ce musulmanilor li s'a întîmplat aceasta nenorocire, în anul 845 [1] Sultan Murad stătea iarăşi la Sofia. Sihab ed-Din-paşa, beglerbeg, cu oastea şi acîngiii din Rumelia şi cu ienicerii trecînd prin Valahia, a mers în vilaietul Ungaria. (Însă) acîngiii şi oştile au fost împrăştiaţi; beglerbegul Hadîm-paşa s'a retras. Afurisitul de Iancu a dat năvală asupra lor. Precum îl surprinsese pe Mezit-beg fără veste, tot aşa i-a lovit (şi pe aceştia) fără veste. După aceia, în anul 846 al Hegirei [2], Caraman-oglu Ibrahim-beg s'a răsvrătit. El a găsit vilaietul Anatolia în discordie. Sultan Murad a prins veste (despre aceasta). Sultan Murad a trimes în Anatolia pe fiul său, prinţul Ala-ed-Din cu oastea din Rum. Acesta, după sosire, a dat iureş asupra lui Caraman-oglu. Caraman-oglu a luat-o la fugă şi s'a refugiat în Cilicia. După aceia s'a făcut pace. Sultan Murad s'a întors la Edirne şi a stat acolo. După aceia a sosit vestea despre moartea prinţului Ala-ed-Din. În timp ce Sultan Murad era încă în doliu, de partea aceasta blăstămatul craiu al Ungariei şi cu afurisitul de Iancu şi Despotul Laz-oglu, răpezindu-se înainte, au ajuns pănă la pasul de la Izladi [3]. Acel Casim-paşa, beglerbegul din Rumelia, şi Turahan-beg, (acesta) cu acîngiii, Casim-paşa cu ienicerii din Rumelia, au pornit (împotriva lor). Însă Turahan-beg n'a urmat (acelaşi) drum cu Casim-paşa. (Acesta) a trecut dincolo de Sofia şi, (după ce) a suferit o înfrîngere, a luat-o la fugă şi s'a dus (de acolo) [4]. (Duşmanii), venind, au incendiat Sofia. Sultanul Murad, ajungîndu-i vestea (despre aceasta), şi-a ridicat tabăra de la Edirne şi a pornit la drum cu trupele sale de Poartă, cu azabii şi cu oştile din Rumelia şi Anatolia. La Izladi, într'o zi de iarnă [5] foarte aspră, (oştirile) s'au ciocnit. (Sultan Murad) s'a bătut straşnic cu necredincioşii. Oastea necredincioşilor s'a întors şi a fugit. După ce s'au dus, o (parte din) oaste a fost trimeasă în urma lor. Pe Rumelioţi [6] i-au împărţit lui Turahan-beg. Din oastea din Anatolia [s]'au ales şase sangiacuri. În Anatolia era un beg cu numele de Balaban-paşa. Aceste sangiacuri i-au fost împărţite

[1] Anul 845 H a început la 22 Maiu 1441 d. Hr.
[2] Anul 846 H a început la 12 Maiu 1442 d. Hr.
[3] În text *gelip* de după *önüne koşup* este de prisos.
[4] În text *gelip* dintre *kaciip* şi *gitti* este de şters.
[5] *Zemheri* din text se scrie, corect, *zemherir*.
[6] Turceşte: *rum-illi*, fără îndoială din *rum-ilili*.

www.dacoromanica.ro

lui. Ei au ajuns oastea necredincioșilor. Balaban-pașa și cu Turahan-beg ținură sfat pe malul unui rîu, numit Misava. (Unii) au spus: „În timpul ce necredincioșii se duc fugind în desordine, haideți să-i lovim din urâ!“. Ei s'au învoit. Numai decît [1] însă, în chiar clipa cînd (oastea) din Anatolia s'a ciocnit cu necredincioșii, Turahan-beg cu Rumelioții [2] s'a întors și a fugit. Necredincioșii, văzînd fuga Rumelioților, au dat năvală asupra Anatoliei și au biruit Anatolia. Mahmut Celebi, fratele lui Halil-pașa, fu prins acolo din causa falsității Rumelioților [3]. De nu era Turahan-beg, în pasul de la Izladi un singur necredincios nu scăpa cu viață. El ar fi spus Rumelioților: „Sînt un mănunchiu de necredincioși. Loviți-i pe ei, apoi duceți-vă (acasă), de lucrați ogoarele voastre“ [4]. (Astfel) ar fi vorbit el. Din pricina acestui cuvînt l-au prins pe Turahan-beg. Mai tîrziu, în urma jăluirii sale, i-au dat drumul.

Sultan Murad, întorcîndu-se de acolo, a venit la Edirne. Cu Laz-oglu a încheiat pace. Ei au încheiat (cu condiția că acesta) și-a predat țara, vilaietul și cetățile sale.

După aceia Caraman-oglu Ibrahim-beg a năvălit asupra Anatoliei, pricinuind acolo mare vălmășeală. Sultan Murad, auzind despre aceasta, a trecut iarăși în Anatolia cu trupele sale de Poartă și cu oastea din Anatolia. La venirea lui, Caraman-oglu a fugit. Neavînd încotro, el a trimes pe Sari Iakub Aziz, cel mai vrednic din ulemale, și s'a făcut pace. În acel timp, cînd, de partea aceasta, necredincioșii au propășit, iar de cealaltă parte era să înainteze Caramn-oglu, acesta a avut un caraghios. El i-ar fi spus lui Caraman-oglu: „E bine că plecați ca să loviți pe acești Osmanlii“. Caraman-oglu l-ar fi întrebat: „De ce, bre?“ Caraghiosul i-a răspuns: „Sultanul mieu, (așa fiind), tu, de partea aceasta, și fratele tău Iancu, de partea aceia, ați putea, poate, să exterminați pe toți musulmanii“. De altfel, acest „Caramanlî“ era din soiul oamenilor cari, pe vremurile acelea, trimeteau soli la

---

[1] *Kim* de după *hemen* din text nu se potrivește cu construcția propoșițiunii.

[2] În textul turcesc *rumilenliyle* este o greșeală a copistului. Ar fi trebuit scris: *rumilliyle.*

[3] Și aicea: *Rumilenlinin.*

[4] *Kirîn varîn* și *süren* din text sînt arhaisme. Ele trebue înțelese: *kirînîz varînîz* și *sureniz.*

www.dacoromanica.ro

necredincioşi, era una cu ei şi căuta a nimici pe musulmani prin mînile necredincioşilor, ca ei [1] să nu ştie ce să mai facă.

După aceia Sultan Murad a dat drumul ienicerilor şi altor trupe, a renunţat la domnie şi, plecînd la Manissa, a stat acolo. Pe prinţul Mehmet l-a aşezat pe tron. Halil-paşa a devenit vizir, iar Mevlana Hosrev kazi-asker. Pe prinţul Mehmet l-au înscăunat. Aceasta s'a petrecut în anul 847 al Hegirei [2]. Blăstămatul craiu [3] şi murdarul Iancu făcură iarăşi o năvălire. Ungurii făcuseră alianţe. Oastea Saşilor, a Germanilor, a Cehilor şi a Latinilor, cea din Bosnia şi din Apulia, apoi Valahia, Frîncii şi Caraman-oglu, toţi erau în alianţă şi toţi, afară de Caraman-oglu, erau lîngă craiu. Ei au strîns oştiri foarte multe; trupe cam în număr de 70-80.000 au adunat ei. Au mai tîrît după ei şi cîteva mii de tunuri, cu carele lor cu tot. Trupele [4] erau acoperite pe de-a'ntregul de (platoşe de) fier albăstriu. Cu asemenea măreţie au trecut ele prin Belgrad. Trecînd şi prin Severin, au mers înainte şi au devastat vilaietele Madara şi Şumla. (Apoi) au mers la Nicopole [5], au împresurat cetatea Pravadia, însă n'au putut s'o ia. De acolo au plecat mai departe. Begul sangiacului Nicopole, Mehmet-beg, fiul lui Firuz-beg, cu oastea [d]in Nicopole şi cu acîngiii aflători acolo, a urmărit pe necredincioşi. Lovind şi nimicind mulţi necredincioşi, a şi prins (cîţiva) necredincioşi cu cămăşi de zale, platoşe şi armură şi i-a adus cu sine [6].

De partea aceasta, Sultanului Murad, în Manissa, i-a sosit ştire. Dar Sultan Murad n'a venit, ci a spus: „Begul vostru [7] este acolo; duceţi-vă şi luptaţi". În sfîrşit begii i-au spus: „Noi nu ne putem duce fără tine; begul nostru eşti tu. Într'adevăr, trebuie neapărat să fii cu noi". Ei au insistat. Sultan Murad, neavînd încotro, a fost silit să-şi părăsească locul şi să meargă la Galipoli. Frîncul blăstămat însă, trimiţînd o puzderie de corăbii, a ţinut marea ocupată. În sfîrşit, nu departe de Galata, în faţa Ienihi-sarului, pe o corabie frîncă, a trecut în Rumelia. Oastea din

[1] Musulmanii.
[2] 847 H a început la 1 Maiu 1443 d. Hr.
[3] Craiul Ungariei.
[4] În text *cerisi* = oastea lui.
[5] Turceşte *Nikeboli.*
[6] În text după *götürmekde* lipseşte *idi.*
[7] Sultan Mehmet.

www.dacoromanica.ro

Anatolia a trecut și ea. În timp ce (Sultan Murad) stătea la Edirne, Mehmet-beg, fiul Firuz-beg, a trimes (la el) pe necredincioșii cu platoșe. Sultanul zise: „Această biruință a lui (Mehmet-beg) prevestește a bine. Causa noastră este dreaptă". El a mulțămit lui Dumnezeu pentru grija Sa dumnezeească și, prin făgăduială solemnă declarîndu-și intenția pentru un războiu sfînt [1], și-a ridicat tabăra din Edirne. El a scos un număr mare de ieniceri, trupe din Rumelia și trupe din Anatolia, acîngii, azabi, serahori [2]. Supt cuvînt că este o chemare obștească la arme, mulțimea poporului islamului s'a strîns din toate părțile lumii. Sultan Murad a și pornit asupra Ungariei blăstămate, și ciocnirea avu loc la Varna [3]. A fost o luptă crîncenă. Ei au tras unii asupra altora cu tunuri, puști și arbalete, ca și cum s'ar fi deslănțuit potopul [4]. Afurisitul craiu era la mijloc [5]; de o parte Iancu, de cealaltă Cara-Mihal [6], răpezindu-se înainte, au dat iureș și l-au învins pe Sultan Murad. Amîndouă aripile ale (oștirii) lui le-au tîrît cu ei, apoi s'au încăierat cu oastea din Anatolia. Lupta era din cele mai crîncene. Pe Ghüveghü Caragia, beglerbegul Anatoliei, l-au ucis. Oastea din Anatolia, văzînd această situație, se risipi. Abia oastea din Rumelia și acîngiii văzură (pe cei din) Anatolia împrăștiindu-se, că și ei o luară la fugă, înainte ca necredincioșii să fi venit asupra lor [7]. Unul singur din ei n'a rămas. Îndată au fugit; nici nu s'au uitat îndărăt. Cînd Sultan Murad a văzut cele întîmplate, și-a ridicat ochii spre cer și s'a rugat lui Dumnezeu astfel: „Dumnezeul mieu!, dă religiei islamului putere și, de dragul strălucirii biruinții lui Muhammed, dăruiește ajutorul Tău religiei islamului, de dragul luminii lui

---

[1] Literalmente: *încingîndu-și șalele pentru intenția unui războiu sfînt.* După dreptul canonic muhammedan, rugăciunile și toate actele devoționale trebuie precedate de formula de declarare a intenției (niyyet ederim...).

[2] *Serahor*, vechiu termen militar, avea înțelesul de 1., *emiri-achor* = întendentul grajdurilor Sultanului (v. Dim. Cantemir, *Ist. Imp. Ot.*, pp. 632-3); 2. corp special de soldați, însărcinați cu transportul bagajelor și aprovisionarea trupelor.

[3] *Varîp* din text este o greșeală a copistului.

[4] *Kaza iaghmuru*, cuvînt cu cuvînt, înseamnă *o ploaie de pedeapsă.*

[5] Pentru *orta göküsünde* din textul lui Giese, în variantele B, RW_2 întîlnim *orta göküsde.*

[6] Numele dat de Turci lui Szilágyi Mihály, cumnatul lui Ioan Hunyadi.

[7] *Gelmeden* în înțelesul de *gelmezden.*

www.dacoromanica.ro

Muhammed". Astfel s'a rugat el, oftind și suspinînd. Înainte ca săgeata rugăciunii sale să fi atins ținta ascultării, Dumnezeu Cel de sus i-a împlinit rugăciunea. Prin binecuvîntarea faptelor miraculoase ale prea-cuviosului Muhammed, prin solicitudinea sfinților și prin binecuvîntarea credinții neclintite a eroilor islamului, Dumnezeu Cel de sus i-a dat biruință. Prin insuflare în mintea blăstămatului craiu, a făcut ca acesta să cadă în ispită și să devină prea încrezut. (Astfel), cînd a năvălit asupra Sultanului Murad, crezîndu-se un viteaz prea strălucit, socoteala lui a fost: „Oastea aceasta am s'o împrăștiu singur". Și s'a vîrît în chiar mijlocul trupelor Sultanului Murat. Intervenind însă harul solicitudinii lui Allah, calul craiului se poticni, iar (craiul), prăvălindu-se peste cap, căzu și el peste cap. Tocmai acolo erau de față doi ieniceri. Numele unuia din acești doi, cari au fost de față, era Cogia Hizîr[1]. Era bărbat viteaz, unul cu mult curaj. Numai decît i-a tăiat capul craiului și l-a adus la Sultan Murad. Sultan Murad, văzîndu-l, I-a mulțămit tare lui Dumnezeu. Capul (craiu)lui, împlintat într'o lance, l-au ridicat sus[2]. Crainicii au strigat în cele patru părți ale lumii: „Capul craiului a fost tăiat și împlintat în lance!". Toată oastea împrăștiată s'a strîns iarăși în jurul lui Murad. Oastea necredincioșilor, văzînd această situație, i-a dat lui Iancu veste. Afurisitul de Iancu a înțeles situația. Oastea lui începu să se risipească. El însă nu i-a lăsat pe ei să se împrăștie. Istoricii povestesc următoarele: Cînd afurisitul de Iancu văzu că oastea sa a început să se risipească, el li-ar fi spus necredincioșilor: „Noi am venit aicea pentru religia noastră. N'am venit pentru craiu". (Prin aceasta) el a izbutit să pună oastea iarăși în ordine. El s'a întors și a mai făcut sforțări de vre-o trei ori[3]. Văzu însă că musulmanii se îngrămădesc (iarăși). Atuncea a căutat scăpare prin fugă[4]. Cînd oastea necredincioșilor fu astfel învinsă și a început să fugă, oștirea islamului, văzînd aceasta, a pornit din toate părțile în urmărirea necredincioșilor. Oștirea islamului, biruind astfel pe necredincioși, s'a

[1] *Ol hazîr olan kişiye...* din text nu se potrivește cu construcția propoziținii precedente.

[2] *Sancidilar* din textul copiat de Giese este o greșeală. Trebuie îndreptat în *sacidilar* (sacimak = piquer, percer, planter).

[3] *Uci* din original nu se potrivește cu contextul. Trebuie înlocuit prin *üci*.

[4] Construcția propositiunii ar fi mai clară cu *oldu* decît cu *oldular*.

www.dacoromanica.ro

pus să-i măcelărească. Toate trupele care se împrăștiaseră, toate au revenit. Ienicerii și azabii ce se găsiau de față s'au aruncat asupra carelor necredincioșilor. Lupta a fost straşnică. În sfîrșit ei au jăfuit carele, luînd foarte multă pradă. Apoi au mers la Sultan Murad și l-au felicitat cu astfel de vorbe: „Serbătoarea ta să fie fericită". Au rămas acolo încă trei zile. În ziua a patra plecînd la drum, s'au înapoiat la Edirne cu multe bogății și pradă.

În anul 848 al Hegirei[1] Sultan Murad, după ce a mai rămas cîteva zile (sultan), a abdicat iarăși. El a pus pe tron pe prințul Mehmet, încredințîndu-i un tron independent. S'a întors iarăși la Manissa și a rămas acolo. Prințul Mehmet, ajungînd (iarăși) padișah, puse să se bată monedă nouă și a rămas la Edirne în anul 849 al Hegirei[2]. Mai tărziu, după ce Sultan Mehmet ajunse padișah și era încă în domnie, orașul Edirne a luat foc și s'a nimicit cu totul, în anul 850 al Hegirei[3]. Mai tărziu ienicerii s'au răsculat. Ei au ieșit pe Buciuc-tepesi, pe locuitorii orașului i-au băgat în groază și au vrut să-l omoare pe Hadim-pașa. Hadim-pașa s'a refugiat în seraiul Sultanului Mehmet, de unde a scăpat. Apoi, solda ienicerilor mărindu-se cu o jumătate, ei s'au potolit.

După aceia Hadim-pașa, luînd înțelegere cu alți viziri, pe Sultan Murad l-au readus și l-au așezat iarăși pe tron, iar pe Sultan Mehmet l-au trimes din nou la Manissa. De atunci Sultan Murad a rămas pe tron. De-abia s'a făcut iarna, că el porni o campanie în Moreia, a luat Cherme și l-a supus la haraciu. După ce s'a întors de acolo și a stat la Edirne, în anul 850 al Hegirei Sultan Murad n'a mai făcut nicio campanie, ci a rămas la Edirne. S'a născut prințul Baiezit, fiul lui Mehmet-Han. În anul 851 al Hegirei[4] Sultan Murad-Han a pornit o campanie contra Albaniei[5] și a vilaietului Arnăuților[6]. A cucerit cetatea Cociagic, a luat încă două întărituri și, după ce Albania a jăfuit-o complect, iar begul Albanesilor, Ischender, l-a izgonit, vilaietul i l-a luat în

---

[1] 848 H a început la 20 April 1444 d. Hr.

[2] 849 H a început la 9 April 1445 d. Hr.

[3] 850 H a început la 29 Martie 1446 d. Hr.

[4] 851 H a început la 19 Mart 1447 d. Hr.

[5] In text *Juvan-ili*, adecă țara lui Ioan Castriota, cuprinzînd o parte din Albania.

[6] Albanesilor.

www.dacoromanica.ro

stăpînire. Mănăstirile (din cuprinsul) lui dărîmîndu-le, în locul lor a ridicat moschei.

Tocmai cînd poporul islamului în acel vilaiet se bucura de o putere statornică, tocmai în acest timp Sultanului Murad i-a venit vestea că afurisitul de Iancu în Ungaria [1], însuşindu-şi puterea craiului [2], porneşte o campanie. I s'a mai comunicat că trupele Ungurilor, Saşilor, Cehilor, Germanilor şi ale Latinilor, precum şi oastea din Valahia, unindu-se, au format o armată din cale afară de mare, care, trecînd prin Belgrad şi Cubin [3], este mereu în înaintare. Sultan Murad, cînd a auzit această veste, (numai decît) a părăsit Albania şi, mergînd la Sofia, a rămas acolo. El a trimes scrisori [4] în cele patru părţi ale lumii, a strîns trupe în Anatolia şi Rumelia: 10.000 de azabi împreună cu contingentul ienicerilor. Apoi a scos serahori din toate provinciile, precum şi alte feluri de oameni. Supt cuvînt că este un război sfînt şi o chemare obştească la arme, s'au adunat foarte multe trupe şi (toate) au venit lîngă Sultan Murad. A pregătit tunurile, puştile, arbaletele, scuturile şi tot ce exista ca unealtă de război, precum şi muniţiile pentru armată. La plecare, el a luat cu sine şi pe prinţul Mehmet.

De partea aceasta, oastea din Valahia, plănuind să meargă asupra Nicopolului, a încercat să-i devasteze împrejurimea. Numai decît begii-grăniceri, Firuz-beg-oglu, Mehmet-beg şi cu Hasan-beg, au luat oastea din Valahia la goană cu cîteva mii de acîngii şi, surprinzîndu-i, i-au nimicit pe necredincioşi. Întăiu a fost această biruinţă, apoi i s'a adus Sultanului Murad această veste bună. În această mare bucurie o oaste de vre-o 50-60.000 de ieniceri, călăreţi şi pedestraşi, (cîţi) s'au strîns, au plecat în urmărirea necredincioşilor şi, ajungîndu-i la Cosova, s'au ciocnit cu necredinciosul de Iancu, cel afurisit. S'a dat o luptă crîncenă. Însă ei stătură o zi şi o noapte faţă în faţă. Trăgînd unii asupra altora cu tunuri, puşti şi arbalete [5], parcă s'ar fi deslănţuit asupra

[1] *Unguros ve Jancu la'n* din text este un nonsens. Traducerea mea urmează variantele BR, unde se găseşte *Jancu la'n Ungurosda*.

[2] Literalmente: virîndu-se în locul craiului.

[3] „Oppidum Kowinii."

[4] *Geli* din text trebuie corectat în *gele* (gele durdular).

[5] În traducerea mea am urmat variantele în care se scrie: *toplarla, tüfenkler ve zenbereklerile*, etc.

www.dacoromanica.ro

celor două armate potopul. S'au luptat foarte aspru. Întăiu afurisitul de Iancu, dînd năvală din ambele părți, a tîrît cu sine amîndouă aripile (oștirii) Padișahului: oastea din Anatolia și Rumelia. Au fost bătute aripa dreaptă și aripa stîngă. Padișahul a rămas singur, iar ienicerii și azabii au și ridicat înaintea lor scuturile. Se sloboziau mereu tunuri și puști unele asupra altora. (Cu un cuvînt) sa dat o luptă care nu se poate descrie. Însă Sultan Murad stătea și el așa de neclintit, încît, oricît de mult s'ar fi opintit oastea necredincioșilor, ei n'au fost în stare să-l smulgă pe Sultan Murad din poziția sa. Mai apoi oastea islamului văzu că necredincioșii sînt acoperiți pe de-a'ntregul cu (platoșe de) fier albăstriu și că ei au risipit poporul islamului. (Musulmanii) au înțeles că necredinciosul îi bate, (fiindcă) nu se poate da piept cu fierul. S'au împărțit deci în două părți în fața necredincioșilor și, (amîndouă) dîndu-se la o parte, cele două părți[1] s'au îndepărtat una de alta. În momentul mersului înainte al necredincioșilor (oastea islamului) a pătruns în urma lor și a tras săbiile. Necredincioșii, văzînd această ispravă a musulmanilor, cei din urmă s'au îmbulzit peste cei din fața lor.

Caii necredincioșilor erau goi[2]. Unora (musulmanii) li-au tăiat genunchii, pe alții, scoțîndu-i[3] la o parte, i-au omorît. Necredincioșii au început să ia unul pe altul supt copitele cailor. Astfel, necredincioșilor nu li mai era cu putință să se întoarcă, (așa că) s'au gîndit la fugă. Oastea islamului, văzînd pe necredincioși în acest hal, toți musulmanii fugiți s'au adunat iarăși la un loc și s'au răpezit asupra necredincioșilor. S'a luptat pănă seara. Din necredincioși, acei cari au fost omoriți, au fost omoriți; din acei cari n'au fost omoriți, unii[4] s'au refugiat în tabăra de cară, alții au fugit în pustietate. Musulmanii i-au urmărit. Necredincioșii au rămas fără cai. Ne mai avînd (altă) posibilitate, ei au mers pe jos. Era pe acolo un sat mare. Acei necredincioși cari mergeau pe jos au întrat în casele din acest sat și au baricadat ușile.

---

[1] Împotriva părerii lui Giese „tarafi" din text trebuie menținut, fiind, la acusativ, complementul direct al verbului *ayrili vermek* = a despărți, a îndepărta unul de altul.

[2] Adecă fără armură.

[3] *Soglayup* din text Giese îl identifică cu verbul *soylamak* din *Altosm. Sprachproben*, p. 206, ale lui A. Vámbéry.

[4] *Ki* dintre *bazisi* și *gene* trebuie suprimat.

www.dacoromanica.ro

Musulmanii au dat foc satului. Noaptea aceia toată întinderea şesului era ca şi în ziua mare. După aceasta, eroii (islamului) au luat la mijloc tabăra de cară, şi de seara până dimineaţa trăgeau cu tunuri unii asupra altora. În sfîrşit afurisitul de Iancu a înţeles că situaţia este fără sorţi de izbîndă. El făcu o păcăleală necredincioşilor. Li spuse lor: „Staţi aicea; eu mă duc să trec[1] în spatele Turcilor. Apoi, voi din faţă, eu de dinapoi, să-i lovim pe ei". (Cu aceasta), el a luat pe oamenii săi şi a fugit. Necredincioşii, cari erau în tabăra de cară, au luptat până dimineaţa. Numai dimineaţa au văzut ei că afurisitului de Iancu nici urmă nu i se vede[2] nici în mijlocul lor, nici afară şi că musulmanii tabăra de cară o ţin încunjurată. Necredincioşii şi-au pierdut capul şi au vrut s'o ia la fugă. Necredincioşii fiind astfel bătuţi, în ziua aceia musulmanii au câştigat o mare biruinţă asupra necredincioşilor. Aceştia s'au împrăştiat, însă musulmanii s'au pus să-i urmărească. Li-au luat şi tabăra de cară, iar pe cei cari erau înăuntru[l taberei], i-au trecut prin ascuţişul săbiilor. Pe unii (din ei) i-au făcut robi. Câţiva *bani* au fost duşi la Sultan Murad. Unuia din *banii* (aceia) pe cari l-au adus în mare triumf i se zicea Cara-Mihal. Acestuia i s'a dat drumul. Begii venind, Sultanului Murad i-au sărutat mîna, felicitându-l astfel: „Serbătoarea ta să fie fericită". Ei au mai rămas trei zile pe cîmpul de luptă. Lupta îşi luase începutul după amiază într'o zi de Vineri. Se luptase şi în noaptea aceia, iar în ziua următoare necredincioşii fusese bătuţi şi puşi pe fugă. Parte au fost prinşi, parte au scăpat, parte au fost omoriţi. Apoi Sultan Murad făcu o plimbare prin cîmpul de luptă, privind înfrîngerea necredincioşilor. Prin şesul acela zăceau nenumăraţi morţi, ca nişte snopi, unul peste altul. De faţă era un om bătrîn, cu barba albă, cu numele de Azab-beg. Acestuia i-a spus Sultan Murad: „Azab-beg!, precum se vede[3], printre aceşti necredincioşi morţi nu este niciunul cu barba albă". Azab-beg a răspuns zicînd: „Sultanul mieu, de aceia a şi venit asupra capetelor lor această nenorocire. De era printre ei un singur om bătrîn şi priceput,

---

[1] *Varayîn, geceyîn* din text astăzi se spun *varayîm, geceyîm.*

[2] *Belirmez* din text astăzi se pronunţă *belermez.*

[3] *Göre* este adverb („göz göre"), şi nu imperativ, cum îl traduce Giese.

www.dacoromanica.ro

ei nu dădeau în această nenorocire". Acestea s'au petrecut în anul 852 al Hegirei [1].

Acuma trecem la istoria afurisitului de Iancu [2]. În noaptea aceia el văzu că situaţia este fără sorţi de izbîndă. O luă deci la fugă, luînd şi cîţiva credincioşi ai săi cu sine. Pe drum Despotul Laz-ogli a trimes un călăreţ în urma lui, (care) l-a dus la Semendria. Va să zică (Despotul) l-a primit în găzduire. (Iancu) stătu câteva zile la el. De partea aceasta, begii, aflînd acest lucru, i-au zis Sultanului Murad: „Afurisitul de Iancu s'a refugiat la Semendria. El se află la Despot. Stăruieşte la Despot (pentru extrădarea lui), ca să-l prinzi". Sultan Murad însă li-a răspuns: „De ce? Oare să fiu eu mai slab decît un mojic [3] necredincios de felul acestuia? Să cerşesc eu pentru un necredincios biruit, ca să-l omor cînd îl voiu prinde? Barem să dea Dumnezeu să am cît de mulţi necredincioşi ca ăsta. Numai să vie ei împotriva mea şi să fie luptă, ca eroii miei să facă pe cît de multă pradă".

Cînd Iancu s'a întors în ţara lui, el a spus lui Laz-ogli: „Tu ai umblat cu şiretlicuri faţă de mine. Dacă Turcul ar fi insistat, m'ai fi dat pe mîna lui". (De aceia) îl duşmăni şi-l uri mereu şi, pornind dese campanii împotriva lui, îl combătea. Însă Laz-ogli n'a avut niciodată intenţia de a-l da pe mîna Turcilor. Ţelul lui a fost numai să-i ofere găzduire.

După aceia Sultan Murad s'a înapoiat la Edirne şi a petrecut acolo. În anul acela el n'a mai făcut nicio campanie. În anul următor (însă), plecînd iarăşi, a pus să se împresoare cetatea Giurgiu. Mai apoi el năvăli în Valahia şi odată cu aceasta pe Tiracul-ogli Cazâcli [4] îl făcu beg al Valahiei, îi dădu sangiac [5], caftane şi fel de fel de daruri. Apoi l-a trimes. L-a trimes împreună cu acingiii (cari) au mers şi l-au aşezat în locul tatălui său. După aceia (Sultan Murad) s'a întors iarăşi la Edirne şi a petrecut acolo.

În anul 853 al Hegirei [6] Sultan Murad a pornit iarăşi o campanie în Albania...

[1] 852 H a început la 7 Martie 1440 d. Hr.

[2] Cuvînt cu cuvînt; „Am ajuns pănă aicea, la povestea afurisitului de Iancu".

[3] *Khoryat* = χοριάτης.

[4] Fiul lui Dracul, Ţepeş.

[5] Tuiu.

[6] 853 H a început la 24 Februar 1449 d. Hr.

www.dacoromanica.ro

(Pag. 112, rîndurile 1-15.)

În anul 865 al Hegirei [1] (Sultan Mehmet) a pornit iarăşi o campanie în vilaietul Valahia. A trecut Dunărea, însă Tiraculogli Cazicli n'a dat faţă cu el. Acesta, de cu noapte, puse la cale un atac nocturn. Neizbutind, el a fugit, oastea lui s'a nimicit, el a rămas singur singurel. A părăsit poporul şi vilaietul său şi a trecut în vilaietul Ungaria. Pe urmă craiul Ungariei a pus capăt vieţii sale. Sultan Mehmet a pus ca Domn pentru vilaietul Valahia pe fratele lui Cazicli. După ce Sultan Mehmet a supus Valahia cu desăvîrşire, trimiţînd corăbii pe mare, în acelaş timp plecînd şi el pe uscat, a cucerit insula Midillu şi cetatea ei. A prins şi pe regele ei şi l-a dus cu sine. Valahia şi Midillu, amîndouă au fost cucerite în aceiaşi vreme.

În anul 866 al Hegirei [2] Sultan Mehmet a rămas iarăşi la Istambul.

(Pag. 115, rîndurile 7-20.)

De partea aceasta, Suleiman-paşa, neputînd lua Ischenderie, a ridicat asediul şi a pornit o campanie contra Moldovei. S'a ciocnit cu (Domnul din) Moldova şi a luptat cu el. Însă oastea islamului era slabă. Ea încă făcuse campania de la Ischenderie. Afară de aceasta, fiind o iarnă aspră, (oastea) nu putu resista nici chinurilor frigului şi (astfel) a suferit înfrîngere. După această expediţie [3], în anul 879 al Hegirei [4] Sultan Mehmet a rămas iarăş la Istambul. Pe Ghedic-Ahmed trimiţîndu-l pe mare, cu corăbii, (el însuşi) plecînd (pe uscat) cu o oaste de mai multe mii, a cucerit Caffa şi Mancub. El a mai luat şi alte cetăţi, ţinuturi şi vilaiete ale lor. A scsit oastea din Crimeia şi din Deşt [5] şi s'a supus. În anul 880 al Hegirei [6] Sultan Mehmet a condus iarăşi o campanie contra Moldovei. El strînsese oştiri din toate părţile lumii. Ciocnindu-se cu Domnul Moldovei în ziua a patra a lunii Rebi ul-evvel [7], oastea acestuia fu bătută şi nimicită; el însuşi a fugit. Vilaietul Moldova Sultan Mehmet l-a lăsat pradă (oştirii). Plecând de acolo, a pornit o expediţie de iarnă, (în care)

[1] 865 H a inceput la 17 Octombre 1460 d. Hr.
[2] 866 H. a inceput la 6 Octombre 1461 d. Hr.
[3] Gideliden.
[4] 879 H a inceput la 18 Maiu 1474 d. Hr.
[5] Deşt-i Chipciac.
[6] 880 H a inceput la 7 Maiu 1475 d. Hr.
[7] La 7 Iulie 1475.

www.dacoromanica.ro

el a luat şi a dărîmat cetatea făcută de Unguri pe malul riului Morava [1]. În ziua a cincea a lunii Ramazan el s'a întors şi a rămas la Istambul...

(Pag. 115, rîndul 20; pag. 116, rîndul 5.)

În anul 883 al Hegirei [2] Sultan Mehmet a rămas iarăşi la Istambul. Michal-oglu Ali-beg, Hasan-beg oglu Isa-beg, Malcoci-oglu Bali-beg şi alţi begi au trecut cu acîngiii prin Valahia. În Ungaria oastea Ungurilor veni pe neaşteptate. Avînd loc o ciocnire, Isabeg căzu, oastea islamului fu înfrîntă ..

(Pag. 117, rîndul 6; pag. 26.)

În anul 888 al Hegirei [3]... (Sultan Baiezit), plecînd din Edirne a mers în Moldova, a cucerit Chilia la 27 ale (lunii) Gemazi-ül-achîr, într'o zi de Miercuri, şi Cetatea-Albă la 20 ale (lunii) Regeb [4]. El a cucerit acel ţinut, s'a întors la Edirne şi a rămas acolo. În anul 889 al Hegirei [5], la 27 ale lunii Safer [6], între chindie [7] şi rugăciunea de seară, avu loc o eclipsă a soarelui. S'a putut vedea o parte din trei. Sultan Baiezit s'a mutat în „iaila" [8] din Ciöghe. Au sosit solii din Egipt, Ungaria şi India. După ce li s'au ascultat dorinţile, ei au plecat. După aceia eunucul Ali-beg, beglerbegul, pornind cu oastea din Rumelia şi, cu voia Padişahului, cu unele părţi din trupele Palatului, silihdari [9] şi sipahii [10],

---

[1] V. Hammer, II, 145.

[2] 883 H a început la 4 April 1478 d. Hr.

[3] 888 H. a început la 9 Februar 1483 d. Hr.

[4] Deci Chilia, după cronica noastră, s'ar fi luat la 30 Iulie, iar Cetatea-Albă la 21 August 1483 (!). Data săptămînii (ziua de Miercuri) pentru 30 Iulie 1483 e corectă. Data anului însă, cît şi zilele din amîndouă datele, nu se potrivesc cu cronologia admisă pentru aceste două evenimente. În ce priveşte datarea cuceririi cetăţilor acestora, dintr'un alt document oriental, tot cu date false, v. articolul mieu *Două documente din Biblioteca egipteană despre cucerirea Chiliei şi Cetăţii-Albe*, în *Revista Istorică*, Ianuar-Februar-Mart 1934.

[5] 889 H a început la 30 Ianuar 1484.

[6] La 28 Mart 1484.

[7] Turceşte *ikinti* = oara ce desparte după-amiaza în două părţi egale.

[8] Locuinţă de vară.

[9] Silihdar (din silahdar) înseamnă *armaş*. Astfel se numia însă şi un corp special de călăreţi, puşi supt comanda unui ofiţer superior numit *silihdar-aghasi*.

[10] Călăreţi deţinători de feude militare şi timaruri. Compară în graiul Românilor bănăţeni termenul *spăhie* în înţelesul de mare proprietar.

www.dacoromanica.ro

și trimițînd înainte pe acingiii din Rumelia și oastea din Valahia, a plecat contra Moldovei. El a jăfuit Moldova cu vre-o 30-40.000 de ostași. Pe la sfîrșitul Ramazanului[1] el s'a întors la Edirne și a rămas acolo. În anul 890 al Hegirei[2], pe la începutul lunii Muharrem[3] Sultan Baiezit a petrecut cu strălucire și maiestate la Istambul. Fratele lui Alì-beg, Ischender-beg și Malcoci-ogli Bali-beg, plecînd contra Moldovei cu oastea din Valahia, făcură o incursiune. Cu ajutorul lui Dumnezeu ei au avut izbîndă de vre-o două-trei ori și s'au înapoiat cu foarte mulți bani, jeaf și robi.

(Pag. 118, rîndurile 9-19.)

Cînd Sultan Baiezit a prins de veste această înfrîngere[4], a dispus ca vizirul său, Daud-pașa, (cu)[5] 4.000 de ieniceri, cu cîțiva oameni din trupele Palatului și cu oștile din Rumelia și Anatolia, să treacă (impreună cu) beglerbegul Rumeliei și Alì-pașa eunucul, de ceia parte, de la Galipole. (El însuși) a luat drumul teritoriului arab, cu tunuri, puști și cu fel de fel de unelte de război. Aicea a sosit solul Moldovei, care, după încheierea păcii, plecă.

Conspirația emigrantului polon Adolf David (1834)

C. Göllner.

Două răscoale ale căror flacări se ridicau de-asupra crestelor Munților Apuseni, luminînd șesul Transilvaniei și dealurile îndepărtate de dincolo de Mureș, răscoala lui Horea și a lui Tudor Vladimirescu, sînt expresia dinamică a spiritului de adîncă nemulțămire a iobagilor din Transilvania. După revoluția înăbușită în sînge a lui Horea se întinde peste zbuciumările țerănești un văl de tăcere; flacăra revendicărilor țerănești, înălțată o clipă,

---

[1] Corespunzător în anul 889/1484 lunii lui Septembre.

[2] 890 H a început la 18 Ianuar 1485.

[3] Deci în prima parte a intervalului dintre 18 Ianuar și 18 Februar din anul 1485, Muharrem fiind prima lună din lunile anului muhammedan și cuprinzînd 30 de zile.

[4] Înfrîngerea armatei turcești în lupta dată lîngă Adana cu arabii Sultanului Egiptului, Cait-beg și cu aliații acestuia din Damasc și Halep, povestită în Cronică tot printre evenimentele din anul 890/1485.

[5] De aceia traducerea mea urmează textul din varianta W_1.

www.dacoromanica.ro

părea că se stinge. Focul ei însă a rămas în aşteptările ţerănimii din Transilvania.

Aceleaşi frămîntări sociale şi naţionale care însufleţesc ţerănimea din Munţii Apuseni se întîmpină şi în Sudul Transilvaniei şi în Banat; aici însă nu găsim descleştarea dramatică a temperamentului impetuos al ţeranului de munte. Concentrîndu-se cercetările istorice asupra celor două răscoale din Munţii Apuseni, răstimpul dintre 1784 şi 1848 a fost în general lăsat în afară de orbita preocupărilor.

Temerile unei răscoale ţerăneşti se accentuau în Transilvania mai ales în anii 1830 şi 1831. In archiva Guvernului ardelean se găseşte o adresă a nobililor unguri, cerînd armele necesare pentru a putea face faţă unei răscoale ţerăneşti care se pregătia în Transilvania. Guvernul ardelean a făcut demersurile necesare la Viena, unde însă, la început, nu s'a dat importanţă acestor cereri. Înmulţindu-se însă ştirile alarmante, Consiliul Aulic de Război a dispus să se trimeată armele solicitate şi să se ia măsurile preventive necesare. Teama de revoluţie a rămas fără urmări [1].

În acest timp, în Banat, cei nemulţămiţi se adunau în tovărăşii tainice. Aşa a fost descoperită de agenţii secreţi ai lui Metternich societatea revoluţionară „Constituţia". Un aderent fervent al ideologiei constituţionale a fost în Transilvania un bogătaş din Cluj, Caietan Biasini, care a dispus să i se înscrie pe săbii: „Trăiască Constituţia" [2].

Un nou şi puternic impuls primeşte ideia revoluţionară romînă din Transilvania prin contactul cu emigraţia polonă, care îşi întindea ramificaţiile în Principatele Romîne şi în Transilvania.

D. P. P. Panaitescu a studiat legăturile lui Ioan Cîmpineanu cu emigraţia polonă, întrebuinţînd actele din archiva emigraţiei polone păstrate în Museul principilor Czartoryski din Cracovia [3]. Primejdia propagandei emigraţiei polone pentru monarhia austriacă, care se găsia în „anticamera revoluţiei", n'a scăpat din vedere lui Metternich, care-i urmăria cu deosebită atenţie activitatea în

---

[1] Cf. *Hofkriegsratakten*, 1830-1831, Archiva Ministeriului de Război, Viena.

[2] Cf. Ede Wertheimer, *Magyarország és a forradalmi propaganda*, în *Századok*, 1916, pp. 112-4.

[3] P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea naţională a Romînilor*, în „Anuariul Inst. de Ist. Naţională", Cluj, vol. III, pp. 63-112; cf. *ibid.*, *Emigraţia polonă şi revolutia de la 1848*, Bucureşti 1929.

www.dacoromanica.ro

Austria. Rapoartele confidențiale ale diferiților agenți secreți au fost în mare parte distruse de marele incendiu al Palatului de Justiție din Viena. Abia cîteva hîrtii arse pe jumătate ale acestei archive evocă propaganda revoluționară polonă printre Rominii din Transilvania, completînd materialul arhival din Museul Czartoryski.

Încă la congresul din Viena Metternich s'a opus anexării totale a Poloniei din partea Statului rus. Temerea unei întinderi teritoriale rusești pănă în centrul Europei, impunea cancelariului austriac această menajare a unei semi-autonomii polone [1]. Izbucnind în anul 1830 la Varșovia revoluția polonă, Metternich, inimicul încarnat al oricării încercări violente de a schimba sistemul social și politic existent, nu sta la îndoială să mențină contactul cu revoluționarii din Polonia. Consulul austriac n'a fost rechemat ca acel prusian din Varșovia, ci a stat acolo în decursul revoluției în legătură cu șefii mișcării. Răscoala fiind înăbușită în sînge de autoritățile rusești, mulți revoluționari poloni au luat calea pribegiei, propagînd în străinătate ideile lor de răsturnare. Polonii emigranți sperau că în urma unei revoluții generale europene să se refacă vechiul Stat polon [2].

Metternich a simpatisat activitatea revoluționarilor poloni cît timp mișcarea lor a fost îndreptată împotriva Țarului; în momentul însă cînd emigranții poloni încep activitatea lor și în monarhia habsburgică, cancelariul atot-puternic ia toate măsurile pentru a li combate propaganda revoluționară. Lobkowiz, guvernatorul Galiției, a fost înlocuit cu arhiducele Ferdinand d'Este, care avea misiunea de a înăbuși în simbure orice încercare de conspirație polonă. Prin convenția ruso-polonă de la München-grätz din 19 Septembre 1833, Austria își asigura ajutorul armat rusesc în casul unei răscoale polone. Societățile secrete polone

---

[1] Cf. Memoriul Comitatelor ungare, apud Springer, *Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden*, Lipsca 1863, vol. I, p. 413: „Russicum Imperium, ditiones austriacas brachiis quasi cingens, ulterius quoque Orientem et Occidentem versus se incessanter extendere connitens, existentiae Nationis Hungarae futuris temporibus vicissitudines minatur".

[2] H. v. Srbik, *Metternich, der Staatsmann und Mensch*, Munchen 1925, vol. I, pp. 653-5; A. Springer, *o. c.*, p. 413; H. Schlitter, *Aus Österreichs Vormärz*, Viena 1920, pp. I-II; Uhlirz, *Handbuch der Geschichte Österreichs und seiner Nachbarländer*, Viena 1930, p. 536.

www.dacoromanica.ro

continuau, cu toate măsurile luate, activitatea lor insurgentă mai ales în Ungaria şi Transilvania [1]. În Ungaria emisarii revoluţionari poloni făceau apel la cunoscutele simpatii ungare pentru causa polonă, iar în Transilvania şi Banat găsiau printre Romînii nemulţămiţi, aderenţi ai ideilor revoluţionare. Cu mare vigilenţă poliţia austriacă urmărîa activitatea emisarului revoluţionar Adolf David, care plănuia unirea Transilvaniei şi a Principatelor Romîne într'o republică românească.

Autorităţile austriece au primit cele d'întăiu informaţii mai amănunţite despre această conspiraţie polono-romînă printr'un denunţ al învăţătorului Maschek din Rusca (Banat), fost membru al acestei societăţi secrete.

Capul conspiraţiei a fost acel inspector de mine, Adolf David, care activa în Polonia în legătură cu comitetul revoluţionar polon. El vine în vara anului 1834 în Transilvania, unde începe să organiseze după modelul mişcării polone o societate secretă cu scopuri revoluţionare. Fiind bănuit şi urmărit de autorităţile austriece, el preferă să se otrăvească la Sibiiu decît să fie silit să dea informaţii despre societatea secretă întemeiată de dînsul în Transilvania şi în Banat [2].

Organele poliţieneşti austriece, fiind înştiinţate de sinuciderea lui Adolf David, au sechestrat hîrtiile rămase. Datele lor însă nu permiteau poliţiei lui Sedlnitzky să aresteze pe ceilalţi membri ai conspiraţiei. Toate aceste hîrtii, între care se afla şi interesantul proiect de constituţie al unei republici polono-romîne, au fost predate tribunalului din Liov, în ale cărui archive ele sînt probabil şi astăzi, la îndemîna cercetătorilor.

Întregind descrierile sumare care se află în Archiva Ministeriului de Interne din Viena cu denunţul învăţătorului Maschek şi cu un memoriu din Liov adresat lui Sedlnitzky, se poate reconstitui ideologia lui Adolf David, ca şi planurile pe care le urmărîa şi organisarea societăţii revoluţionare polono-romîne. Astfel David încerca, întocmai ca şi ceilalţi revoluţionari poloni, să ia

---

[1] H. Schlitter, *o. c.*, pp. 3–10.

[2] *Denunţul învăţătorului Maschek*, 20 Novembre 1834, Archiva Ministeriului de Interne, Viena, *Polizeihofstelle*, fasc. 374.

[3] *Raport din Cluj către Sedlnitzky*, 20 Februar 1835; *ibid.* Poliţia a găsit în portofoliul lui A. David 500 de florini, cari au fost depuşi la Primăria oraşului Sibiiu; *Raport din Cluj, 3 Novembre 1834, către Sedlnitzky*, *ibid.*

www.dacoromanica.ro

contact cu clasele sociale nemulțămite și cu alte societăți secrete revoluționare, pentru a reface în urma unei revoluții europene Statul polon. Ca aderent al doctrinei revoluționare republicane, David nu căuta numai refacerea vechiului Stat al privilegiilor aristocratice, ci milita pentru o republică polonă. „Sîntem gata a ne uni cu toate societățile revoluționare de aceiași tendință liberală pentru o acțiune comună, nu însă cu celelalte societăți care urmăresc și ele scuturarea jugului actual odios printr'o revoluție, însă ale căror principii sînt aristocratice[1].“ Adolf David, activînd în Transilvania, a început să adapteze ideile revoluționare polone generale împrejurărilor locale. Revoluționarul polon și-a dat sama că în Transilvania nu va trebui să organiseze conspirația proiectată atîta pe base sociale, cît pe basa principiului național. El nu se adresează deci unei clase sociale, ci elementului etnic romîn, plănuind unirea poporului romîn de dincolo și de dincoace de Carpați într'o republică romînă[2]. Cît de mult a evoluat în Transilvania idealul său revoluționar internațional spre un ideal național o arată deplin accentuarea elementului etnic în programul său de propagandă și sublinierea importanței pe care o are portul, limba și istoria pentru o națiune[3]. Principiile de organisare ale noii republici romîne erau formulate în următoarele puncte:

Egalitatea de drepturi și datorii.

Posibilitatea fiecărui cetățean de a ocupa oricare demnitate în Stat.

Alegerea membrilor adunărilor legislative prin votul universal.

Desființarea titlurilor de nobleță.

Libertatea muncii.

„Eliberarea țeranilor de supt jugul aristocrației și reforma agrară.“

Libertatea învățămîntului.

Egalitatea cultelor religioase.

Obligativitatea serviciului militar.

Fiecare membru era obligat să ia angajamentul solemn („declar în fața lui Dumnezeu“) de a milita pentru aceste principii[4].

---

[1] *Raport din Liov către Sedlnitzky*, 24 April 1835; *ibid.*

[2] *Denunțul lui Maschek*, 20 Novembre 1834; *ibid.* Cf. Wertheimer, *o. c.*, pp. 112-4.

[3] *Raport din Liov*, 24 April 1835, al. *Vorbereitende Arbeiten*, în „Arch. Ministeriului de Interne“, *Polizeihofstelle*, fasc. 374.

[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

Organisarea societății este similară cu organisarea societăților secrete revoluționare răspîndite în vremea aceasta în întreagă Europa. Membrii societății erau încadrați într'o ierarhie bine stabilită. Erau membri de grad superior și membri de grad inferior, cei din treptele inferioare necunoscînd niciodată pe cei din gradele superioare. Fiecare membru era obligat la cea mai strictă subordonare [1]. Pe lîngă secțiunea bărbătească societatea avea și o ramificație feminină [2]. Membrii purtau la întrunirile secrete obișnuite o cocardă albastră, galbenă și roșie, iar la izbucnirea revoluției semnul convenit urma sa fie un cap de mort răzimat de un pumnal [3]. Scopul ce se urmăria fiind o revoltă armată, Adolf David nu neglija instrucția militară a membrilor. Nucleele locale aveau un fond special pentru procurarea muniției și a armelor, însă și fiecare membru era obligat a-și procura individual o pușcă, o sabie și două pistoale [4].

O atenție specială se acorda recrutării noilor membri. În primul rînd, propagandiștii revoluționari se adresau preoților și învățătorilor ortodocși, sperînd să cîștige prin aceștia țerănimea românească pentru causa lor. Pentru propagarea ideilor revoluționare se prevedea tipărirea și răspîndirea cîntecelor și a scrierilor revoluționare [5].

Data răscoalei nu era încă fixată. Conducătorii mișcării așteptau izbucnirea unei revoluții în Galiția, care ar fi avut ca urmare dislocarea trupelor din Transilvania spre Nord. În momentul acesta, cînd contingentele militare din Transilvania ar fi fost reduse, era să fie dat semnalul revoluției, venind astfel și în ajutorul revoluționarilor poloni [6].

După sinuciderea lui Adolf David în Sibiiu, activitatea membrilor societății secrete continua. De și agenții secreți ai Fouché-ului austriac, Sedlnitzky, au reușit să procure șefului de poliție austriacă anumite informații asupra activității conjurației, acesta, după principiile sale, nu ordonă arestarea conspiratorilor, ci ur-

---

[1] *Denunțul lui Maschek*, 20 Novembre ; *ibid.*
[2] *Raport din Liov*, 24 April 1834 ; *ibid.*
[3] *Denunțul lui Maschek ; ibid.*
[4] *Raportul din Liov ; ibid.*
[5] *Denunțul lui Maschek ; ibid.*
[6] *Metternich către Sedlnitzky*, Februar 1835 ; *ibid.*

www.dacoromanica.ro

mărește pistele descoperite, așteptînd să se întrunească în mînile sale toate ramificațiile unui complot.

Centrul conspirației se găsia în Banat în satul minier Rusca, sediul unui regiment grăniceresc, de unde se puteau ușor întreține legăturile cu Principatele românești. Un denunț din 3 Maiu 1835 enumera autorităților austriece pe conducătorii societății secrete. Sînt în general tineri intelectuali plini de entusiasm pentru ideia dacoromînă și pentru refacerea Poloniei pe base republicane. După moartea lui Adolf David conducerea conspirației a luat-o un anume Müller (probabil nume fictiv), fiind ajutat de Guido Kistl, Fridolin Niuny, Cornides, Dimitrievics și învățătorul romîn Maran [1].

Societatea secretă avînd scopul de a uni pe Romînii de dincolo și de dincoace de Carpați într'o republică românească, programul ei sublinia importanța unui contact cît mai strîns cu Principatele. Acolo ideile revoluționare ale lui Adolf David au fost propagate de un anume Neagoe [2]. Un alt membru al societății activa cu succes în Moldova. Ca simbol al colaborării între Romini și Poloni, revoluționarul acesta aducea din Moldova un desemn, reprezintînd două mîini frățești ținînd un pumnal îndreptat împotriva celor două Coroane, Coroana Imperiului german și Coroana rusească. La o perchisiție făcută s'a găsit la dînsul un pumnal cu inscripția: „Pro patria et pro gloria" [3]. Membrii societății secrete sperau să cîștige pentru causa lor și pe episcopul răsăritean al Bucovinei, Isaia Bălășescu [4].

Metternich urmărea cu o mare îngrijorare ramificațiile întinse ale conspirației în Moldova și în Țara-Românească. Activitatea revoluționarilor austrieci în Principatele Românești îl neliniștia cu atît mai mult, cu cît nu avea posibilitatea de a supraveghia de aproape activitatea celor de dincolo de Carpați. Pentru a urmări cu folos organisația revoluționară de aici se impunea o colaborare strînsă cu poliția rusească. În sensul acesta Metternich roagă pe Ministrul Poliției, Sedlnitzky, să se pună în legătură cu poliția rusească. Ca să alarmeze autoritățile rusești, Cancelariul credea că ar fi

[1] *Denunțul lui K. Wachtel*, 3 Maiu 1835; *ibid.*

[2] *Raport din Timișoara*, 31 Iulie 1835; *ibid.*

[3] *Raport din Liov*, 24 April 1835; *ibid.*

[4] *Raportul colonelului Roth*, Caransebeș, 27 Ianuar 1835; *ibid.* Cf. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, București 1916, p. 45.

www.dacoromanica.ro

indicat să nu se insiste asupra caracterului românesc al conspirației, ci asupra celui polon [1]. Sedlnitzky s'a conformat suggestiilor primite de la Metternich. Agentul secret austriac Karl Wachtel a fost trimes la București cu misiunea să lucreze în Principatele Romîne în înțelegere cu Consulatul rusesc din București [2].

Se pare că între aderenții conspirației s'a găsit și Zaharia Carcalechi, editorul revistei „Biblioteca Românească" [3], și prietenul său, colaborator la această revistă, Damaschin Bojînca. Zaharia Carcalechi, ducîndu-se în toamna anului 1835 la Budapesta, se întîlnește la Caransebeș, în ziua de 2 August, cu Damaschin Bojînca și învățătorul Maran [4]. În consfătuirea lungă ce a avut loc aici, Maran a pus de sigur pe Carcalechi și Bojînca în curent cu ideile și planurile urmărite de conspirația polono-romînă. Carcalechi a stat și mai tărziu în legătură cu șefii societății secrete. Un raport confidențial informează pe Metternich de o întîlnire secretă între Maran și Carcalechi la Budapesta [5].

Contactul între revoluționarii din Galiția și societatea aceasta secretă polono-romînă din Transilvania și Banat l-a întreținut personal Adolf David, asigurînd prin legăturile sale printre Romîni și printre Poloni unitatea ideologică și unitatea de acțiune ce ar fi urmat la momentul potrivit. Pentru a menține acest contact necesar cu revoluționarii poloni, Müller, originar din Galiția, s'a hotărît să plece personal la Liov. Trebuia să fie găsită și o cale de transmitere a corespondenței secrete, aceasta fiind întreruptă după moartea lui Adolf David. Însoțit de Polonul Demischewsky, Müller a plecat, la începutul lui Mart, la Cluj, dînd aici instrucțiile necesare membrilor locali. Din Cluj avea intenția să continue drumul spre Galiția [6]. Dar n'a reușit să-și realiseze planurile, fiind urmărit și probabil arestat de agenții

---

[1] *Sedlnitzky către Metternich*, 9 Mart 1835, în „Archiva Ministeriului de Interne", *Polizeihofstelle*, fasc. 374, 1835.

[2] *Sedlnitzky către Metternich*, 22 Februar 1835; *ibid.* Cf. *Anexele.*

[3] Cf. I. Lupaș, *Cea mai veche revistă literară*, în „Anuariul Inst. de Ist. Națională", I, Cluj 1922.

[4] *Raport din Timișoara*, 8 August 1835, „Archiva Ministeriului de Interne", *Polizeihofstelle*, fasc. 374, 1835.

[5] *Raport din Budapesta*, 31 August 1835; *ibid.*

[6] *Impăratul Francisc către Sedlnitzky*, 20 Februar 1835, *ibid.*; *Denunțul lui Maschek*, 28 Februar 1835, *ibid*; *Metternich către Sedlnitzky*, 10 Mart 1835, *ibid.*

www.dacoromanica.ro

secreți ai poliției austriece. Conțineau oare hîrtiile, astăzi păstrate doar în rămășițe scăpate din incendiu, pe colțul cărora se deslușește cîte un nume ca Maran, David, Müller, și alte indicații despre itinerariul acestui revoluționar? Nu știm!

Cu organisarea societății secrete în Munții Apuseni și cu recrutarea membrilor în această regiune a fost însărcinat Guido Kistl [1].

Învățătorul Maran, cunoscînd preoți ortodocși din Banat, spera să-i poată cîștiga pentru organisația lor. Cu ajutorul lor s'ar fi putut influența țerănimea romînă [2]. Acest învățător activ a încercat să formeze nuclee ale societății revoluționare și între grănicerii romîni bănățeni [3]. Pentru a propaga ideia republicii romîne, Maran făcea apel la elevii săi, cari cutreierau în timpul vacanțelor satele din Banat, răspîndind scrierile rovoluționare [4].

Între aceste scrieri răspîndite de membrii conspirației s'a găsit o Marsiliesă tradusă în limba romînă [5]. Cancelariul Metternich, înștiințat de generalul Hardegg, președintele Consiliului Aulic de Războiu, de existența acestor cîntece, n'a întîrziat să ordone organelor competente a lua măsurile necesare [6].

Marsiliesa, scrisă cu litere latine, într'o ortografie fonetică primitivă, este o încercare nedibace de adaptare a faimosului cîntec revoluționar frances la situația locală românească. Transcriitorul ei se vede că n'a prea știut românește, căci în multe locuri nu poți desprinde înțelesul decît consultînd originalul frances sau traducerea germană a versiunii românești [7]. Prima parte a cîntecului revoluționar a fost fidel redată în românește, avînd un caracter general revoluționar care corespundea și cu împrejurările din regiunile noastre. Începînd cu strofa a treia, se constată tendința adaptării. Așa cetim:

„Kum pe watra Romînilor
Sza rinduaszt Koloni sztrein

---

[1] *Metternich către Sedlnitzky*, 28 Ianuar 1835; *ibid.*
[2] *Denunțul lui Maschek*, 20 Novembre 1834; *ibid.*
[3] *Concept cu parafa lui Sedlnitzky*, 28 Ianuar 1835; *ibid.*
[4] *Ibid.*
[5] *Anexa* No. 1.
[6] *Anexa* No. 4.
[7] *Anexa* No. 2.

www.dacoromanica.ro

Kum Kohorzi Mongolilor
Sza derimeaszk pe nepotul Romlin",

în loc de: „Quoi! des cohortes étrangères
Feraient la loi dans nos foyers!
Quoi ces phalanges mercenaires
Terrasseraient nos fiers guerriers!"

Iar ultimele strofe ale Marsiliesei [1], neputînd fi adaptate, nici n'au fost traduse.

Activitatea societății revoluționare polono-romîne fiind supraveghiată cu deosebită vigilență și tipărirea manifestelor revoluționare întîmpinînd mari greutăți în Transilvania, s'a plănuit imprimarea acestui material de propagandă în Principatele Romîne. De aici scrierile revoluționare puteau să fie ușor trecute clandestin în Transilvania. Nu s'a pierdut din vedere nici importanța ziarelor pentru popularisarea planului republicii dacoromîne [2]. Poliția austriacă, cunoscînd aceste intenții, a găsit foarte suspecte întrevederile lui Carcalechi cu Eliad Rădulescu la București în vara anului 1835, bănuind că Eliad putea să tipărească manifestele revoluționare [3].

Presintarea aceasta a conspirației emigrantului polon Adolf David este în mod fatal fragmentară. Informațiile sînt răzlețe. Studiul de față nu este un tablou complect al unui crîmpeiu din Istoria Romînilor, ci un mosaic alcătuit din fragmentele documentare rămase după incendiul unei archive.

---

[1] Nous entrerons dans la carrière, Quand nos aînés n'y seront plus. Nous y trouverons leur poussière. Et la trace de leurs vertus. Bien moins jaloux de leur survivre Que de partager leur cercueil. Nous aurons le sublime orgueil De les venger ou de les suivre. Aux armes, etc. Amour sacré de la patrie. Conduis, soutiens nos bras vengeurs. Liberté, liberté chérie. Combat avec tes défenseurs. Sous nos drapeaux que la victoire Accours à tes mâles accents. Que tes ennemis expirants Voient ton triomphe et notre gloire. Aux armes, citoyens, formez vos bataillons, Marchons, qu'un sang impur abreuve nos sillons.

[2] Cf. *Raportul loc.-col. Roth*, 27 Ianuar 1835, în „Archiva Minist. de Int.", *Polizeihofstelle*, fasc. 374, 1835; *Sedlnitzky către Metternich*, 31 Maiu 1835; *ibid.* Cf. *Anexa*, no. 4.

[3] *Raport confidențial din Budapesta*, 31 August 1835, fasc. 374, 1835.

www.dacoromanica.ro

ANEXE:

I. *Marsilesa romînă*[1].

„Archiva Ministeriului de Interne", Viena, *Polizeihofstelle*, fasc 374/1835, 1497/1835.

Haidem fis'or' de la zara
Sloboz e reszkolat'
Enkotro noi tirania
(: Pe szteag szindserat, redikat :)
Nu auziz woy en pleezurile
Rekni as' ei hingerar!
Ei pun pe prunsi en par
Blasznesk pe muiear en Kolibele
(La arme oresani :) — Rinduiz
Pre turmele-Heidem, Heidem
Sy szindselor [2] — sza spal pe pamunt.

Se wrei as ei roburi
Desoz' sy Kray Kusvraz'
Se face ei ku armuri
(: De wream la lung aszkuziz :)
Enkotro noy o wikleasuga
Affara cu szpata pentru zara
De noi tirania astiapta
Sza fim plekaz! Szupta suguri
La arme etc.

Tremurez wandato Romlinilor
Sza rinduiaszk Koloni sztrein
Kum Kohorzi Mongolilor
(: Sza derimeask pe nepotul Romlin :)
Nu potea fie, ka sugul asel
Mai wina szupra de noy
Sza fuga Romlinul napoy
Sy sze tem' de tiranul misel.
La arme, etc.

Tremurez wandatorii
Sy woy hingear feris'iz
Tremurez, ka grozimi
(: O fie pe arma plitiz :)
Sztem sza luptem noy en Kimpina[3].
Nu tremurem' nainte de tun'
Dumnezeu ku noi, Dumnezeu e bun
Or pusz el pe fuokal en inima
La arme etc.

Dusmani szint iarea uomeni.
Sza batem sy ertasem eu nu
Trebuit sza sze arme roburi
(: De ahaia en marekuwinza somun :)
Numa pe s'el iszkoade
Nobil cu szibsu, sy Despotul
Sza win preste ei potopul
De szinds sy lukrem uomenest.
La arme etc. [4]

II. *Versiunea germană.*

Ibid.

Hört Jünglinge der Wallachey
Es tont der Ruf der Freyheit
Erhebt die mit Blut getünchte Fahne

---

[1] Exemplar litografiat.
[2] Singe lor.
[3] Cîmpie.
[4] Cf. Carol Göllner, *Un cîntec revoluționar românesc din anul 1835*, în *Țara Bîrsei*, 1935, p. 269.

www.dacoromanica.ro

Und lasst sie flattern gegen die Tyrannen!
Hört Ihr nicht ringsum Euch
Die Donnerstimme Eurer Henker
Die Eure Kinder an die Pfahle stecken
Und Eure Weiber schanden in den Hutten!
Auf zu den Waffen, Bürger!
Die Heer ordnet schnell und lasst uns ziehen:
Ihr Blut soll die Erde farben.

Die Könige und ihre Helfershelfer
Die scharf geschliffenen Waffen gegen Euch.
Doch aufgedeckt ist Ihre List!
Drum zieht das Schwert fürs Vaterland,
Und duldet nicht dass die Tyranney
Noch ferner beuge unter Ihr verhasstes Joch.
Auf zu den Waffen, etc.

Vertreiben wollen sie uns aus der Heymat
Und fremde Kolonien stiften,
Gleich den Cohorten der Mongolen,
Um auszurotten Uns, der Römer Enkel.
Doch nein. Es bleibe fern von uns die Schuld
Dass wir das Joch so willig hingenommen
Und zugegeben, dass der Römer fliehe
Aus der Furcht vor den Tyrannen.
Auf zu den Waffen, etc.

Veräther, zittert! Henker, schaudert!
Es nahet die Vergeltungsstunde!
Wir stehen zum Kampf bereit in Kimpina
Und beben nicht von Euren Feuerschlünden!
Denn Gott ist gut, er ist mit Uns
Und unsere Herzen sind an ihm entzündet.
Auf zu den Waffen, etc.

Doch, Freunde, handelt menschlich auch,
Gebraucht die Waffen nicht wie Sklaven;
Und, wenn ihr schlagt, verzeiht dem
Der seinen Willen ändert, euch vertraut.
Der Adlige aber mit der Peitsche
Und der Despot versinke in des Blutes Fluth.
Auf zu den Waffen!

III. *Locotenent-Colonelul Roth către Generalul Schneller. Caransebeș, 27 Ianuar 1835.*

„Archiva Ministeriului de Interne", Viena, *Polizeihofstelle*, fasc. 374 1835, No. 1497/1835 [1].

...[Es gelang mir] Er[fahrung] zu bringen, [dass sie].

1. Zur Förderung des Planes hauptsächlich dienlich erachten dass die Verbindung in der Wallachey mit deren vornehmen Individuen fortan unterhalten werde, ob man gleich der Wallachey Zeit gönnen müsse sich vorerst zu erhohlen, weil die

[1] Manuscriptul arată urmele incendiului. Am complectat în parte textul.

www.dacoromanica.ro

dortorts bestehende Presse benützt werden soll, den Zweck fördernde wallachische Zeitungen und französische Freiheit athmende Werke wallachisch übersetzt aufzulegen um solche unter die wallachische Nation im Banat und Siebenbürgen zu vertheilen.

2. Der Ankauf dieser Werke und Schriften soll aus den in der Centralkasse vorhandenen Gelder bestritten werden.

3. Die Summe in der Centralkasse [ist bestimmt] den ersten Anfang eines Ausbruchs zu decken, jedoch rechne man jedenfalls auf die zu plüdernden aerarischen und sonstigen Kassen, Waffendepots, Munitionsmagazine und Pulverdepositionen, um so mehr als die k. k. Militärmacht in den betreffenden Provinzen keinen kräftigen Widerstand wird leisten können. Es sollen nehmlich, wenn der Ausbruch in Polen geschieht, die übrigen Provinzen sich ruhig verhalten und erst dann, wenn der grösste Theil der Militärmacht zur Unterdrückung dahin disponirt und auch wirklich abgerückt sein wird, hätte in den übrigen Provinzen Alles zu den Waffen zu greifen.

4. Die Gesellschaft hofft auch den griechisch nicht-unirten Bischof von Csernovich[1] für ihr Beginnen zu gewinnen: sie soll aber diese Hoffnung nur auf sein gefälliges Benehmen mit...

5. Herr Miller (eben aus jener Anzeige bekannt), ein geborener Pohle und sehr feuriger Demagog, soll im nächsten Frühjahr eine Reise in dieser Angelegenheit nach Pohlen machen. Da ich von der Zeit seines Abgehens sichere Nachricht erhalte, so werde ich keinen Augenblick säumen solche zur hohen Kenntnis zu bringen, weil sein Uberwachung auf dieser Reise zum Resultate führen dürfte.

Endlich habe ich die Gnade die von dieser Gesellschaft zur Vertheilung unter das Volk ins Wallachische übersetzte Marseillade ein Exemplär anzuschliessen und zugleich gehohrsamst zu bemerken dass wie... auch aus Siebenbürgen von Baron Wesselenyi durch Bothen Mittheilung erhalten soll, doch war es ihm bisher nicht möglich hierüber Gewissheit zu erlangen ohne Verdacht zu erregen; auch halten wegen Verhinderung der übrigen Individuen keine bisher fernere Sitzungen statt...

Caransebes, am 27 Jänner 825.

Roth, Oberstltnt.

---

[1] Isaia Bălășescu. Cf. *Raportul Col. Roth*, 27 Ianuar 18 5; *ibid.* Cf. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, București 1916, p. 45.

www.dacoromanica.ro

IV. *Metternich către președintele aulic de poliție contele Sedlnitzky. Viena, 15 Februar 1835.*

Ibid.

Mittelst der gegen gefällige Rückstellung anverwahrte Note hat mir der Herr Hofkriegsraths-Präsident einen von dem Hr. Commandirenden General im Banat [Schneller] einbegleiteten Bericht des Oberstlieutnant Roth mitgetheilt, worin einige neuere und nicht unwichtige Umstände in Betreff der von dem Ruskberger Lehrer Maschek angezeigten geheimen Gesellschaft vorkommen.

Selbst bey der auf einer noch niedern Stufe der Cultur stehenden wallachischen Nation will die Propagande das Mittel versuchen, welches sie leider mit so reichem Erfolge überall verwendet. Sie will den Geist der Unzufriedenheit und des Aufruhrs durch Schriften, die der Fassungskraft der Wallachen angemessen sind, unter diese Völkerschaften aussäen, und es sollen die Beyträge der Gesellschatsmitglieder vorerst dazu verwendet werden derley Schriften in Bukarest drucken zu lassen und selbe sod[ann] mög[lichst] zu verbreiten. Da hierbey die Absicht der Ober[leiter] der Umtriebe auch weniger auf die Aussicht einer Bewegung in der Wallachey als auf den Zweck in diesem Nachbarlande ungestört ihre Pläne ausspinnen zu können und von ihm aus auf unsere Länder zurückzuwirken, so verdient die Verfolgung eines solchen Planes ebenmässig die gemessenste Aufmerksamkeit von Seiten der Staatsverwaltung.

Es scheint ferner dass die Personen den Plan haben mit dem Ausbruch des Aufstandes so lange zu zögern bis die in einer andern Provinz und zwar in Galizien ausgebrochene Insurrektion den Truppenstand im Banat und Siebenbürgen vermindern würde. Zu beachten ist auch der Umstand dass der Bergwerksbeamte Miller, ein Pole von Geburt, im Frühjahr eine Reise nach seinem Vaterland antreten will...

Was nun die Umtriebe dieser geheimen Gesellschaft in der Wallachey und besonders die Benützung der dortigen Presse zu revolutionären Zwecken betrifft, so bin ich der Meinung dass uns Russlands Mitwirkung sehr nützlich werden kann um die Anstregungen der Secte in Russland zu vereiteln. Hierzu könnte ein vertrauter russischer Agent nach der Wallachey beordnet

www.dacoromanica.ro

werden und angewiesen werden mit einem von Eurer Excellenz dahin abgeschickten Kundschafter gemeinschaftlich diese Umtriebe zu verfolgen. Im Falle Eure Excellenz diese Sendung zweckmässig finden und bereit seyn sollte Jemanden Ihres Vertrauens in diese Gegenden zu schicken, würde ich meinerseits dem Hr. General-Adjutanten Benkendorf den gleichen Antrag machen. Hiebey würde ich jedoch die Vorsicht gebrauchen ihn von den im Banat und in Siebenbürgen entdeckten propagandischen Umtrieben nicht zu unterrichten, sondern auf den *polnischen* Ursprung dieser Machinationen das vorzüglichste Gewicht legen, weil Russland hiebey mit uns gleich, wo nicht noch mehr, betheiligt ist...

Wien, den 15. Februar 1835.

Metternich.

O societate literară uitată

În publicația, puțin observată, a clubului „Romînului", a cării a doua serie începu în 1893, se dă, de Vintilă C. A. Rosetti, cuprinsul unui dosar de mare importanță pentru istoria culturii românești înaintea Unirii: acela al „societății pentru înaintarea literaturii", întemeiată la 1845, în București.

Membrii munteni erau: Ștefan Golescu, I. E. Florescu, I. Voinescu II, împreună cu Bolintineanu, Boliac și cu August Laurian. Aceștia, cu alți doi, neiscăliți, formînd grupul „patronilor soțietari", își adaugă alți opt și anume: bătrînul Iancu Văcărescu, boierii tineri C. Gh. Filipescu și C. N. Filipescu, Grigore și Alexandru Filipescu, C. Predescu, apoi R. Rosetti, lîngă juristul C. Brăiloiu, lîngă viitorul emigrat Ioan Voinescu I (19 Februar 1846).

De la început, ei *„chibzuiesc că este de neapărată trebuință a se întinde această asociație în toate provinciile românești, de vreme ce țelul acestei asociațiuni nu e numai local, ci, din potrivă, țintește a înlesni progresul literar în toată Romînimea"*. Se aleg deci, pe un an, la 22 Iunie din acel an 1845: Costachi Negruzzi, Vasile Alecsandri, Negri, Bariț, Cipariu și dr. Vasici, cari vor aduna bani și manuscripte în părțile lor. Se decide și întemeiarea unei tipografii, cele aflătoare fiind prea scumpe.

Zece societari aleg apoi, la 28 ale lunii, un comitet, cu Const.

www.dacoromanica.ro

Gh. Filipescu, Văcărescu, Ştefan Golescu şi Ioan Voinescu II[1].

La 20 Iulie, din Paris, *Kogălniceanu şi Bălcescu se oferă a redacta pentru societate „un dicţionar biografic, care să coprinză vieţile celor mai însemnaţi Romîni din toate ţerile şi din toate vremurile*[2]. Vor fi măcar „două tomuri in-8°", care se vor termina într'un an. De oare ce „şederea noastră în Paris, precum şi scumpetia traiului nu ne iartă să prelucrăm această scriere fără onorare", ei cer suma de 400 de galbeni.

Comitetul primeşte, dar recomandă în loc Istoria Universală germană a lui Rotteck şi „Elementele de geografie" ale unui „Balki" (?)[3].

În Octombre se răspinge demisia, printr'o neînţelegere, a lui Grigore Alexandrescu şi se admite că pentru plata de cinci galbeni pe an se poate avea orice se va tipări în acest timp. Boliac cercetează nişte manuscripte de mitologie şi le aprobă. Se acordă un credit lui Brăiloiu pentru a tipări un ziar la Rosetti şi Winterhalder.

În acelaşi timp, Ioan Voinescu II, observînd că „sînt doi ani de cînd de la Moldova ni s'a făgăduit traducerea Istoriei Universale a lui Rotec", oferă a face el o astfel de lucrare, care n'ar traduce pe cele trei mai bune: Müller (Johannes von), Rotteck şi Cantù, ci ar fi o istorie universală, şi pentru şcoli, făcută după cea, şcolară, a lui Poirson şi Cayx. Şi el se vede silit a cere o remuneraţie din causa împrejurărilor[4].

Rosetti şi Wintenhalder primiseră materialul de tipografie comandat de societate la vestitul Brockhaus[5]. Se vor da măcar două coli in-8° pe săptămînă, dacă există manuscript şi se fac răpede corecturile.

Se adauge la membri Ştefan Ferechidi[6], apoi şi Dimitrie Răs-Brătianu[7]. Iar din Moldova vine acceptarea lui Asachi, care şi pîndeşte publicaţia societăţii, *Prietenul Tinerimii*. El recomandă, dintre Moldoveni, în calitate de colaboratori, pe Negruzzi, pe

[1] *L. c.*, pp. 19 şi urm., 55 şi urm.
[2] Adresa e: 39 Rue de la Chaussée d'Antin.
[3] *Ibid.*, pp. 76-8.
[4] Pp. 107-9. Propunerea se adopta, pp. 170-1.
[5] Pp. 139-41.
[6] Pp. 141-2.
[7] Pp. 171-2.

www.dacoromanica.ro

Săulescu, pe Petru Cîmpeanu, pe Ştefan Stamate, Ioan Ionescu, Albineţ, D. Gusti şi un „D. Pop", fiind gata de prelucrări şi traduceri [1].

Tot odată la „patroni" se adaugă Petrache Poenaru, Aaron Florian, Ion Negulici, Costache Moroiu şi Ioan Al. Filipescu [2].

Îndată se redactează noile statute, cu „patroni", „membri ajutători, subscriitori" şi „membri corespondenţi", prevăzîndu-se „cîte un comitet împreună-lucrător în Moldova şi peste Carpaţi". Ca „patroni" pot fi aleşi „numai Romînii aceia cari se îndeletnicesc cu literatura romînă în toată întinderea cuvîntului şi vor fi dat dovezi despre aceasta". „Această asoţiaţie se pune supt nemijlocita protecţie a Î. S. Domnului Stăpînitor [3]", care va aproba aceste statute.

Contra lor protestă C. A. Rosetti, amintind că *societatea s'a făcut de „tinerii de la Paris"* [4]. I se pare că noile hotărîri sînt jignitor de „negustoreşti".

La 16 Mart 1847 şi Florian Aaron primeşte a fi ales ca „patron [5]". Urmează mulţămirile lui Poenaru [6]. Apoi iscăleşte şi Alecsandri [7].

Procesul-verbal din Maiu al acestui an încredinţează sarcina de a scrie o carte de „instrucţie elementară", după modelul francez, lui Ion Ghica, Ştefan Golescu şi Constantin Bălcescu. Radu Rosetti va traduce pe Guliver. Se editează „Învăţătorul comunal" de I. Brezoianu; se „încurajează" N. D. Racoviţă pentru traducerea unui roman, de şi se observă că el nu intră în cercul voit de societate [8]. Bolintineanu capătă un ajutor de 1.500 de lei. Cînd Teulescu, care dă o Aritmetică, oferă a prelucra mica enciclopedie franceză, *Un million de faits*, chestiunea caracterelor de întrebuinţat se ridică, şi cu acest prilej semnează în litere: Ştefan Golescu, Brăiloiu, Negulici şi Laurian. Nu se aprobă o ediţie cu caractere latine, pentru că nu este încă „o ortografie şi un

[1] P. 173.
[2] P. 174.
[3] Pp. 196-202.
[4] Pp. 244-7.
[5] Pp. 399-403.
[6] P. 404.
[7] P. 405.
[8] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

mod de scriere hotărît", alegîndu-se o comisiune pentru a le fixa. În ea sînt: Laurian, Negulici, Ghica, Ferichidi şi Florian Aaron.

Raportul se presintă în Novembre. Se cere o ortografie „cît se va putea mai înlesnicioasă". Se propune pentru ă ѧ cirilic, pentru â *à*. Laurian va elabora „regule gramaticale"[1].

La 10 August, Nicolae Bălcescu, neputînd veni din Paris, demisionează. Se alege căpitanul Costache Cornescu Olteniceanu, culegător de documente.

Se presintă cărţi de istorie antică, medievală şi modernă, Geometria şi Algebra lui Teulescu, Calculul Probabilităţilor de Ion Ghica[2].

Dar mişcările revoluţionare puseră capăt şi acestor lucrări şi acestor proiecte.

N. Iorga.

Din legăturile lui Petru Rareş cu Polonia

Gh. Duzinchevici.

Misiunile pe care le au astăzi diferiţi oameni politici în ţeri străine nici pe departe nu se compară cu acelea de acum cîteva sute de ani. Astăzi, trimesul, nu numai că intreprinde călătoria în condiţii foarte bune, dar siguranţa în ceia ce priveşte persoana sa îi este garantată. Trimeşii străini, chiar dacă vin să aducă lucruri neplăcute pentru o anumită ţară, ştiu bine că vor fi trataţi cu delicateţă. În trecut însă nu era tot aşa. De şi chiar pe acele vremuri se luau măsuri de siguranţă, atît pentru viaţa solului, cît şi pentru reuşita soliei şi pentru siguranţa scrisorilor pe care el le avea asupra sa, totuşi solia era una din însărcinările periculoase ale diplomaţiei vremurilor apuse. Mijloacele de comunicaţie din cele mai rudimentare pe drumuri une ori destul de sălbatece făceau ca misiunea să fie în primul rînd un act de curaj. Chiar salvconductul pe care-l căpăta solul pentru a trece printr'o ţară nu era o chezăşie că persoana lui va fi respectată. Diferite neînţelegeri ivite în urma plecării solului, bănuieli, de multe ori neintemeiate, că ar avea asupra lui acte compromiţătoare pentru ţara prin care a trecut sau că a uneltit împotriva celei care i-a acordat salvconductul aveau drept ur-

[1] Pp. 426-9.
[2] P. 429.

www.dacoromanica.ro

mare arestarea solului. El era responsabil de ceia ce făcea principele său și asupra lui, până la lămurirea definitivă a unui diferend, cădea răsbunarea principelui care se socotia nedreptățit. Dacă la toate aceste pericole s'ar mai adăuga și spionii cari căutau prin toate mijloacele să afle tainele unei solii – și în istoria relațiilor polono-romîne avem casuri de acestea [1] –, nu va părea exagerată afirmația că solia, în veacurile trecute, era una din însărcinările cele mai pline de riscuri.

În rîndurile care urmează vom căuta să schițăm, atît cît ni va îngădui informația, o mică parte din legăturile lui Petru Rareș cu Polonia și anume aceia în legătură cu diferitele solii ale lui Iacob Wilamowski.

Știm cum s'a ajuns la conflictul armat cu Polonia din anul 1531. Cunoaștem amănunțit evenimentele care au precedat lupta de la Obertyn, detaliile luptei [2] și înfrîngerea voevodului moldovean, pe care un istoric bine informat o punea pe sama trădării boierilor [3], pentru a nu mai insista asupra lor.

Polonia lui Sigismund I-iu Bătrînul (1506-48) avea destul de multe complicații în politica externă pentru a nu mai căuta să-și atragă asupra ei pe Turcii conduși tocmai în vremea aceasta, de energicul Sultan Soliman. Politica regelui polon era una de pace [4] și nu se ajungea la război decît atunci cînd acesta nu mai putea fi înlăturat. Polonii își dădeau samă de puterea Statului turcesc, și nu puțin va fi influențat în acest sens victoria repurtată la Mohács în 1526, cînd Ludovic Jagellonul și-a pierdut viața. Cum vedem, erau motive puternice care impuneau cercurilor conducătoare polone o politică de mare prudență față de Turci.

---

[1] Gh. Duzinchevici, *Jean Baptiste Linchou* („Contribuții la Istoria Romînilor în secolul al XVIII-lea"), extras din „Archiva", Iași 1935.

[2] Aleksander Czołowski, *Bitwa pod Obertynem*, Liov 1931, ed. II. Vezi și recensia noastră în *Kwartalnik Historyczny*, XLVIII, Liov 1934, pp. 159-62; I. Ursu, *Bătăliile de la Gwozdziec și Obertyn* („An. Ac. Rom."), București 1913. Asupra luptei și Gh. Duzinchevici, *Informație asupra luptei de la Obertyn* („Revista Istorică", nle. 7-9 pe 1936, pp. 250-2). Asupra legăturilor lui Rareș cu Polonii, în cele două Domnii, Aleksander Jabłonowski, *Sprawy wołoskie za Jagiellonów. Akta i listy* („Źródła dziejowe", X), Varșovia 1878, pp. CXI-XXIX.

[3] I. Ursu, *Petru Rareș*, București 1923, pp. 23, 28-30.

[4] Oskar Halecki, *Dwaj ostatni Jagiellonowie*, pp. 60-1, în *Historja polityczna Polski*, II („Encyklopedja polska", tom V, część I, dział VI, część II).

www.dacoromanica.ro

Contînd pe sprijinul Ţarului Moscovei, Vasile, Petru Rareş ocupă, spre sfîrşitul anului 1530, Pocuţia [1]. Faptul acesta nu putea fi plăcut Polonilor, căci, avîndu-se în vedere situaţia lui Rareş faţă de Poartă, putea da loc la complicaţii atît de nedorite de regele polon. Nu credem că revanşa polonă ar fi zăbovit atîta, dacă n'ar fi fost teama de Turci [2]. Nu se ştia în Polonia dacă Rareş acţionase din proprie iniţiativă sau avea consimţimîntul Sultanului. Pentru a căpăta informaţii asupra acestui fapt de cea mai mare însemnătate pentru Polonia, — căci nu se putea lua nicio hotărîre în privinţa atitudinii de urmat faţă de Rareş, — Polonii trimet tainic la Constantinopol pe Ocieski. Temîndu-se ca Rareş să nu afle de solie şi de rostul ei, solul a trecut prin Ardeal. La 19 Aprilie 1531 Ocieski a fost primit de Vizir. Atît acest dregător, cît şi însuşi Sultanul, au asigurat pe sol că Rareş mînţia atunci cînd afirma că pentru ocuparea Pocuţiei ar fi avut învoirea Porţii [3].

S'ar părea că, cu toată paza ca solia să rămîie necunoscută Moldovenilor, aceştia tot au aflat ceva despre ea. Ori sosirea la Constantinopol la 18 Aprilie, deci chiar cu o zi înaintea audienţei lui Ocieski la Vizir, a unor trimeşi moldoveni cu scrisori de la Rareş pentru capuchehaielele lui, putea să fie numai o simplă coincidenţă? Nu s'ar putea mai degrabă presupune că Rareş, bănuind că Polonii au trimes pe cineva la Constantinopol, a scris capuchehaielelor să afle rostul acestei solii şi, evident, să ia măsurile necesare? Chiar Ocieski bănuia acest lucru [4].

Răspunsul adus de Ocieski a dat mînă liberă Polonilor şi astfel s'a ajuns la războiu [5]. Acum Polonii ştiau ce aveau de făcut. În

[1] Oskar Halecki, *Dwaj ostatni Jagiellonowie*, etc., p. 32.

[2] Pentru ocuparea Pocuţiei şi pentru atitudinea lui Rareş şi a Polonilor, v. şi N. A. Constantinescu, *Începuturile şi stabilirea suzeranităţii turceşti în Moldova*, Bucureşti 1914, pp. 101, 103.

[3] N. Iorga, *Studii de istorie şi de istorie literară*, II, în *Literatură şi artă română*, 1899, IV, no. 3, pp. 139-44 şi anexele, pp. 144-9.

[4] *Ibid.*, p. 143.

[5] I. Ursu, *Petru Rareş*, pp. 22-23. Acest istoric crede că Soliman a aţiţat pe Poloni contra Moldovenilor, temîndu-se ca Petru Rareş să nu unească supt stăpînirea sa Muntenia, Moldova şi Transilvania şi, astfel, fiind puternic, să scape Turcilor. Apoi războiul dintre creştini usa pe acei cari s'ar fi putut cîndva uni împotriva Turcilor. E drept că din neînţelegerile dintre creştini Turcii trăgeau foloase. Vezi şi Oscar Halecki, *Les relations polono-roumaines*, în *Revue Historique du Sud-Est européen*, XIII, n-le 7-9 pe 1936, p. 245.

www.dacoromanica.ro

timpul cel mai scurt, — fapt care a făcut imposibil un ajutor moscovit, — Pocuția a fost reciștigată. Cu toată această victorie, are, dacă nu-l distrusese pe Rareș, în orice cas îl slăbise simțitor și cu toate că se știa precis punctul de vedere turcesc față de acțiunea Domnului Moldovei, Sigismund I-iu, din considerație pentru Turcia, — și faptul acesta nu e lipsit de însemnătate —, nu voi să asculte de acei cari-l sfătuiau să ducă victoria pînă la capăt și să silească la omagiu pe Petru Rareș [1]. Numai cunoscînd acestea înțelegem rostul soliei lui Iacob Wilamowski la Sultanul Soliman.

În Octombre 1531, pleca la Constantinopol. Acest sol trebuia, nu numai să aducă la cunoștința Sultanului victoria împotriva Moldovenilor, dar chiar să ceară lui Soliman să ordone lui Rareș a nu ataca Polonia și „a se mulțămi cu hotarele sale". Sultanul a primit bine solia, a presentat felicitări pentru victorie și a trimes un sol la Domnul Moldovei ca să-i puie în vedere să menție pacea cu Polonia și să n'o atace [2].

Deci, cererile Poloniei, erau pe deplin satisfăcute.

La 15 Maiu 1532, solul polon, care n'avea niciun motiv să nu fie mulțămit de reușita soliei sale, era acum la Cracovia [3].

Petru Rareș, cu toată înfrîngerea, nu era omul care să se dea învins. Plin de hotărire se arăta și regele Poloniei. Mediația lui Ferdinand în neînțelegerile moldo-polone a fost refusată de Sigismund. La seimul din Piotrków (Novembre 1535), s'a hotărît

---

[1] Oscar Halecki, *Dwaj ostatni Iagiellonowie*, p. 32.

[2] *Scriptores Rerum Polonicarum*, II, Cracovia 1874 (Cronica lui Wapowski), p. 233; Émile Picot, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-e siècle jusqu'à l'an 1594 par Grégoire Urechi*, Paris, 1878, p. 296; Hurmuzaki Iorga, XI, no. XL, pp. 30-1; I. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau (1527-1538)*, Viena 1908, p. 87. Nu e lipsită de interes și cuvîntarea funebră a lui Kromer pentru Sigismund I-iu, în care caută să se explice politica polonă în legătură, mai ales, cu evenimentele din timpul Domniei lui Petru Rareș: „De și a putut să-și supuie Moldova, totuși n'a vrut pe de o parte văzînd că [Moldovenii] nu-și țin niciodată cuvîntul, pe de altă parte temîndu-se să nu se închine Turcului din desperare, apoi pentru că, alipind Moldova la Polonia, ne-am învecina cu Turcii și, în sfîrșit, din causa neînțelegerilor de la graniță, ca să nu se ajungă cîndva la războiu". Vezi *Deliberacya o spółku i związku korony polskiej z pany chrześciańskimi przeciwko Turkowi. Przydane są poselstwa i responsa sławnego króla Zygmunta pierwszego... Wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego*, Cracovia, 1858, p. 35

[3] Hurmuzaki-Iorga XI, no. XLI, pp. 31-3.

www.dacoromanica.ro

mobilisarea împotriva lui Rareş. Dar, de oare ce gruparea forţelor se făcea încet, răsbunarea Polonilor împotriva lui Rareş a fost aminată. Din acest motiv şi pentru a se apăra de Moldovean, a trimes Sigismund pe Wilamowski la Sultanul Soliman ca să-l felicite pentru succesul în războiul cu Perşii. Solul trebuia să se scuse faţă de dânsul că se presintă aşa de tîrziu felicitările, dînd vina pe Domnul Moldovei, care a împiedecat trecerea solilor. Solia aceasta a avut loc în primăvara anului 1536[1].

Şi în timpul cînd Rareş nu mai era pe tron, — se pare, — Wilamowski e folosit ca sol. Astfel de două ori e pomenit în anul 1538 ca îndeplinind această funcţie[2], şi un alt document, din 21 Ianuar 1541, spune că s'a întors de la Turci[3].

Abia reaşezat pe tronul Moldovei în Februar 1541, Petru Rareş reia legăturile cu Polonia, trimeţînd un sol în această ţară. Cel puţin aşa se poate deduce din instrucţia dată de regele Sigismund I-iu lui Wilamowski în anul 1542, cînd era din nou trimes la Turci. Solul avea ordin ca în trecerea prin ţerile noastre să salute pe Domni în numele regelui, să li spuie că merge în solie la Turci şi să li ceară să-i asigure călătoria, pentru care fapt şi regele îi va servi. „Personal",—continuă instrucţia —, „vei aminti Voevodului moldovean despre solul său care a fost aici la noi [şi] cum l-am expediat înapoi.[4]" Evident că regele Sigismund nu-i putea aminti lui Rareş de o solie care ar fi avut loc în prima Domnie.

În August 1545, soli ai lui Rareş obţin la Wilno un salvcon-

---

[1] Antoni Prochaska, *Rokosz Iwowski z r. 1537* in *Kwartalnik Historyczny*, XVI[1], Lîov 1902, pp. 7-9 şi nota 4 la p. 9; I. Ursu, *Die auswärtige Politik*, p. 134.

[2] N. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, Bucureşti 1913, p. 39, no. XXXVIII. De şi scris în două feluri în cuprinsul aceluiaşi document, Wilamowski şi Wylamowski, şi cu toate că e vorba de două solii, una la Turci şi alta la regele Romanilor, trebuie să fie una şi aceiaşi persoană.

[3] *Ibid*, p. 50, *no.* XLVII. Vezi şi N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe*, Bucureşti 1900, no. XXXV, p. 327.

[4] Am. Grabowski. *Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawnej, Polski. Diaryusze, Relacye, Pamiętniki...*, Cracovia 1845. Vezi, *Dokładna i formalna instrukcya Jakóbowi Wilamowskiemu od króla Jmci Zygmunta I, do Turek wysłanemu, dana r. 1542*, p. 3. Vezi şi Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării-Româneşti*, I, Bucureşti 1929, pp. 26-7, no. 27.

www.dacoromanica.ro

duct pentru solia pe care voia să o expedieze la Moscova. La 15 August se acorda salvconductul, indicîndu-se și drumul pe care avea să-l urmeze solia [1]. Pomenim despre această solie pentru că ea a causat, în anul următor, arestarea lui Wilamowski în Moldova.

Din causa hoțiilor la granița Moldovei cu Polonia și din causa suferinților la care erau supuși negustorii poloni la noi, regele Poloniei scria, la 16 Ianuar 1546, prin Wilamowski, lui Rareș cerînd îndepărtarea tuturor relelor și amenințînd „vel certe mercatoribus nostris iter in Valachiam interdicamus, fines autem ita muniemus, ut ne impune quis abeat, si praedas agere ex iis velit..." [2]. De data aceasta, solia s'a sfîrșit rău, căci Rareș l-a arestat pe sol. Domnul Moldovei voia în felul acesta să silească pe regele polon să-i dea despăgubiri pentru pierderile suferite de solia moldoveană trimeasă la Moscova cu un an înainte și pentru a-l hotărî să convoace comisia care să judece neînțelegerile de la graniță [3].

Această atitudine hotărîtă a lui Rareș l-a pus în încurcătură pe regele polon. Iată ce spun documentele vremii: „Regele se temea ca pretențiile Voevodului să nu fie sprijinite de Soliman Turcul, și, voind să lămurească întreaga chestie în mod împăciuitor, la 19 Iulie a cerut de la fiul său, Sigismund August, o amănunțită dare de samă despre întreaga întîmplare, iar de la senatorii re-

[1] Al. Iabłonowski, *o. c.*, pp. 137-8; B. Petriceicu-Hasdeu, *Archiva istorică a Romîniei*, I, București 1865, pp. 33-4.

[2] Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, II, Halle 1804, p. 187.

[3] *Ibid.*, pp. 187-8; Gh. Șincai, *Chronica Romînilor*, II, ed. a 2-a, București 1866, p. 290; A. D. Xenopol, *Ist. Rom.*, IV, ed. a 3-a, p. 261. Printre motivele care au îndemnat pe Poloni să reție în Wilno timp de două săptămini — e vorba de solia din 1545 — pe trimeșii moldoveni, era și teama că aceștia au uneltit cu Moscova împotriva Poloniei. V. Engel, *l. c.*, p. 187. Dacă solia moldovenească va fi avut și acest scop, nu se știe. Un lucru însă e sigur: legăturile Moldovei cu Rusia în timpul lui Rareș au influențat legăturile moldo-polone. Vezi P. P. Panaitescu, *Petru Rareș și Moscova*, București 1934; extras din volumul *In memoria lui Vasile Pîrvan*. În *Acta historica res gestas Poloniae illustrantia*, I, Cracovia 1878, găsim următoarele, relativ la neînțelegerile dintre Rareș și Poloni: „Wojewoda wołoski Piotr uwięził przysłanego do siebie „z rozkazania sejmu" posła polskiego Wilamowskiego" („Generosum Iacobum Wilamowski, capitaneum boleslaviensem"), i zażądał zadosyćuczynienia za zabicie w ziemi włodzimierskiej wracającego z Moskwy poselstwa wołoskiego, mimo że miało salvum conductum od Zygmunta I i Zygmunta Augusta... [r. 1546]"; nota 4, la pp. 18-19.

www.dacoromanica.ro

gatului să-i dea un sfat, ce se cuvine să se facă în această întîmplare“ [1]. Avem răspunsul unuia din demnitarii poloni, A. Zebrzydowski, la întrebarea regelui: „...Vixdum satis restinctus est ignis oczacoviensis, quum ecce veluti camino oleum est additum, haec valachii nuncii caedes et interitus tam immanis, ut non immerito Waiwodam, barbarum licet hominem, permoverit... Totam rationem, qua S. Mtas V. Valachum absolvit, de caede suorum conquerentem, et intelligo, et, quantum sententiam *(sic)* quoque tempore, sed longa etiam deliberatissima cogitatione melior reperiri non potuisse videatur. Ceterum per servitorem praeterea dni Wilamowski, eius, qui a Valacho detentus est, ita agendum existimarem, ut copiosius et revera intelligat Valachus rem non modo consilio et voluntate S. Mtatis V. non esse perpetratam, sed summo etiam cum dolore illius et animi acerbitate auditam...“ [2].

La Liov, în biblioteca Institutului Ossolineum, am găsit instrucțiile date lui Wilamowski în legătură cu solia din 1546. În ele se găsesc toate cele ce trebuia să spună solul polon lui Rareș ca o lămurire a scrisorii adresată de rege Domnului Moldovei. Dăm în rîndurile următoare un resumat amănunțit al acestor instrucții:

După ce va da scrisoarea și va saluta pe Domn și pe boieri, — dacă vor fi de față, — în numele regelui și ale sfetnicilor lui, Wilamowski va spune că solii trimeși la Rareș pentru a lua o hotărîre în privința neînțelegerilor de la graniță se întorc fără niciun resultat. Ultimul sol, starostele de Cameniţa, trimes special pentru alcătuirea comisiei care să se ocupe de aceste neînțelegeri, s'a înapoiat fără ispravă: „n'a adus nimic sigur și folositor pentru stabilirea lucrurilor comune...“, ci doar un răspuns care a jignit pe rege. Rareș cerea ca mai întâiu să se facă dreptate în chestiile sale. Wilamowski, în termini destul de tari, trebuia să-i aducă aminte lui Rareș că pretențiile lui de întîietate față de rege sînt împotriva bunei cuviințe, a legilor și a obiceiului din vechiu, pe care l-au respectat strămoșii. Cu toate concesiile

[1] *Acta historica res gestas Poloniae...*, I, nota 4 la pagina 19. „Król obawiał się, żeby żądań wojewody nie poparł Soliman turecki, i chcąc sprawę całą w pokojowy sposób załagodzić, zażądał dnia 19 lipca od syna Zygmunta Augusta dokładnego sprawozdania o całem tem wydarzeniu, od senatorów zaś królestwa udzielenia sobe rady, co w tym wypadku uczynić należy“.

[2] *Ibid.* Documentul e datat: „Vladislaviae, ineunte Augusto 1546“.

www.dacoromanica.ro

făcute de rege în chestia numiților: Koroboaty *(sic)*, Iordan, Sienko, Iskrzycki, nu s'a făcut nimic, Rareș nearătînd bunăvoință.

Domnul Moldovei n'a luat nici o măsură, de și regele a cerut-o, împotriva acelora cari au atacat în 1545 Curtea regală din Sniatyn, Nici despăgubire n'a căpătat.

Supușii poloni sînt nedreptățiți prin taxele vamale mari pe care trebuie să le plătească. Unii au fost pedepsiți cu confiscarea averilor, alții chiar cu moartea. Și întîmplările de felul acesta se înmulțesc.

Comisia pentru judecarea neînțelegerilor să fie fixată la Sf. Vartolemeiu.

Despre antrepositele pentru boi, pe care regele le-a înființat la granițî, comisarii poloni cari vor face parte din comisie vor da relații.

Instrucțiile sfîrșesc cu încredințarea că supușii poloni vor avea aceiași libertate să meargă prin Moldova ca aceia pe care o au supușii Împăratului turcesc și ai lui Rareș în Polonia [1].

De și aceste instrucții nu au dată, de sigur că au fost scrise odată cu scrisoarea pe care a adus-o Wilamowski lui Rareș: 16 Ianuar 1546.

Răspunsul la această solie a fost arestarea lui Wilamowski. Procedînd astfel, Petru Rareș s'a simțit obligat să dea explicații regelui Poloniei, ba chiar să se scuse, după cum scrie documentul găsit de noi în aceiași Bibliotecă din Liov. Iată ce scrie Domnul Moldovei [2]:

Comisia pentru judecarea neînțelegerilor se va întruni atunci cînd va vrea regele. Mai departe se arată amănunțit ce a avut de suferit solia lui Rareș trimeasă la Moscova în 1545. La ducere, solii au fost respectați. La înapoiere însă, fiind bănuiți că au uneltit cu Moscova împotriva Poloniei, solii moldoveni au fost opriți la Wilno. „Și boierii din Wilno spuneau că solii noștri au mers acolo la Moscova și că eu aș fi îndemnat pe principele Moscovei ca să lupte cu Statul M. V. Acest lucru îl spuneau boierii din Wilno în fața solilor noștri. Dar, milostive rege, binevoiască M. V. să creadă că nu sînt acestea în gîndul nostru și că niciodată

[1] Vezi anexa I.

[2] Documentul e fără dată. De sigur că a fost scris nu mult după 16 Ianuar 1546.

www.dacoromanica.ro

n'a fost în sufletul mieu și în credința mea creștină. Să dea Dumnezeu să nu fie aceasta în timpul vieții noastre. M. V. binevoiască să nu dea crezare acestui fapt, căci, milostive rege, eu [am] prietenie și vecinătate și jurămînt cu M. V. Și, cînd solii noștri au sosit de la Moscova la Wilno, de la nimeni nicăiri n'au avut nicio bucată de pîne, ci pretutindenea s'au hrănit cu banii noștri. Și regele tînăr, cu boierii, a regretat faptul că li-a dat drumul spre Moscova și i-a ținut două săptămîni la Wilno. Și n'au avut escortă [și] nici găzduire de la M. S. regele tînăr, nici nu li-a poruncit [regele], la plecare, să-i sărute mîna, după cum este obiceiul între domnii creștini...".

Rareș avea motiv să fie supărat, căci după cum spunea el, solii au fost trimeși la Moscova cu aprobarea regelui Poloniei, care li-a dat salvconduct, „nu pentru altceva, ci numai pentru soboli, blăni de singeap și pentru șoimi și pentru alte nevoi pe care trebuie să le dăm Turcului pentru ca să mă pot răscumpăra de la Sultan".

Cînd au ajuns solii în apropierea orașului Kłodno din Volhinia, au fost atacați de slujbașii principilor Wiśniowiecki. Un sol a fost omorît, al doilea a fost rănit, iar al treilea bătut tare. Atacatorii au furat o căruță cu trei cai, în care erau multe blăni de sobol și de singeap. Din cei doi șoimi, unul a fost omorît, iar celălalt furat. De la solul ucis s'au mai furat și alte lucruri. O listă a acestora se află la autoritățile din Korzemieniec. În legătură cu acest furt Rareș trimite regelui declarația lui Szczesny Herczyk.

Domnul Moldovei roagă pe rege să nu se supere că pînă se va dovedi cine e vinovat în atentatul de mai sus și pînă nu va fi despăgubit va reținea pe Wilamowski. Rareș cere, de asemenea, să i se plătească suma pe care i-o datorește negustorul Skoroboaty *(sic)* pentru niște boi pe cari i-a luat din Moldova.

Starostele din Camenița — resultă din document că acesta ar fi fost purtătorul scrisorii către rege — va explica Suveranului de ce Rareș a pus piedeci unor negustori cari au fost în Turcia : aceștia au vorbit acolo lucruri „rușinoase" despre dînsul.

Wilamowski va fi tratat bine, dar nu va fi liberat decît cînd se va face dreptate cererilor Moldoveanului, sau cînd se va întoarce solul trimes la regele Poloniei.

Ca dovadă că îi este prieten, Domnul amintește întîmplarea — se pare din 1545 —, cînd tîlmaciul din Liov, sol în Turcia,

www.dacoromanica.ro

de și nu avea nicio scrisoare de la stăpîn, a fost tratat foarte bine și condus până la Dunăre.

Petru Rareș făgăduiește că și el va face dreptate supușilor vecinului [1].

Cu toată această scrisoare, nu s'a ajuns la aplanarea neînțelegerilor moldo-polone, și Wilamowski a rămas arestat. La 12 Septembre 1546 Sigismund scria din Cracovia, cerînd liberarea solului său [2]. Neînfricatul Petru-Vodă însă nu înțelegea să cedeze. Urmașul lui de abia, Iliaș-Vodă, pentru a restabili relațiile cu Polonia, pune în libertate pe cel oprit; acesta probabil chiar în anul suirii pe tron [3].

ANEXA I.

Legatio a Sigismundo primo, rege P[oloniae], ad Petrum, Voievodam Valachiae, data Iacobo Wilamowski Capitaneo Boleslaviensi, anno Domini 1546.

Przyiechawszy do P. Woiewody Wałaskiego poseł nasz przodkiem powie pozdrowienie y łaskę naszę sąmsiadowi bliskiemu naszemu będąli też ktorzy Panowie przynim, tedy im łaskę naszę powie, a od rad naszych P. Wojewodzie powie, pozdrowienie brackie, a iego radom Sąmsiecką przyiaśń, potym list odda, a gdy będzie czczon, będzie mowił to co na dole napisano.

Mosciwi Panowie Krol Jego Mć Pan moy dziwnie się temu, iż na Posły ktore ślą Starostowie do W. M. j na listy które Krol J. M. częstokroć śle, nie może od waszey Mci odpowiedzi koniecznej około uczynienia sprawiedliwosci ludziom y poddanym swym, teraz ten ostatni poseł Starosty Kamienieckiego który tu był o złożeniu Seymu na spolną sprawiedliwość, ludzi pogranicznych zoboiey strony, nic nie przyniosł pewnego y potrzebnego ku postanowieniu rzeczy spolnych, które Krol J. M. sobie y poddanym swym wedle przymierza iestescie powinni, iedno to powiedział iż Wasza M. pierwey chce mieć o Borzo-

[1] Vezi anexa II.

[2] Engel, *o. c.*, p. 188.

[3] I. Nistor, *Die moldavischen Ansprüche auf Pokutien*, Viena 1910, p. 153; Xenopol, *o. c.*, V, ed. a 3-a, p. 52. V. și N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 57.

www.dacoromanica.ro

boatego y Jordana sprawiedliwość y zapłatę, toż potym Krol J. M. y poddani jego Krolewskiey Mci, y my by się spodziewali Seymu, ktora rzecz Krola Jmci barzo obraziła, ztey przyczyny iż W. M. Y. przodek chcesz mieć przed Krolem J. Mcią nad wszystkie przystoynosci nad zapisy, nad przymierze, y starodawny zwyczay, wedle którego powinniscie W. M. Y. przodkowie W. M. byli powinnowaci pierwey Krolow J. Mci y poddanym iego Mci sprawiedliwość uczynić y potym się też swey sprawiedliwosci dopominać, Tak Krol Jego Mość rozumie iż to zniskąd inąd nie pochodzi iedno z dobroci y złaski Sąmsieckiey, którą J. K. M. przeciwko osobie W. K. M. y poddanym zachować raczy, iż nie patrzaiąc na ten przodek któryś W. M. powinien wuczynieniu sprawiedliwości każe ią W. M. czynić bez odwłoki, kiedi wasza M. ku J. K. Mości posła poslesz abo list przyślesz, y tego by J. K. Mci niebyło żal, byś to W. M. znał a wdzięcznie przyimował ale ztego pisania W. M. ktore ku J. K. M. W. M. uczynili j wskazania też przez sługę Starosty Kamienieckiego, rozumie J. K. M. że tego W. M. wdzięcznie przyimuiesz A nietylko izby J K. Mci albo poddanym J. K. M. sprawiedliwość W. M. czynić miał, ale iżby Seym wedle swego zwyczaju yopisanego przymierza na granicach być miał, pozwolić niechce, gdyż iednak od J. K. Mci W. M. sprawiedliwość taka, iaka wedle przymierza powinnie mu być czyniona dzieie się za te rzeczy ktore u Sienka zabrał był Jaskrzycki, a które Sienko pod przysięgą swą przyznał za roskazaniem J. K. M. Iordan pieniądze posłom W. M. którzy teraz u J. K. Mci byli, oddał, z Borzoboatym też gotow był J. K. M. sprawiedliwość uczynić by byli mogli być wedle prawa koronnego pokonani, ale iż nietylko niebyli pokonani, aleiasnemi dostatecznemi dowodi niewinność swą okazywali niemogł J. K. M. wedle zachowania y prawa pospolitego koronnego nic inszego uczynić, iedno ie ztego, o co obwinieni przez posły W. Mci byli, wypuscić, a wszakoż zostawił to, nad zwyczay prawa koronnego W. M. iż gdzieby na Seymie pogranicznym spolnym okazać się niewinność mogła iaśniey Borzoboatych W. K. Mci raczyłby ie ktemu przycisnąć aby W. M. dosyć uczynili, ale iż W. M. tego Seymu niechce mieć, niemoże przyczyny inszey J. K. Mość baczyć iedno iż W. M. tych krzywd y ubliżenia ktore się osobie J. K. Mci y poddanym J. K. M. od W. M. y od Burkulabow pogranicznych y

www.dacoromanica.ro

innych poddanych W. M. dzieią nadgrodzić bo J. K. Mci y poddanym J. K. Mci niechciał.

Których nadgrodzenia przez posły y przez listy swoie J. K. M. napominać raczy y bardzo J. K. M. cięszko stał się przed rokiem naiazd na Dwor J. K. Mci Sniatyński, ktora rzecz tak bardzo J. M. obraziła, iż oszacowana zadnemi pieniedzmi być niemoże, abowiem dwory J. K. Mci są tak uprzywileiowane, iż bez obraże J. K. Mci osoby gwałt się im żaden dziać niemoże. I słał J. K. M. ku W. M. żądaiąc aby ten gwałt ktory się dworowi J. K. Mci z Ziemie W. M. stał, był J. K. Mci nadgrodzon a ci gwałtownicy byli karani, iednak do tego czasu nic się nie stało.

Poddanym też J. K. Mci wielkie krzywdy się dzieią, cła niezwyczayne na nie ustawiono, wiele ich maiętnosci, niektorym też y gardła zabrano, a tym rzeczom, nietylko izby koniec był, ale im daley tym więcey się umozą, ktorym iakoby zabieżyć łatwie miał J. K. M. obyczaiem, iedno ich iakzwykł na zadną się rzecz niekwapiąc wzywać iż ieszcze niechce, raczey by to widział aby te krzywdy y roznice za sąmsiecką dobrą przyiaźnią byli porownane: y dla tego W. M. przez mie upomina aby wedle starodawnego zachowania y opisania przymierza ktore J. K. M. W. M. na Seym zobopolny na granicach był uczynion, a iż czas znieść niemoże aby przed swiadkami być miał zda się J. K. M. aby na Swięty Bartłomiey był położon iedno aby odmienion niebył.

Pisał też J. K. M. iż składy ku kupowaniu wołow na granicach postawił, o czym J. K. M. na ten czas nic na żadną stronę wskazować nieraczył, poleci to tym Kommissarzom ktore na Seym wysłać będzie raczył, iednoby tego nierad widział, aby poddani J. K. Mci nie mieli mieć tey wolnosci w ziemi W. M. którą poddani J. K. M. Cesarza Tureckiego J. W. M. w ziemi J. K. Mci maią iż im po Państwach J. K. M. iezdzieć wolno, którzy gdyby nie mieli wolno iezdzieć po ziemi W. M. obraziło by się tym przymierze, ktore J. K. M. z Cesarzem iego M. Tureckim y z Waszą M. ma, czego J. K. M. nieradby widział y musiałby tych drog używać, za którym by to co zprzymierza J. K. M. y proddanym J. K. Mci powinnie ma być chowano.

(Liov, Manuscripta Instituti Ossoliniani, No. 174/III, pp. 387-90.)

ANEXA II.

Petrus, Palatinus Valachiae, Sigismundo primo, regi Poloniae, de detento Wilamowski nuntio excusat se.

www.dacoromanica.ro

Nayiasnieyszy miłosciwy Krolu W. K. M.. oznaymuie, co się tknie o seym iżeśmy mi gotowi na każdy czas kiedy będzie wola W. K. M. Seym złożyć, y kiedi przyiadą Komissarze W. K. M. tedy nasi będą zawsze gotowi na który dzień W. K. M. każe· Bo ziemia nasza iest mała, moi rychło gotowi będą, ale iuż trzy lata zawżdy Seym W. K. M. składa, a do tych czasow nigdy go niemasz, a myśmy zawżdy gotowi kiedy będzie wola waszey K. Mci my temu radzi.

Drugie też oznaymuie W. K. M. iż tak rok posłaliśmy gońca naszego do W. K. M. prosząc o list dobrowolny y od młodego Krola W. K. M. Syna naszym posłom, któreśmy mieli posłać do Moskwy, niedla inszey rzeczy iedno dla soboli, popielic, a dla Białozorow y dla innych potrzeb ktore mamy dawać Turkowi abym się mogł odpłacić od Cesarza iedno W. K. M. y syn W. K. M. Krol młodi uczyniliscie jako Panowie Chrzesciańscy, daliscie W. K. M. list naszym Posłom dobrowolny, aby dobrowolnie przyiechali przez ziemie W. K. M. y tam, y sam a my spodziewaią się na list W. K. M. posłalismy posły nasze do Moskwy, tam iadąc przez Panswa W. M. hamowania nigdzie niemieli, ale prześli spokoynie do Xiędza Moskiewskiewskiego *(sic)*, za co dziękuiem W. Krolewskim Miłosciom iako Panom Chrzesciańskim, a mie barzo miłym przyiacielom, a Sąsiadom bliskim, gdy przyiechali do Xiążęcia Moskiewskiego, on nam obiecał żałowania siła na wspomożenie yna odkupienie Cesarza Tureckiego, y chciał wielkie Posły posłać, z tym żałowaniem do was, a W. K. M. niechcieli Moskiewskich posłow puscić przez Państwa waszych K. M. a Moskiewski Xiądz to obaczywszy niechciał nam tego wszystkiego posłać przez nasze posły, ale dał nieco mało naszym posłom wręce tego wspomożenia, a drugie kupili za swoie pieniądze, sobole, popielec, szuby y białozory y odpuscił ie do nas Xiądz Moskiewski przez ziemie W. K. M. nadziewaiąc się na list waszych K. M. który oni mieli dobrowolny, bo oni niechodzili w żadnych złych rzeczach, co by się niegodziło, a W. K. M. domniemaiąc y kazali Panowie w Wilnie, iżby nasi posłowie chodzili tam do Moskwy, iakobym ia przywodził Xiędza Moskiewskiego żeby walczył na Państwo W. K. M. to mowili woczy posłom naszym Panowie w Wilnie. Ale miłościwy Krolu racz W. K. M temu wierzyć iz te nieiest wumyśle naszym, ani było nigdy na mą duszę y na mą Chrześciańską wiarę Boże tego

www.dacoromanica.ro

tego *(sic)* nieday aby to było przy naszym zywocie, temu W. K. M. nieracz wierzyć, bo miłosciwy Krolu ia przyiacielstwa y sąmsiedztwa y przysięgę z W. K. Mcią a też nasze posłowie gdy przyiechali z Moskwy do Wilna, a nigdzie niemieli ni od kogo żadney sztuki chleba ale za nasze pieniądze się wszędy strawowali, y załował tego Krol młodi z Pany iż ich puscił do Moskwy, y zahamowano ich było dwie niedzieli w Wilnnie, a niemieli przystawa ani żadney stacyi od Krola J. Mci młodego, ani kazał im na odiezdzaniu aby mu rękę całowali, iako tego obyczay miedzy Pany Chrzesciańskiemi, y poiechali z Wilna, przystawa im żadnego niedano, iechali niebożęta kiędi znali, kiedi przyiechali na Wołyń ku Kłodnu Knieyney Jliney Miasta, przyiechali urzędnicy Kniazia Fedora Michalojolowicza a Xiędza Domitra Jwanowicza Xiążąt Wisniowskich na imie Siemiol Witopski, on wie, z kim y ugonił posły nasze na Ziemi Kłodzińskiey, pobił y porąbał iako zboyca, ktory był poseł nasz więncey tego do smierci zabił tam na mieyscu y zlistem waszey K. M. a drugiero *(sic)* żrąbali tam naśmierć leczy, a trzeciego zbito, skłoto, y na tym rozboiu wzię[li] woz z trzema końmi, a wtym wozie wzięli sześć a trzydziesci sorokow soboli y trzydziesci soboli poiedinkowych, trzkdziesci y sześć futer szub popieliczych y dwa Bialozorow, iednego zabito na mieyscu a drugie wzięli, y insze rzeczy pobrali przy zabitym pośle, ktore są zapisane w Urzędzie Krzemięnieckim co Pan Szczesny Herczyk dał zeznanie które Wasza K. M. śle.

Też Miłosciwy Krolu nieracz W. K. M. się nanas gniewać, iżeśmy posła W. K. M. przy sobie zadzierżyli, cobyśmy się dowiedzieli od kogo się nam ta szkoda stała tak wielka, y lekkość, y poki się nam niezapłacą te szkodi wielkie y ten własny dług nas od kupca Jwaszka Skoroboatego, który sam wziął woły nasze unas w ziemi naszey, y dziś niemami zadney zapłaty, ani sprawiedliwosci od W. K. Mci, znim. Też ci kupcy ktorzy iechali byli do Turek przez ziemie nasze y wiele tam o nas sromotnych rzeczy mowili, iako W. M. K.[1] powie służebnik P. Starosty Kamienieckiego, co mu ią rozkazał żeby sczyrzey ustnie powiedział dla czegom ich zahamował. A my się W. K. Mci modlim Miłosciwy Krolu iako naszemu dobremu, a miłemu przyiacielowi, aby się W. K. M. niegniewał na nas oto, cośmy P. Wilamows-

[1] Trebuie: W. K. M.

www.dacoromanica.ro

kiego sam zadzierżyli przy sobie do tych czasow, aż się nam sprawiedliwość stanie albo jako nasz poseł, przyiechawszy od W. K. Mci sprawi, bo miłosciwy Królu, nasi posłovie prawdziwie chodzili prosząc o wspomożenie do Moskwy, abyśmy się od Turkow odkupili, iakożmi y W. K. M. też pierwey prosili, y W. K. M. raczył nas pozałować y wspomoc, a my dziękuiem wysoce W. K. M., y dziś drugich Chrzesciańskich Panow prosiemi o wspomozenie ktorzy nas wspomagaią.

Też Miłosciwy Krolu temi czasy iechał w poselstwie tłumacz ze Lwowa od waszey K. M. Turek, przez Ziemie nasze, a listu żadnego niemiał od W. K. M., a myśmy go dobrowolnie przepuscili y stacyą każdemu posłowi daiemy ktorzy ieżdzą do Turek przez Ziemie nasze, y przewodniki do samego dunaja, aby spokoyne iechali, iako się miedzy Chrześciany godzi a o posła W. K. M. nieracz się na nas gniewać, bo my będziemy dzierzeć w wielkiey pocciwości, iako się godzi od wielkiego Pana posła, poki w Ziemi od W. K. M. co się nam za sprawiedliwość stanie od W. K. M. niech by nam szkoda niebyła bośmy Chrzescianie, y też co będzie krzywda poddanym W. K. M. chciemy czynić sprawiedliwość słuszną a nieodwłoczną, y też co się tknie o Pana Jordana, bo my siła u niego zostało, a tak waszey Krolewskiey miłosci prosiemy niechby się nam zapłaciło.

(Liov, Manuscripta Instituti Ossoliniani, 174/III, pp. 390-3.)

Constantin Hagi Gheorghiu Gehani din Moscopole

– Un învăţat aromîn din secolul al XVIII-lea –

de Valeriu Papahagi.

În secolul al XVIII-lea curentele gîndirii apusene au putut pătrunde la Aromîni mulţămită relaţiilor economice şi intelectuale pe care le-au avut aceştia cu marile centre din Europa.

Metropóla comercială şi culturală a romînimii balcanice era, acum două veacuri, oraşul *Moscopole* sau *Voscopole,* situat spre Sud-Vest de lacul Ohrida. Iată ce scrie Pouqueville, consul al Franciei la Ianina în epoca lui Ali-Paşa, cu privire la acest centru românesc: „Se numărau pe la mijlocul secolului trecut aproape patruzeci de mii de suflete, iar, în 1788, populaţia, sporită cu o treime, făgăduia o soartă strălucită creştinilor din această parte aproape necunoscută a Greciei. Şcolile din Voscopole înfloriau,

www.dacoromanica.ro

civilisația se anunța supt auspiciile religiei și ale servitorilor săi [1]."

Moscopolea a fost patria lui *Constantin Hagi Gheorghiu Gehani*, care face cunoscuți pe Aromîni științiî apusene din secolul al XVIII-lea. Credem că viața de student călător și setos de învățătură a acestui Moscopolean merită atenția istoriografiei noastre.

Ne vom servi pentru alcătuirea biografiei lui Constantin Hagi Gheorghiu Gehani de informațiile pe care ni le dau doi contemporani ai acestuia, și anume Gheorghe Ioan Zavira din Șiaciște [2] (mort în 1804), — care ni dă și o listă a operelor învățatului Moscopolean, — și istoricul german Johann Thunmann, profesor la Universitatea din Halle.

---

[1] Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, ed. I, II, pp. 392-3; ed. II, III, pp. 45-6.

[2] Iată biografia lui Constantin Hagi Gheorghiu Gehani, după G. I. Zavira, *Νέα Ἑλλάς* (lucrare editată de G. P. Kremos, în 1872, la Atena), pp. 394-6.

«*ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Χατζὶ Γεωργίου Τζεχάνη. Οὗτος ἦν γέννημα τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Βοσκοπόλεως, ἐν ᾗ ἐδιδάχθη τά τε γραμματικὰ καὶ ποιητικὰ μαθήματα, παρὰ τῷ ἱερολογιωτάτῳ ἀνδρὶ Θεωδώρῳ Ἀναστασίου Καβαλλιώτου τῷ πρωτοπαπᾷ. Ἀποδημήσας διὰ τῆς πατρίδος, ἦλθεν εἰς τὴν Οὐγγρίαν ἐμπορίας χάριν· ἀλλά, πάντοτε κατακεντούμενος ὑπὸ τοῦ τῆς παιδείας ἔρωτος, ἄφησε τὸν ἐμπορικὸν βίον καὶ ὑπῆγεν εἰς τὸ ἐν Μόδορ γυμνάσιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐχρημάτησεν δύο ἔτη, ἱκανὸς ὅπως δήποτε γενόμενος τῆς γερμανικῆς καὶ λατινικῆς διαλέκτου. Ἐκεῖθεν ἠθέλησε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἄλλην τῆς Σαξωνίας, ἀλλά, διαβὰς διὰ τῆς Βιέννης, ἐνεπόδισεν αὐτὸν ὁ τότε ἐκεῖ διατρίβων πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος παρεκάλει αὐτὸν δακρυρροῶν ἵνα ἀφήσῃ αὐτὸν ἐλεύθερον ὅπως ἀπολαύσῃ τὸ σκοπιμώτατον αὐτοῦ τέλος, αἰθίοπα ὅμως (κατὰ τὴν παροιμίαν) ἔδοξε σμήχειν. Ὅθεν, 1766, κρυφίως φυγὼν ἔφθασεν εἰς τὴν ποθουμένην αὐτῷ Ἄλλην πεζὸς καὶ μηδ' ὀβολὸν ἔχων, καὶ ἐγένετο ἀκροατὴς πολυμαθεστάτων καὶ μαθηματικωτάτων ἀνδρῶν· μετὰ μίαν τετραετίαν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς ἐν Γερμανίᾳ Γοττίγγης, καὶ διατρίψας μικρὸν ἐκεῖ μετῆλθεν εἰς τὸ τῆς Γαλλίας Παρίσιον. Ἐκεῖθεν διέβη εἰς τὸ τῆς Ἀγγλίας Λονδίνιον κἄκεῖθεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Λουγδούνου τῶν Βαταυῶν, ὅπου ἰδὼν τὸν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου διδάσκαλον κατεπαιρόμενον καὶ ἐξευτελίζοντα τοὺς καθ' ἡμᾶς διδασκάλους ἐνώπιον τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, δὲν ὑπέφερε νὰ ὑβρίζηται ὑπὸ τῶν τοιούτων ἡ νῦν κατερυχωμένη Ἑλλάς, ἀλλὰ συνέθετο δύο ἔπη ὑπὲρ τοὺς ἑξήκοντα στίχους περιέχοντα, τὸ μὲν πρὸς ἔπαινον τῆς ἐν Λουγδούνῳ Ἀκαδημίας, τὸ δὲ πρὸς ἐπιστόμισμα καὶ σωφρονισμὸν τοῦ γεγαβριωμένου ἐκείνων διδασκάλου, ἅτινα καὶ τύποις ἐκεῖ ἐξέδοτο· δὲν ἠρκέσθη μὲ τοῦτο ὁ καλὸς Τζεχάνης, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα ὁποῦ αὐτὸς ἐξηγοῦσε λατινιστὶ ἐκ τῆς ἑλληνίδος πόῤῥω που τοῦ σκοποῦ ἀποπλανώμενα ἀπέδειξεν εἰς τοὺς ἄλλους ἐπαγγελματικοὺς καὶ εἰς τοὺς ὁμιλητὰς αὐτοῦ, ἐκεῖθεν διέβη εἰς τὸ Ἀμστερόδαμον τῆς Ὁλλάνδας, εἰς τὴν Βενετίαν καὶ εἰς τὴν Ῥώμην· τῷ δὲ ἔτει 1771 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Βιέννην τῆς Ἀουστρίας. καὶ τῷ ἔτει 1773, Ἰουλίου πρώτῃ, ἐπανέστρεψεν εἰς τὴν Ἄλλην· ἐκ δὲ τῆς Ἄλλης*

www.dacoromanica.ro

Constantin Hagi Gheorghiu Gehani s'a născut la Moscopole. Primele studii le-a făcut în comuna natală, unde a învăţat gramatica şi arta poetică cu eruditul Teodor Anastasie Cavalioti, „protopop şi prea-distins predicator din Moscopolea Macedoniei [1]". Thunmann ni-l înfăţişează pe acesta din urmă ca pe „un bărbat învăţat, cel mai învăţat în neamul său", care „a studiat cu folos limbile, filosofia şi matematica" şi „cunoaşte şi vorbeşte greaca, valaha şi albanesa ca limbi materne [2]".

Pe la 1760, Aromînii moscopoleni fac un comerţ activ cu Ungaria şi Germania [3]. Urmînd curentul general, Constantin Hagi Gehani se duce şi el în Ungaria cu scopul de a face negoţ. El e însă stăpînit de dorinţa de a continua în străinătate studiile începute în comuna sa natală. Idealist şi dornic de învăţătură, el părăseşte comerţul şi urmează, timp de doi ani, cursurile gimnasiului din Modra (ung. Modor, germ. Modern), în Cehoslovacia de astăzi, unde învaţă germana şi latina. De aci el se gîndeşte să se ducă la Halle, în Saxonia.

În drum spre Halle, întîlneşte la Viena pe tatăl său, venit probabil după afaceri comerciale în Capitala Habsburgilor. Acesta, aflînd că fiul său are de gînd să plece la Halle spre a-şi continua studiile, se opune categoric. Lacrimile lui Constantin nu izbutesc să-l convingă.

În 1767, Constantin fuge fără ştirea tatălui său. El străbate, pe jos şi fără bani în buzunar, cei 500 de chilometri pînă la Halle. În acest centru universitar el audiază, ca student, mulţi învăţaţi. El însuşi scrie, în 1769, la Halle, în greceşte, un manual de aritmetică „pentru începători şi mai ales pentru aceia cari vor face comerţ în ţara Împăratului".

După o şedere de patru ani la Halle, Constantin se duce la Göttingen. Aci însă stă puţin şi trece în Franţa, la Paris, tocmai

---

διὰ τῆς Βιέννης ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅπου ἐνέπλησε τὸν τε πατριάρχην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀρχιερεῖς τῶν ἐπῶν αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τούτους ἀφήσας διῆλθε διὰ τῆς Βλαχίας εἰς τὴν Λεχίαν· ποῦ δὲ ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν ἢ ποῦ τὸ ζῆν ἐξεμέτρησε τοῦτο μᾶς εἶναι ἄδηλον».

La pp. 396-97, Zavira ni dă o listă a operelor lui Constantin Hagi Gehani.

[1] Johann Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker* (Leipzig 1774), p. 177.

[2] *Ibid.*

[3] V. lucrarea noastră *Aromînii moscopoleni şi comerţul venetian în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea* (Bucureşti 1935), p. 132.

www.dacoromanica.ro

în epoca în care se publica Enciclopedia. De la Paris se duce în Anglia, unde visitează Londra și Cambridge, vestitul centru universitar.

Din Anglia, Constantin se întoarce pe continent și se oprește în Olanda, la Leida (Lugdunum Batavorum). Aici, la Universitatea unde se ilustrase în secolul al XVII-lea Grotius, el are ocasia să audă pe profesorul de limba greacă ironisind, în fața ascultătorilor săi, pe dascălii greci de atunci. Constantin, de și Aromîn, e pătruns de spiritul culturii grecești, care e, în secolul al XVIII-lea, aceia a întregului Sud-Est european. El înțelege să-și apere profesorii de acasă.

Indignat de atitudinea profesorului olandes, el compune două poeme de peste șaizeci de versuri pe care le publică. În primul poem, Constantin laudă Universitatea din Leida. În cel de al doilea, el ține să dea o lecție profesorului încrezut. Constantin dovedește apoi discipolilor acestuia și specialiștilor că traducerile din grecește în latinește ale profesorului olandes sînt greșite.

De la Leida, Constantin trece la Amsterdam și apoi pleacă în Italia. Visitează Veneția, unde există o numeroasă colonie grecească și aromânească strînsă împrejurul bisericii San-Giorgio dei Greci[1]. Chiar atunci (1770) profesorul moscopolean Teodor Anastasie Cavalioti publicase, la Veneția, în tipografia lui Antonio Bortoli și cu cheltuiala lui Gheorghe Tricupa, zis Kosmiski, din Moscopole, o carte intitulată *Protopiria*[2], în care autorul dă, pe trei coloane, un vocabulariu paralel al limbilor greacă vulgară, romînă (dialectul aromîn) și albanesă.

La Veneția și-a procurat probabil Constantin cartea fostului său profesor, pe care o va da mai tîrziu învățatului german Johann Thunmann.

Din cetatea Sfîntului Marcu, neastîmpăratul Moscopolean se duce la Roma. In 1771 îl găsim din nou la Viena, Capitala cul-

---

[1] V. pagina 78 a lucrării noastre citate mai sus.

[2] Un exemplar se găsește la Academia Romînă. V. Thunmann, *o. c.*, p., 177; Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* (Viena 1882) I, 2; Gustav Meyer, *Albanische Studien* (Viena, 1895), IV; Per. Papahagi, *Scriitori aromîni din secolul al XVIII-lea* (Cavalioti, Ucuta, Daniil); Victor Papacostea, *Teodor Anastasie Cavalioti* (București 1932, extras din *Revista Istorică Romînă*) și *Povestea unei cărți: Protopiria lui Cavalioti. Ein Unicum*, în *Omagiu lui Const. Kiriței* (1937), p. 605-74.

www.dacoromanica.ro

turală a Europei sud-estice [1]. Aici Constantin Hagi Gehani compune un poem închinat lui Scarlat Sturdza (15 Iunie 1771), o epigramă pentru ieromonahul Antim, un poem eroico-elegiac închinat lui Vincenţiu Ioanovici, episcop al Timişoarei (1771), un poem eroico-elegiac pentru Francisc Kollar, „secretar intim al Maiestăţii Sale Imperiale şi Apostolice", şi trei epigrame, în ediţia lui Const. Alex. Filipide Gaias a Gramaticei lui Manuel Moschopulos (1773) [2].

În ziua de 1-iu Iulie 1773, Constantin Hagi Gehani se întoarce la Halle, după o absenţă de trei ani. Acum oferă el istoricului Johann Thunmann, profesor la Universitate, *Protopiria* lui Cavalioti, care apăruse în 1770 la Veneţia, şi tot acum dă el învăţatului german informaţiile cu privire la Aromîni şi Albanesi, care vor servi acestuia la redactarea lucrării *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, publicată în 1774 la Leipzig.

Iată ce scrie Johann Thunmann despre învăţatul Moscopolean care colindase Europa:

„D. Constantin Hagi Gehani din Moscopole m'a cinstit cu această carte rară [3]. E un om cu multe cunoştinţe, mai ales în filosofie şi matematică, cu o strălucită putere de cugetare şi demn de o soartă mai fericită. După ce, la un interval de trei ani, s'a oprit de două ori la această Universitate, a visitat Leida şi Cambridge şi a văzut Franţa şi Italia, se întoarce acum în patria sa, pentru ca, prin ştiinţa pe care şi-a însuşit-o, să fie de folos compatrioţilor săi. D. Gehani mi-a dat multe informaţii cu privire la Vlahi şi la Albanesi, la numele, întinderea, numărul, limba lor şi altele" [4].

---

[1] Viena secolului al XVIII-lea era punctul de întîlnire a lumii balcanice cu aceia a Apusului. V. N. Iorga, *Idées et formes littéraires françaises dans le Sud-Est de l'Europe*, în *Études Roumaines*, III, p. 11.

[2] „Filele 8-9: Trei epigrame de C. H. Gh. Gehani *(K. X. Γ. Τζεχάνη)*, Macedonean, prima în onoarea lui Const. Alex. Filipide Gaia, a doua adresată cetitorului, a treia cu privire la gramatică". Émile Legrand, *Bibliographie hellénique (XVIII-e siècle)*, II, p. 184.

[3] E vorba de *Protopiria* lui Cavalioti.

[4] „Herr Konstantin Hadgi Tzechani von Moschopolis hat mir dieses seltene Buch verehrt: ein Mann von vielen Kenntnissen, besonders in der Philosophie und Mathematik, von einer aufgeklärten Denkungsart und eines glücklichern Schicksals würdig. Nachdem er über drei Jahre zu zwei wiederhohlten malen

www.dacoromanica.ro

Pe temeiul informațiilor date de Hagi Gehani, Johann Thunmann scrie un întreg capitol, *Über die Geschichte und Sprache der Albaner und Wlachen,* în paginile 169-366 ale cărții mai sus amintite, unde reproduce și vocabularul în trei limbi (greacă, aromînă, albanesă) din *Protopiria* lui Cavalioti, însoțindu-l de o traducere latină a cuvintelor.

Constantin Hagi Gehani informează pe profesorul german cu privire la așezarea și la limba comunei Moscopole: „Este", — scrie Thunmann, — „un oraș destul de întins, cam la 1 $^1/_2$ mile geografice de Coriță, unde locuiește cadiul, și la 4 mile de Ohrida, nu departe de lacul Prespa. Locuitorii vorbesc cu toții românește" („Die Einwohner reden alle wlachisch") [1].

Apărătorul culturii grecești moderne la Universitatea din Leida recunoaște că la Moscopole, comuna sa natală, se vorbește de toți locuitorii limba romînă.

Iată ce scrie Thunmann cu privire la Aromîni, servindu-se de informațiile date de Constantin Hagi Gehani:

„Și Vlahii de dincolo de Dunăre, pe cari Grecii îi poreclesc Cuțo-Vlahi, sînt necunoscuți. Cunosc învățați istorici cari nu au auzit niciodată de existența lor. Sînt un popor mare și numeros („sie sind ein grosses und zahlreiches Volk"). Ei alcătuiesc jumătate din populația Traciei și trei șferturi din aceia a Macedoniei și a Tesaliei. Și în Albania se găsesc mulți. Vorbesc același graiu ca și frații lor de dincoace de Dunăre, însă foarte amestecat cu cuvinte grecești („sie reden ebendieselbe Sprache als ihre Brüder diesseits der Donau: nur ist sie mit griechischen Wörtern stärker vermischt"). Ei nu sînt emigrați din Dacia. De 750 de ani sînt cunoscuți supt numele de Vlahi, și găsim urme de-ale graiului lor [2] încă din secolul al VI-lea. Se numesc ei înșii Romini („sie nennen sich selbst Rumanje oder Rumunje"). Grecii îi numesc Vlahi, iar cîte odată îi confundă cu Arnăuții. Albanesii

---

sich bei dieser Universität aufgehalten, Leiden und Cambridge besucht, und Frankreich und Italien besehen hat, geht er nun nach seinem Vaterland zurück, um durch seine erworbene Wissenschaft seinen Landsleuten zu nutzen H. Tzechani hat mir überdies viele Nachrichten von den Wlachen und Albanern mitgetheilt, als von ihrer Benennung, Ausdehnung, Volksmenge, Sprache, u. s. w."; Thunmann, *o. c.*, pp. 179-80, nota *k*.

[1] *Ibid* p. 178, nota *f*.

[2] Alusie la cuvintele „Torna torna, fratre".

www.dacoromanica.ro

îi numesc Ciobani. Sînt şi astăzi în mare parte nomazi. Au însă şi multe locuinţe stabile. Cea mai mare parte din oraşele din Tracia de mijloc, Macedonia şi Tesalia sînt locuite numai de Vlahi[1]".

Mărturia din 1774 a unui învăţat german, profesor la Universitatea din Halle, informat de un Moscopolean, e un argument zdrobitor împotriva acelora cari susţin că Aromînii au fost inventaţi de Statul romîn. În anul în care scrie Thunmann, — anul tratatului de la Chiuciuc-Cainargi —, Romănia nu exista. Moldova, care pierdea în anul următor Bucovina, şi Ţara-Românească erau conduse de „Fanarioţi" şi supuse influenţei culturii greceşti. Nu exista prin urmare o propagandă culturală românească nord-dunăreană pentru trezirea conştiinţii naţionale a Aromînilor. Cele spuse de Constantin Hagi Gehani Moscopoleanul istoricului Thunmann ni dovedesc că Romînii din Peninsula Balcanică erau încă din secolul al XVIII-lea conştienţi de originea lor, fără ca pentru aceasta să fi avut nevoie de o şcoală românească întreţinută de un Stat românesc.

Thunmann se va fi întreţinut cu Constantin Hagi Gehani cu privire la romanisarea Tracilor prin cucerirea romană, căci el afirmă că „Tracii cari locuiau în Macedonia, Tesalia şi Moesia fuseseră supuşi de Romani[2]", şi, vorbind de invasia Avarilor, în secolul al VI-lea, citează cuvintele „torna, torna, fratre". Iată ce explicaţie dă acestor cuvinte învăţatul de la Halle, servindu-se de părerea lui Hagi Gehani: „D. Gehani m'a informat că Valahii obişnuiesc şi astăzi să zică „toarnă, frate", cînd roagă pe cineva să-i ajute la ridicarea unui animal răsturnat sau a poverii acestuia („[Torna, torna, fratre:] Kehr zurück, oder kehr es um, Bruder. Dieses letztere ist wohl vermuthlich das richtigste. H. Tzechani hat mir berichtet, dass die Wlachen noch heutiges Tages Τοάρνα Φράτε zu sagen pflegen, wenn sie jemanden bitten, ein umgefallenes Thier oder dessen Last wieder aufzuhelfen")[3]. Thunmann conclude: „Nu încape îndoială că graiul care ni apare în acest strigăt trebuie să fie limba locuitorilor din Hemus sau din Tracia[4]."

[1] Thunmann, *o. c.*, p. 174.

[2] *Ibid.*, p. 331.

[3] *Ibid.*, p. 341 n. V. şi Theodor Capidan, *Aromînii, dialectul aromîn, studiu lingvistic* (Acad. Rom., *Studii şi Cercetări*, XX) p. 47, nota 1.

[4] Thunmann, *o. c.* p. 342.

www.dacoromanica.ro

Istoricul care va căuta să urmărească formarea conştiinţii latinităţii la Aromîni va trebui să ţie samă că Hagi Gehani era elevul lui Cavalioti, autorul primului vocabulariu aromînesc. Acesta fusese, la rîndul său, elevul preotului Ion Halcheu. Vorbind despre Cavalioti, Thunmann afirmă că acesta „a studiat umanităţile în oraşul său natal cu Halcheu, un învăţat Moscopolean [1]". Cu privire la preotul Ion Halcheu ştim că „era bărbat înţelept şi foarte învăţat, cunoscător al limbilor greacă, latină şi italiană" şi că „fusese director al Colegiului Flanginian din Veneţia [2]".

Căpătăm din ce în ce convingerea că umanismului italian îi datoresc Aromînii trezirea conştiinţii lor de popor latin. Explicaţia dată de Constantin Hagi Gehani în legătură cu cuvintele „torna, torna, fratre" pare a ni dovedi că la Academia din Moscopole [3], de unde pornise învăţatul aromîn, vor fi fost cunoscute izvoarele istorice cu privire la originea elementului românesc sud-dunărean. Să nu uităm apoi ca Hagi Gehani învăţase limba latină la gimnasiul din Modra. Originea latină a dialectului aromânesc va fi fost constatată de învăţatul moscopolean.

Tot în aceiaşi epocă scrie Constantin Hagi Gehani un poem eroico-elegiac închinat „prea-puternicului şi neînvinsului Împărat al Romanilor Iosif al II-lea", cu data de 1-iu August 1773, „în Halle din Saxonia", şi un „poem safic de ziua naşterii neuitatului rege-filosof al Prusiei Frederic al II-lea", cuprinzînd şaizeci de versuri safice şi douăzeci adonice.

Părăsind Halle, Constantin se duce, prin Viena, la Constantinopol, unde are ocasia să scrie poeme în cinstea Patriarhului şi a arhiereilor din jurul acestuia. Apoi, prin Ţara-Românească, „prin Vlahia", el se duce în Polonia, „în Lehia", unde existau colonii aromâneşti originare din Moscopole [4].

Zavira declară că nu ştie unde s'a dus Hagi Gehani din Polonia şi unde a murit. Sathas, care face biografia Moscopoleanului, după Zavira, adaugă următoarele: „Din Polonia el a revenit la Leida, în Septembre 1776, unde, oprindu-se, a compus şi publicat

[1] Thunmann, *o. c.*, p. 178, nota *g*.

[2] J. A. Fabricius, *Bibliotheca graeca* (Hamburg 1722), XI, p. 800.

[3] Pentru această şcoală superioară v. lucrările d-lor Per. Papahagi şi Victor Papacostea, citate mai sus; Evloghie Kurila Lavriotul, *Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς* (revista *Θεολογία*, XII, pp. 69-85, 149-62 şi 314-36).

[4] N. Iorga, *Note polone* (Acad. Rom., *Mem. Secţ. Ist.*., seria a 3-a, II).

www.dacoromanica.ro

poemul către Ecaterina a II-a"[1]. În lista operelor lui Hagi Gehani dată de Sathas figurează și „un poem eroico-elegiac pentru Ecaterina a II-a", care lipsește din aceia a lui Zavira.

O operă a lui Constantin Hagi Gehani păstrată la British Museum ni dovedește însă că, înainte de a se duce la Leida, învățatul Moscopolean a trecut, pentru a doua oară, prin Cambridge.

CARMEN HEROICO-ELEGIACUM

QUOD

Temporis præsentis circumstantiarum effectum breviter expositis exponendis, humillime offert

ANGLIS, BELGISQUE,

PHILOMUSIS GENEROSISSIMIS,

AC STUDIOSIS NOBILISSIMIS,

CONSTANTINUS TZECHANI MACEDO,
MATHESEOS ET PHILOSOPHIÆ STUDIOSUS.

CANTABRIGIÆ,
Typis Academicis excudit J. ARCHDEACON.
MDCCLXXVI.

Titlul poemului dedicat Englesilor și Belgienilor de Constantin Hagi Gehani (comunicat de British Museum).

[1] «....μετέβη διὰ Βλαχίας εἰς Πολωνίαν καὶ ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Λούγδουνον, ἔνθα κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1776 διατρίβων συνέθετο καὶ ἐξέδοτο τὸ εἰς Αἰκατερίνην Β' ποίημα». K. N. Sathas, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, pp. 498-9.

www.dacoromanica.ro

În adevăr, Constantin Hagi Gehani publică, cu data de „24/13 August 1776, la Cambridge" un „poem eroico-elegiac". Acest poem e dedicat „Englesilor și Belgienilor, prea-generoși prieteni ai Muselor și prea-nobili studenți", de „Constantin Gehani Macedoneanul, student în matematici și filosofie":

Carmen heroico-elegiacum quod temporis praesentis circumstantiarum effectum breviter expositis exponendis, humillime offert Anglis, Belgisque philomusis generosissimis ac studiosis nobilissimis Constantinus Tzechani Macedo, matheseos et philosophiae studiosus. Cantabrigiae. Typis Academicis excudit J. Archdeacon. MDCCLXXVI[1].

Émile Legrand descrie această operă a lui Hagi Gehani: „In 4° de 2 file necifrate. Piesă foarte rară. De și puțin corect supt raportul sintaxei, titlul de mai sus e totuși conform originalului. Prima pagină conține titlul; a doua, două cugetări în grecește; paginile 3 și 4, versuri grecești datate și semnate astfel κδ'/ιγ' αὐγ. ἀφος' ἐν Καντάβριγία. K. Γ. M. Φ. Σ. Biblioteca Museului Britanic posedă din acest poem trei exemplare legate laolaltă: 11630 b. 6 (8)"[2].

Am cerut direcției Museului Britanic autorisația de a scoate o fotografie a acestei opere a lui Constantin Hagi Gehani. Fotografia aceasta am și obținut-o.

Întreaga operă cuprinde treizeci și opt de versuri grecești. La început găsim cîteva cuvinte latinești care resumă douăzeci și șase din aceste versuri: „Belisarius habet jam oculos, quibus lynceis uti prout par est, misero non licet. Date ergo ei obolum!". Belisariu e de sigur autorul, care, setos de învățătură, a venit în Anglia pentru ca să se lumineze. Acest student călător, despre care Thunmann scrie că e „demn de o soartă mai fericită", cere colegilor săi englesi și belgieni, prieteni ai Muselor, obolul lor. Cele douăsprezece versuri care urmează sînt o „epigramă eroico-elegiacă" închinată marelui Newton, gloria fericitei Britanii. Constantin Hagi Gehani, „student în matematici și filosofie", ține deci să prea-mărească în versurile sale figura strălucitului matematician și gînditor engles.

De la Cambridge, Constantin se duce la Leida, unde îl întîlnim

---

[1] Émile Legrand, *o. c.*, II, pp. 218-9. Zavira și Sathas nu cunosc lucrarea.
[2] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

în Septembre 1776 şi unde publică un „poem eroico-elegiac pentru neuitata şi neînvinsa Împărăteasă a întregii Rusii Ecaterina a II-a":

Carmen heroico-elegiacum ad sacratissimam et augustissimam totius Russiae Imperatricem Catharinam Secundam. Ἔπος ἡρωελεγεῖον πρὸς τὴν ἀείμνηστον καὶ ἀήττητον πάσης Ῥωσσίας Αὐτοκράτορα Αἰκατερίναν τὴν Δευτέραν. *Lugduni Batavorum. Litteris Hoogeveenianis. MDCCLXXVI*[1].

Papadopulos-Vretos ni spune următoarele despre această operă a lui Hagi Gehani: „Acest poem e scris numai în greceşte, de şi titlul lui e în latineşte şi greceşte, şi cuprinde opt pagini. Pe ultima pagină poetul şi-a însemnat numele astfel: cel prea-umil între studenţii filosofiei, Constantin Gehani, 19 Septembre 1776, la Leida" („ὁ ἐν τοῖς φιλοσοφίας Σπουδαίοις ἐλάχιστος ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΖΕΧΑΝΗΣ, Λ. ΙΘ' Σεπτ. ᾳψος', ἐν Λεΐδα")[2].

Tot Papadopulos-Vretos ni spune că „Gehani (Constantin) a urmat cursurile Facultăţii de Filosofie a Universităţii din Leida[3]".

Ce va fi determinat pe Constantin Hagi Gehani să scrie poemul pentru Ecaterina a II-a a Rusiei?

La 1769, în timp ce el colinda pentru studii Europa, Moscopolea, patria lui, a fost atacată de bandele musulmane. Imperiul otoman era în război cu Rusia. Populaţia creştină din Pelopones se răsculase la sosirea escadrei lui Orlov, care pornise spre Marea Egee. Bandele de Albanesi musulmani, în drum spre Pelopones, atacă bogatul oraş Moscopole, ai cărui locuitori, partisani ai politicei ruseşti[4], se apără eroic[5].

În 1774, cînd se încheie pacea de la Chiuciuc-Cainargi, Constantin Hagi Gehani se întoarce în ţara sa „spre a fi de folos compatrioţilor". Moscopolea trecuse însă prin greaua încercare a primului atac musulman. În Ecaterina a II-a se întruchipa nădejdea tuturor creştinilor din Imperiul otoman. Înţelegem deci rostul poemului închinat Împărătesei Rusiei şi publicat la Leida[6].

---

[1] Papadopulos-Vretos, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, II, p. 68 (no. 152).

[2] *Ibid.*

[3] *Ibid.*, p. 340.

[4] V. Papacostea, *Teodor Anastasie Cavalioti*, p. 22, nota 7. V. şi cap. VIII al lucrării noastre citate mai sus.

[5] Gh. Alexici, *Macedo-Românii*, în *Convorbiri Literare*, XXXVII, p. 951.

[6] V. Papacostea, *o. c.*, pp. 22, nota 7, şi 50. Conaţionalul lui Hagi Gehani,

www.dacoromanica.ro

În 1777 apare la Leipzig, în tipografia lui Breitkopf, o culegere de scrieri închinate lui Alexandru Ipsilanti, Domn al Țării-Românești. În această culegere de 36 de pagini, alcătuită de Nicolae Vellará [1], găsim și scrierile a doi Moscopoleni: niște „elogii în prosă" (pp. 18-29) ale ieromonahului Ambrosie Pamperi, elimeriul capelei ortodoxe din Leipzig [2], și un „poem eroico-elegiac al lui Constantin Hagi Gheorghiu Gehani pentru prea-înălțatul Domn", Ἕτερον ἡρωελεγεῖον τοῦ Κωνσταντίνου Χατζῆ Γεωργίου Τζεχάνη πρὸς τὸν ὑψηλότατον αὐθέντην (pp. 32-3) [3].

În acest poem de douăzeci de versuri, Constantin Hagi Gehani laudă Domnia luminată și plină de foloase pentru „Vlahia" a lui Alexandru Ipsilanti și pomenește și de „Doamna Ecaterina".

Am văzut pe Constantin Hagi Gehani închinînd poeme marilor suverani „luminați" ai secolului al XVIII-lea: Iosif al II-lea, Frederic al II-lea și Ecaterina a II-a. Învățatul moscopolean, care colindase marile centre culturale din Europa, nu putea să nu fie pătruns de spiritul filosofic al secolului său. Nu trebue să ne surprindă deci faptul că Hagi Gehani Moscopoleanul, contemporan al lui Voltaire și al lui Diderot, închină poeme regelui Prusiei și Împărătesei Rusiei. Alexandru Ipsilanti, prin îmbunătățirile aduse în Țara-Românească și prin manualul său de legi, nu ia și el loc în rîndul „principilor luminați" ai secolului al XVIII-lea?

Pe Constantin Hagi Gehani îl înțelegem dacă-i studiem viața în legătură cu epoca în care a trăit. Dragostea Moscopoleanului pentru știință e foarte explicabilă la un om din secolul al XVIII-lea, la un contemporan al Enciclopediei.

învățatul Nicolae Zerdzuli din Mețova, director al Școlii din Iași, compune și el niște „discursuri de laudă pentru Ecaterina a II-a", G. I. Zavira, *o. c.*, p. 497.

[1] *Συλλογὴ διαφόρων ποιημάτιων ἐγκωμιαστικῶν πρὸς τὸν ὑψηλότατον καὶ εὐσεβέστατον αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα πάσης Οὐγκροβλαχίας κύριον κύριον Ἰωάννην Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην συλλεχθεῖσα μὲν παρὰ Νικολάου Βελλαρᾶ οὗ τῇ δαπάνῃ τύποις ἐξεδόθη. Ἐπιμελείᾳ δὲ καὶ διορθώσει τοῦ ἰατροφιλοσόφου κυρίου Θωμᾶ Μανδακάση. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1777, ἐν Λειψίᾳ παρὰ τῷ τυπογράφῳ κυρίῳ Βρεϊτκόπφ.*

Această carte se găsește la Biblioteca Academiei Romîne. V. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II, pp. 29-2, și E. Legrand, *o. c.*, II, p. 251.

[2] G. I. Zavira, *o. c.*, p. 190.

[3] Zavira ni vorbește de „două epigrame pentru Ipsilanti, Domnul Vlahiei", tipărite la Leipzig.

www.dacoromanica.ro

Dar poemul închinat lui Alexandru Ipsilanti într'o culegere în care mai figura și numele unui compatriot al lui Hagi Gehani ni dovedește cît de strînse au fost relațiunile Moscopolenilor cu țerile romîne în epoca „Fanarioților".

Viața, călătoriile și activitatea lui Hagi Gehani ni mai dovedesc că lumea balcanică nu a stat isolată de cea occidentală. Elementele culturii și ale civilisației apusene au putut pătrunde în regiunile locuite de ramura sud-dunăreană a neamului nostru [1].

Acesta a fost Constantin Hagi Gheorghiu Gehani Moscopoleanul, student călător și dornic de învățătură, poet în limba greacă clasică, matematician, filosof [2] și bun cunoscător al neamului din care făcea parte.

Nu știm unde și cum a murit acest fiu al neamului nostru. Sperăm că cercetări viitoare, vor lămuri în ce condițiuni și în ce loc și-a dat sfîrșitul Hagi Gehani.

Studiul de față e de sigur departe de a fi complet. Cercetătorul care va încerca să dee o lucrare mai desvoltată asupra lui Constantin Hagi Gehani, va trebui să consulte amănunțit bibliografia grecească și pe cea albanesă. Unii poate vor găsi lipsuri în articolul nostru. Li vom fi recunoscători dacă ni le vor semnala.

Modesta lucrare de față nu are altă pretenție decît aceia de a trezi interesul pentru curioasa și originala figură a învățatului moscopolean din secolul al XVIII-lea, asupra căruia va trebui să se scrie cîndva mai pe larg [3].

---

[1] Pentru influența filosofilor Gassendi, Malebranche și Leibniz asupra lui Teodor Anastasie Cavalioti, v. studiul lui Victor Papacostea citat mai sus.

[2] Zavira mai pomenește printre operele lui C. Hagi Gehani, „o nouă teorie a cvadraturii cercului, 1774, Ianuar 24", o traducere a biografiei lui Scanderbeg, traducerea din latinește în grecește a gramaticei lui Reniu, traducerea din germană în greaca vulgară a doctrinei lui Platon și a Canonului vieții drepte și cinstite; G. I. Zavira, *o. c.*, p. 397.

[3] Se mai vorbește de Constantin Hagi Gehan în *Jahrbücher der Literatur* (Viena. 1829), XLVI, p. 60, — unde se pomenește de „der Schwede und Hallische Profesor Thunmann" și de „Protopiria" lui Cavalioti —; G. Missail, *Macedo-Romînii*, în *Album Macedo-Romîn* (București 1880), p. 81; C. Erbiceanu, *Bărbații culți greci și români și profesorii din Academiile din Iași și București din epoca zisă fanariotă* (An. Ac. Rom., Secț. Ist., seria II, vol. XXVII), p. 159; Per. Papahagi, *o. c.*, p. 33, nota 1; N. Iorga, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcans* (București 1919), p. 44; C. H. Skenderi, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως*, ed. a 2-a, p. 25;

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SAMĂ

Valeriu Şotropa, *Introducere şi bibliografie la istoria dreptului romîn*, Cluj 1934.

E o carte foarte muncită, în care cea mai largă informaţie e perfect dominată de gîndire. Introducerea e clară şi bine împărţită. Unele puncte de detaliu ar putea fi modificate. Foarte elocventă combaterea teoriei origini slave a dreptului românesc. O bună listă, originală, a elementelor tesaurului lingvistic latin, p. 70 şi urm. Bogata bibliografie va fi de cel mai mare folos. E un început al acelei bibliografii generale a istoriei noastre, care ni lipseşte aşa de mult.

* * *

Ioan Bianu, Nerva Hodoş şi Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche, 1508-1830, tomul III, 1809-1836, fasc. III, 1817-1830*, Bucureşti 1912-1936.

D. Dan Simonescu duce mai departe admirabila *Bibliografie românească* a lui Bianu şi Hodoş, pentru care aceştia chiar pregătiseră o parte din acest îndelung aşteptat volum al III-lea.

Firește că acest material modern n'are însemnătatea celui din volumele I şi II. El impune însă prin bogăţie. Unele cărţi ca „Genealogia regilor şi prinţilor Europei şi calendarul anului 1817", în greceşte (Buda 1817), nu se cunoşteau. Tot aşa manualul de comerţ, în aceiaşi limbă, ieşit la Iaşi în 1817. Prefaţa arată că el era menit negustorilor de la noi (listă de prenumeranţi). Largă descriere a cărţilor lui Dimitrie (Daniil) Filipidi. Multe foi volante basarabene şi galiţiene. Bogata producţie a teascurilor de la Buda.

Th. Capidan, *o. c.*, p. 50; Victor Papacostea, *Teodor Anastasie Cavalioti* (Bucureşti 1932), p. 22, nota 7; p. 33, nota 3; p. 43, nota 2; p. 44 nota, şi *Povestea unei cărţi: Protopiria lui Cavalioti: Ein Unicum*, în *Omagiu lui Const. Kiriţescu* (1937), p. 670; din lucrările lui Evloghie Kurila Lavriotul, *Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης* (unde se dau şi poeme de ale lui Constantin Hagi Gehani) şi *Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς*, publicate în revista *Θεολογία*, 1928-1933, nu mi-a fost accesibilă decît cea de-a doua (v. pentru Hagi Gehani, pp. 8, 56, nota, şi p. 252, nota 1). V. şi lucrarea recentă a lui Horváth Endre, *Ἡ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα, Zavirasz György élete és munkái*, Budapesta 1937, p. 93.

Numele Moscopoleanului de care ne-am ocupat a fost redat în istoriografia românească supt formele „Cehan" şi „Ceagani". Am preferit o altă formă „Gehani", pe care o credem mai apropiată de felul cum iscălia învăţatul aromîn: „Τζεχάνη" şi „Tzechani". În greceşte τζ echivalează mai des cu *ge* al nostru decît cu *ce* redat prin τσ.

www.dacoromanica.ro

Un exemplar din *Noul Erotocrit* al lui Fotinò (p. 259) are iscălitura grecească a lui Constantin Negruți (Νεγρούτζη). Gramatica din 1818 a lui Govdelas (Iași) pomenește Algebra lui din 1806. E un om foarte remarcabil, a cărui activitate ar merita urmărită serios, în afară de conflictul său cu Asachi. Între multe ilustrații, în general slabe (afară, firește, de cele, îngrijite, dar adesea fără caracter, din Viena), aceia, cu totul superioară, a ieromonahului Costantie la *Psaltirea* din 1820 (Sfînta Fotini e îmbrăcată în costumul de la noi atunci) (v. p. 343). Cea, foarte fină, a *Psaltirii* de la Neamț (1824) pare copiată de pe vre-un model rusesc Remarcabile și cele la cartea lui Nicodim de la Athos (Neamț, 1826), p. 513. Foarte bune altfel inițiala și frontispiciul de la *Carte folositoare de suflet* (1827). De același Costantie ar părea să fie inițiala la *Cazaniile* din București, 1828. Iscălește și planșe la *Psaltirea* rusească din București, 1830. Foarte frumos frontispiciul de la *Liturghiile* din Sibiiu, 1827. Tipăriturile de piese grecești (ale lui Alfieri) pentru Teatrul din București p. 350. Afișul represintației rușești la boierul Crupenschi, în Iași, pp. 364-5. La pagina 380 a se îndrepta: Nazianz (tiparul e de o perfectă îngrijire). Una din proclamațiile lui Alexandru Ipsilanti am dat-o în facsimile în *Studii și documente*. Oda lui Scavinschi pentru Elenco Sturza (1825), p. 477. Citarea unor autori străini, cîțiva rari, ar face să se atribuie traducerea lui Thornton altuia decît lui Dinicu Golescu. Broșura lui Sava Tökölу că „Vlahii nu-s Romani" (Buda 1827). Inovația Calendariului cu litere latine de la Buda al lui Ștefan P. Niagoe (1829). De același, *Unirea Cugetelor*, foaie volantă.

* * *

Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice, ediție critică cu note și variante de Mircea Eliade*; 2 vol. București (ed. Fundației pentru literatură și artă „Regele Carol II").

Această nouă ediție a părții celei mai puțin cunoscute din opera, variată și plină de contradicții, de egocentrism romantic și de greșeli de gust, dar veșnic însuflețită de o înaltă cugetare și de un viguros spirit luptător, a lui Hasdeu e de sigur o operă meritorie, pentru care trebuie să se mulțămească editorului, care se găsește prea mult unde nu era cerut și unde e altfel decît s'ar cuveni inteligenței și culturii sale.

Prefața biografică, presintată original, pe ani, supt care se

www.dacoromanica.ro

așează cuprinsul, e foarte îngrijit făcută și, cu întrebuințarea întregului material de informație, poate să reserve și surprise. Păcat că, iarăși, conclusiile sînt peste măsură de exagerate, cum e firea autorului. E vorba de o descoperire a lui Hasdeu, de o vădire, neîncercată pînă acum, a genialității lui, de o actualisare a acestui gînditor, ceia ce, și din motive de formă, e imposibil. Ni se pun în perspectivă „fragmentarii", o ediție în douăzeci de volume, un studiu *Hasdeu și contemporanii săi.* D. Eliade întrebuințează de două ori calificativul de „uluitor" : „uluitoare" sînt și aceste proiecte. Multe idei drepte însă și în introducere. Astfel cînd se arată legătura lui Eminescu cu creatorii, nu cu criticii de felul lui Maiorescu (p. XXXIX). Sînt pagini de pietate, care onorează pe comentator, dar nu conving.

Tot așa apărarea lui Hasdeu contra platitudinilor lui Gh. Panu și contra brutalităților lui Al. Philippide e o faptă. bună. Pentru publicațiile de texte mențin ce spuneam în prefața la volumul V din *Studii și documente.*

Se începe cu poesiile, din care puține vor rămânea. Astfel *Muntele și valea* (p. 45). Durerea pentru moartea iubitei sale fiice l-a făcut însă, de sigur, poet pe Hasdeu. Cu greu se vor impune nuvelele romantice ale filologului și cugetătorului metafisic. *Răzvan și Vidra* e versificarea, în cea mai mare parte nefericită, a unui crez politic și social și s'a menținut prin călduросul naționalism ce cuprinde. Satirele din *Aghiuță* pot servi doar pentru istoria luptelor politice.

Volumul al doilea are articole și essay-uri. Cu totul remarcabilă presintarea vechii vieți intelectuale a Iașului din 1863. Are părți din cea mai bună critică (une ori foarte dreaptă pentru Asachi). Bine s'a făcut reproducîndu-se conferințile, dar nu și articolele politice : nici ca fond, nici ca formă, ele nu merită să supraviețuiască. La urmă, o perfectă bibliografie.

* * *

Ioan Caranica, *130 de melodii populare aromînești*, text și note, București 1937.

În această culegere de peste o sută de cîntece macedonene, nu lipsesc elemente de viață istorică și socială. Se vede astfel cum se împarte rostul în viață al Rominilor din acele părți : păcurari, negustori, *hrisiți* (argintari), *guvensari*, cari fac „căldări și căldărușî".

www.dacoromanica.ro

Sînt si amintiri de haiduci. E vorba de iubitul care pleacă la munte cu turma şi de cel care se pierde în străinătate (p. 32). Atacul Albanesilor şi Anatoliţilor la Linutope şi la Moscopole e amintit (p. 36): se arată resistenţa Romînilor. E vorba de cîte-o „Arbineasă" (Albanesă). Bucata de la paginile 44-50 o cîntau înainte de războiu soldaţii noştri. Sînt episoade de luptă şi de crimă (p. 69); altele înfăţişează haiduci. Foarte interesantă menţiunea „fiului de domn" (p. 72).

De o parte sînt bucăţile din părţile Veriei şi de la „grupul de Sud". Ele aduc înainte şi pe cîte un „capitan" (p. 78). Menţiunea lui Ali-Paşa, p. 80. cu aceste frumoase două versuri, pe care le traducem:

Mă ţin dorul munţilor
Şi-apele fîntînilor.

Apare căpitanul Jaca luptînd cu „Sultanul Mahmud" pe la Aminciu (Meţovo). Şi aici, haiduci (p. 34). „Arhonţi" şi „voevozi" la pagina 89. Se va găsi şi amintirea eroicului proeot Teodor Vlahava, pp. 92-3. Apoi a unui Proiu, de pe vremea lui Ali-Paşa, p. 97, a lui Beicu, p. 98, a lui Leonida şi Davali, p. 99. Plîngerea Perivolei pentru celnicii ei dispăruţi, p. 100.

A treia serie vine de la Fărşeroţi. E vorba şi de Moreia, care e pentru dînşii „Mureaua", singura „Grecie" pe care o cunosc ei (p. 120).

Deosebit, cîntece de sînziene şi de nuntă. La pagina 134, „cărvănarul". Caravanele şi hoţii, *ibid.*, pp. 137-8. Armatolii, pp. 148-9.

N. Iorga.

* * *

Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării-Româneşti*, IX, Bucureşti 1937.

Noul volum al d-lui Veress cuprinde de sigur şi lucruri de un mare interes.

Scrisorile domneşti sînt multe. O întreagă corespondenţă de pribegie a lui Radu Şerban, scoasă din Archivele familiei Thurzó, dar şi din partea Movileştilor, Gavrilaş (no. 1), Elisabeta (no. 4). Afaceri de pensii ale lui Nicolae Petraşcu (v. şi n-le 34-5), lui Dionisie Rali Paleologul (n-le 94, 96, 124-5, 136). Ştiri despre marea conspiraţie creştină din 1614-5. O interesantă ştire de spion din Moldova adusă de Romînul vice-şpan din Maramureş, Petru Pogan (n-le 16, 20, 24). Şi un preot Dan trimes de episcopul de Muncaciu în Moldova, no. 21. Cererea lui Vodă Tomşa de a pune

www.dacoromanica.ro

un Vlădică, după obiceiu, în Ungaria, no. 25. Pentru mănăstirea de la Sătmar, no. 26. Ştiri asupra răscoalei din Moldova (1615), n-le 45-6. Ciudata Doamnă Ursula, a lui „Ştefan Despot", cu fiul Carol, n-le 47, 50. Asupra aducerii lui Alexandru Movilă, p. 53 şi urm. Şi pentru luptele în jurul problemei moldoveneşti în 1616. Foarte multe detalii pentru încercarea lui Radu Şerban şi lui Homonnay în acelaşi an. Călătoria lui Polo Minio în Moldova, no. 102. Biserica lui Mihai Viteazul la Făgăraş; no. 110. Intervenţia lui Bethlen pentru un preot romîn, no. 118. Năvala din 1618 a lui Lupu Mehedinţeanul contra lui Alexandru-Vodă Iliaş, no. 138. Nunta lui Nicolae Petraşcu cu Ana, fiica lui Radu Şerban, *ibid.* Primul tratat, *românesc*, al lui Gavril Movilă cu Bethlen, no. 140. Plîngerea lui Nicolae Petraşcu pentru uciderea tatălui, no. 141. Scrisori din 1618 ale lui Radu Mihnea. Un Marcu-Vodă, ca fiu viteaz al vechiului Aron şi al Stancăi, no. 166.

Ştiri noi despre moartea lui Radu Şerban şi soarta Doamnei Elena, cu însemnarea datoriilor răposatului, la anul 1620. Legături ale lui Bethlen cu Gavrilaş-Vodă (no. 183), cu Doamna Marghita, care semnează ungureşte: „Margitt Azzony", no. 184. Scrisori din 1621 ale lui Radu Mihnea, n-le 186-7. Ordinul pentru transportarea spre Moldova a trupului Doamnei Marghita; n-l 202. Nicolae Petraşcu cerînd la 1626 de la Biblioteca Imperială din Viena *Syntaxis Artis mirabilis* de Petrus Gregorius, n-le 217-8. Apoi *Iudicium Ecclesiae Orientalis super confessionem augustanam* ori o prescurtare de Aritmetică. O intervenţie decisivă a trufaşului Toma Borsos, capuchehaiaua ardeleană la Poartă, pentru a se întări, la 1626, Alexandru Coconul, no. 222. Legături strînse la 1629 cu Alexandu-Vodă Iliaş, no. 227. Văduva lui Nicolae Petraşu, Anca, n-le 228-9. Pribegii munteni din 1629, no. 231. O scrisoare a lui Alexandru Coconul (1629), no. 234. El apare ca mai bun prieten al Ardealului decît Miron-Vodă, n-le 236-7. Şi o scrisoare de la tutorul Bartolomeiu Minetti, no. 238. Altă scrisoare a lui Alexandru Iliaş (frumoasă pecete), no. 235. Despre Drusiana Bogáthy, văduva lui Marcu-Vodă, n-l 239. Ultimele ştiri despre Gavrilaş Movilă, n-le 240-1. Semnătură latină a lui Moise-Vodă Movilă, no. 246. Pribegis de la Leon-Vodă, în 1630, n-le 247, 249. Negocieri cu Matei Basarab, no. 255. (Fără rost se intercalează un act din 1673, no. 256.) Scrisoare a Ancăi, văduva lui Nicolae Petraşcu, no. 257 (v. şi n-l 274). Averea lui Gavrilaş şi

www.dacoromanica.ro

văduva lui (1634), n-le 258-9. Ciudată afirmare a unui Ungur că Vasile Lupu e acelaşi ca Lupu Mehedinţeanul şi fiu al lui Aron-Vodă, no. 260. Scrisoare, dată şi în facsimile, de la Mihai, fiul lui Nicolae Petraşcu, no. 265: era la studii (v. şi n-l 272). Tratatul lui Gheorghe Rákóczy cu Matei-Vodă, no. 266. Testamentul lui Vodă-Gavrilaş (1635), no. 275. Scrisoare a lui Ioan Movilă cu prilejul morţii fratelui, no. 276. Alta, cu pecete, no. 282. Scrisori ale lui Matei-Vodă (1636), n-le 277-8, ale lui Vasile-Vodă, n-le 279, 284.

Dar întîlnim aceiaşi cunoaştere neîndestulătoare a lucrurilor şi une ori şi a limbii documentelor.

Pentru cea d'întăiu, la p. 23, nu e vorba de Cazaci „nizami", ci „nizovii". La pagina 49 iscălitura întăiu nu e indescifrabilă: ceteşte: Stoica Logofăt, a doua e „Stanciul Sluj.", a treia „Papa Vistier". Sus, e „Oancea Logofăt", pomenit şi în document. La pagina 57, în pecete „Mar. Cralio" nu e Mare Ban şi „marchio" al Craiovei. „Cazulii" (p. 68, no. 57) sînt „Cazilbaşii", Persanii. La pagina 117 e a se ceti: † Διονύσιος, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Τιρνόβου. Tot aşa la pagina 165. La p. 153, Żolkiewski, nu Sulkowski. La pagina 155 Iarowa, nu Farowa. La pagina 169 nu poate fi „Stoica Po[pa]", ci sau Postelnic sau Portar. La pagina 209, Borisi, în loc de „Boris". La pagina 217, pîrcălabul de Hotin nu e Constantin „Ruska", de şi i se spune aşa în document, ci Roşca. La pagina 316 Gürczi e Ghiurgi, Georgianul. La n-l următor, 250, nu se zice „aurari", cari aceştia sînt Ţiganii ce culeg aurul în rîuri, ci argintari. La no. 252, iscălitura nu poate fi a lui Alexandru Iliaş.

Pentru partea a doua, ajunge a semnala, la pagina 310: „moderna princeps".

Observ, în sfîrşit, că postscriptul la n-l 260 (= Iorga, în Hurmuzaki, XV, p. 1002) n'a „rămas nebăgat în samă" de mine, ci de acela care a copiat scrisoarea pentru Academia Romînă. „Ion Toderaşcu Logofătul" e de fapt Teodor Ianovici; Şoldan Vornicul, nu e un „Vizon" (!), ci traducerea e greşită.

* * *

Preotul D. Cristescu, *Sfânta mănăstire Arnota,* Rîmnicul Vîlcii 1937.

Părintele D. Cristescu a cercetat cu iubire şi răbdare trecutul Arnotei lui Matei Basarab. Numele e de sigur al unei aşezări

www.dacoromanica.ro

țerănești numită și ea după un moș, Arnotă (cf. Calotă, Bașotă, etc.; v., de altfel, și acolo, p. 9, nota 1). Aflăm că s'au descoperit resturi din vechea inscripție. Autorul a adunat și o largă informație inedită. Un Udrea Cămărașul, nepotul Doamnei Elina, e însuși Năsturel; v. p. 27. V. și alt dar al lui, p. 28. Un număr de documente interesante. Foarte frumoase planșe, redînd mai ales părți din splendida pictură.

* * *

Gh. Duzinchievici, *Documente din arhivele polone relative la istoria Romînilor (secolele XVI-IX)*, București 1937.

D. Duzinchievici publică din bogata sa culegere de documente copiate în Polonia: o scrisoare a lui Mihai Viteazul (Tîrgoviște, 1598), una a lui Ieremia Movilă către Constantin Corniact, apoi altele de la Brîncoveanu (cu mențiunea lui Constantin Turculeț), una de la Nicolae Mavrocordat, apoi de la pretendenții Radu și Constantin Cantacuzino (1734), de la Grigore Ghica (mențiunea lui Alexandru Duca; și cererea tesaurului Mitropoliei dus în Polonia), de la Ioan Callimachi, de la boierul Saul, de la Constantin Moruzi. Un plan de refacere modernă a Daciei. Ideia generatoare e dreaptă și fecundă.

Trebuia atenție la nume.

Din scrisul meu era de întrebuințat și încercarea franceză de istorie universală.

* * *

Alexandru Lupeanu, *Evocări din viața Blajului*, Blaj 1937.

Multe elemente de istorie mai nouă, în această bună carte. Forma e deosebit de atrăgătoare. Pe alocurea e cea mai bună „istorie romanțată". Interesantă represintația de teatru a școlarilor în 1756, p. 36 și urm. Și atestatul despre păstrarea miraculoasă a trupului episcopului Petru Aron. O cercetare a tipografilor blăjeni, învinuiți că fac monedă falsă, în 1765. Despre biserica dărîmată dăunăzi — se vor fi luat fotografiile și măsurătorile? — din curtea reședinții metropolitane. Frumoasă caracterisarea mișcată a Mitropolitului Victor. Impresionantă, scena desrobirii la Blaj.

* * *

Revista „Cultura creștină", *Blajul bicentenar, Omagiu* (ca n-le 4-5 din revista cu acest nume), Blaj 1937.

Se dau documente, vechi pagini despre orășelul în care a fost

www.dacoromanica.ro

atîta suflet românesc. Se reproduc şi fragmente din scrieri mai vechi. Şi corespondenţa politică a agentului episcopal la Viena de la începutul secolului al XIX-lea, p. 236 şi urm. Ştiri noi despre legăturile mişcării lui Horea cu Blajul, de d. Coriolan Suciu (şi după inedite).

* * *

Alex. Lapedatu, *Un episod revoluţionar în luptele naţionale ale Romînilor de peste munţi acum o jumătate de veac* (în *Mem. Ac. Rom.*, seria III, XVIII, 9), Bucureşti 1937.

E vorba de acea mişcare în anul 1885 a celor doi Ciurcu, a lui Secăşanu şi Ocăşanu (plus un Droc-Bănciulescu şi un Corneanu), care aduse, după stăruinţile austro-ungare, expulsarea acestor Ardeleni, făţiş iredentişti, de Guvernul Ion Brătianu, care nu îndrăznia să refuse măsura. Cei de dincolo se leapădă în genere de astfel de idei „revoluţionare". Cercetarea pune în frumoasă lumină pe curagioşii agitatori şi aruncă umbră asupra societăţii româneşti încunjurătoare pe ambele cline ale Carpaţilor.

Se dă dosarul afacerii, corespondenţa între consulul austro-ungar Eisenstein şi Ministeriul cesaro-regal.

Important n-l 2, din care se vede că ministrul de Externe, Cimpineanu, îşi arătase părerea că trebuie să se meargă, într'un războiu viitor, cu Rusia, pentru ca, sau să căpătăm Ardealul sau, fiind anexaţi la Monarhia dualistă, să reapărem ca o „Românie Mare". In n-l 1 se denunţă legăturile lui Ciurcu cu ofiţerii şi discursurile aprinse ale lui.

N. Iorga.

CRONICĂ

Revista de istorie „*Kwartalnik Historyczny*", organul Societăţii istoricilor poloni, împlineşte, anul acesta cinzeci ani de existenţă. Cu acest prilej, ultimului număr (anul LI, fascicolele 1-2) al acestei reviste i s'a dat un caracter festiv, cuprinzînd aproape şase sute de pagini (VII + 510 + 49). Colaborează la acest număr aproape toţi istoricii de samă ai Poloniei.

În primul articol găsim istoricul societăţii şi al revistei între anii 1886 şi, 1936, scris de „cei mai activi colaboratori ai Kwartalnikului în epoca amintită" (Fr. Papée, E. Barwiński, T. E. Modelski şi K. Tyszkowski).

www.dacoromanica.ro

Urmează apoi articolele veteranilor societății: Vl. Abraham, despre *episcopia latină în Łuck*, V. Bruchnalski, despre *raportul poesiei polone medievale față de retorică și poetică*, A. Brückner, despre *editurile din Silesia*, L. Ćwikliński, despre *literatura consacrată lui Tucidide*, Br. Dembiński, despre *misiunea lui Ignațiu Potocki la Berlin în anul 1792*, și Fr. Papée, despre *încoronarea lui Alexandru Jagelonul pe tronul princiar din Vilna*.

Ultima și cea mai importantă parte a revistei este consacrată istoricului istoriografiei polone între anii 1886 și, 1936. Șaisprezece istorici poloni, dintre cei mai cunoscuți, descriu în amănunțime istoriografia operelor istorice ce tratează despre Polonia. Ciclul de articole îl deschide L. Piotrowicz, care tratează epoca veche. K. Tymieniecki cercetează epoca medievală, I. Feldman, epoca modernă, Vl. Konopczyński, cea cuprinsă între anii 1506 și 1795, iar M. Handelsman, epoca de după împărțire (1795-1918).

Apoi Vl. Semkowicz scrie despre *științile auxiliare istorice*, preotul Umiński despre *istoriografia bisericească*, St. Kutrzeba despre *cercetări asupra istoriei dreptului polon*, M. Kukiel despre *istoriografia militară*. St. Inglot, *Cercetări asupra istoriografiei sociale și economice*, M. Gębarowicz, *Cercetări asupra archeologiei istorice*, A. Birkenmaier, *Cercetări asupra istoriei științelor matematice, naturale și medicinale*, Șt. Łempicki și K. Hartleb, *Cercetări asupra istoriei culturale*.

În afară de aceasta mai găsim două studii foarte interesante: Z. Wojciechowski asupra a *două centre naționale în Polonia și întinderea lor geografică* și O. Halecki, despre literatura consacrată „ideii iagelonice".

T. Holban.

*

Știri de cea mai mare importanță, cu reproduceri de piese privitoare la monetăria Boilor, dușmanii lui Boirebista, a Vindelicilor, menționîndu-se și monede din aceste regiuni dunărene, pe care Cimbrii și Teutonii le-au adus până la Vercelle, în Nordul Italiei, cu prilejul năvălirii lor, adăugîndu-se tot felul de lămuriri, până acum neîntrate în circulația generală, cu privire la relațiile de comerț, nu fără a se atinge și legăturile cu Sciții, cari dau „stilul animalic", și cu Dacii din prima perioadă (și despre monedele romane care s'au găsit în Boemia) în notița d-lui Karl Pink în „*Forschungen und Fortschritte*" din 10 Mart trecut.—Tot acolo și lucruri noi cu privire la diplomatica Francilor de la Clovis

www.dacoromanica.ro

până la Carol-cel-Mare. Se amintește că și fiii lui Carol Martel, de și numai majordomi, pomenesc de „grația lui Dumnezeu", care li-a adus acest rost. Se înlătură cu noi argumente titlul de „vir inluster" la nominativ, care se admitea pentru suveranii din acest timp: este vorba de un dativ, așa încît titlul se cuvine funcționarului către care se adresează documentul, și nu Suveranului. Dacă el este întrebuințat pentru Pipin la 752, aceasta s'ar datora scriitorului documentului, care n'a înțeles abrevierea din documentele merovingiene. La 760 același, arătînd sensul pe care-l va afirma Carol-cel-Mare cu atîta putere, că toată autoritatea vine de la Biserica sacră: „iuvante Domino, qui nos in solio regni instituit". Cu dreptate observă autorul că aceasta este o scădere față de punctul de vedere al Merovingienilor, cari nu întrebuințează alt titlu decît numai acela de: „*Rex Fancorum*".

*

Înduioșătoare amintiri din vremurile de robie a Ardealului în cărticica părintelui Septimiu Popa, *Temnițile Clujului*, *Din însemnările unui popă românesc*, Cluj 1937.

*

Cea mai prețioasă parte din lucrarea, foarte personală, a d-lui I. M. Rașcu, *Convingeri literare*, București 1937, privește vădirea raporturilor dintre *Luceafărul* lui Eminescu și *Chute d'un ange* și alte bucăți ale lui Lamartine.

*

În *Musică și poesie*, II, 3, o notă a părintelui Nae Popescu despre Macarie Psaltul.

*

Note asupra instrucției publice în Turcia, Polonia și în Elveția, în *Revista Cursurilor și Conferințelor*, 1937.

*

În *La Rassegna italo-romena*, XVII, 2, d. Gino Lupo resumă călătoria recentă în România a profesorului Aldo Mieli.

*

În *Gînd și slovă oltenească*, II, 19-20, se dă un interesant cîntec al lui Tănislav (note cu privire la Dunăre, la Turci; inspirația trebuie să fie sîrbească), precum și un număr de documente din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea.

*

www.dacoromanica.ro

In *Viața Basarabiei*, VI, 3-4, note de caracter literar despre mănăstirea Dobruşa (de G. V. Madan). O notă despre legăturile lui Puşchin cu francmasonii din Basarabia (de d. N. Codreanu); despre „jidovini" şi „jidove" în Basarabia, la care se adaugă observații asupra pădurilor meree, de d. T. Porucic (firește că explicațiile de istorie antică imaginativă n'au nicio valoare). Ştiri despre Rominii din Ucraina de d. Eftesie Negaschi.

*

În *Le monde slave* pe Februar, pe lîngă mai multe articole privitoare la serbătorirea lui Puşchin, notele, de caracter general, ale d-lui Ferdo Sisič despre: „Ilirismul în desvoltarea lui", de la scriitorii secolului al XVII-lea până la Ludovic Gaj.

*

Multe reproduceri interesante despre stampe, mai ales din secolul al XIX-lea, în cartea, care a trecut neobservată, „Albumul lunii Bucureştilor" (1936).

*

În revista *Rînduiala*, II, 2, d. I. Conea întrebuințează şi un material istoric bogat pentru a hotări „destinul istoric al Carpaților".

*

Noi elemente din civilisația preistorică a fierului în lucrarea d-lui Holger Altman (Stockholm 1936).

*

Un studiu mai întins despre Rusia şi cele d'intăiu date privitoare la dînşii în cartea d-nei Elisabeth Swärdström, *Johannes Burens arbeten om svenska runeninskriften*, 1936.

*

În *Nuova Antologia*, de la 16 Ianuar, d. Giulio Bertoni face o însemnare despre ultimele publicații privitoare la limba românească.

*

În *Le monde slave*, IV, un articol despre „Istoria în Rusia Sovietică şi influența asupra învățămîntului".

*

D. Mihail Straja traduce după Dimitrie Şişmanov o prezentare a literaturii bulgare (*Literatura bulgară*, Oradea 1936).

*

www.dacoromanica.ro

În „Archivum Europae centro-orientalis", II-III pînă la IV, se continuă divagațiile erudite ale d-lui Treml-Tamás, care a părăsit total vechiul său nume german și semnează numai ungurește. Cum se poate aștepta, tînărul cercetător este darnic în insulte la adresa Romînilor, lucru pentru care se pare că este angajat.

D. Béla Bartok își expune părerea cu privire la musica maghiară și rupe sulițe cu d. Coriolan Petranu, care, firește, avînd destul temperament luptător, îi răspunde.

*

În *Arhiva pentru știința și reforma socială* 1936, D. Sabin Manuilă dă știri puțin îmbucurătoare în ce privește „știința de de carte a populației României", după resultatele anchetei din 1930.

*

D. George Sofronie publică un nou studiu, *Contribuții la o reconstrucție a drepturilor minorităților*, București 1936. Considerații de caracter general.

De același, *Concepția franceză despre Societatea Națiunilor în 1919 și astăzi*, Cluj 1936. O conferință clară.

*

D. Mihail Manoilescu ni trimete studiul său, *Le parti unique*, Paris 1937, în care sînt gîndiri de caracter sociologic și filosofic și, alături, judecăți de istorie contemporană, care firește sînt discutabile.

*

Discutarea sensului mișcării de la 1821 în broșura d-lui Ioan C. Filitti, *Tudor Vladimirescu (rostul răscoalei lui)*, București 1937.

*

D. I. Donat adună în volum atît de prețioasele sale notițe asupra lăcașurilor oltene, *Fundațiunile religioase ale Olteniei, partea I-a. Mănăstiri și schituri* (Craiova 1937). Și hartă.

*

De N. Iorga, *Congresele de istorie de la Veneția și de la Roma*, în *Mem. Ac. Rom.*, 1937.

*

Al VI-lea volum din *Ion C. Brătianu, Acte și cuvîntări*, cuprinde anii 1880-1.

*

www.dacoromanica.ro

D. Andrea d'Angeli ni trimete din Padova o broşură cuprinzînd discursul său comemorativ despre marele musicant Pergolesi (*Commemorazione di Gio. Batta. Pergolesi*, Padova 1936).

*

Un Béla Bartok înainte de prefacerea lui agresivă e cel pe care-l traduce d. Const. Brăiloiu, în *Scrieri mărunte despre musica populară românească*, Bucureşti 1937.

*

Ca şi în prefaţa pe care i-am dat-o d-lui Ion I. Ghelase, nu putem decît să lăudăm cercetarea socială şi economică a sa, *Mocanii* (Bucureşti 1937), mai ales preţioasă pentru secolul al XIX-lea. De observat partea aşa de bogată despre drumuri.

*

D. Ion Breazu a făcut o cuminte alegere, în care sînt şi revelaţii şi surprinderi, din *Povestitorii Ardeleni şi Bănăţeni până la Unire* (Cluj 1937). În Prefaţă o grea năpăstuire a lui I. Codru Drăguşanu.

*

În frumosul volum V din operele lui Stephan Ludwig Roth, editate de d. Otto Folberth (Sibiiu 1937), o dare de samă (pp. 272-6) despre cartea lui Iosif Pap Sălăgean de Iliaşfalva, „Scurtă istorie a credinţii Romînilor", Blaj 1845.

*

Nu poate avea nicio seriositate cartea d-lui Sterie Diamandi, *Eroii revoluţiei ruse: Lenin, Trotski (sic), Stalin* (Bucureşti [1937]).

*

Despre literatura olandesă din Sudul Africei, un articol în *Annali* ale Institutului Superior din Neapole, VIII, 4.

Tot acolo şi o cercetare despre Iesuiţi ca purtători de cultură italiană în Ungaria (de Francesco Nicosia).

*

Frumoase poveşti de d. Mihail Lungianu, *Prin ţara lui Alb Împărat* (Bucureşti 1937).

*

În cartea d-lui Virgiliu P. Arbore, *Pagini răzleţe din viaţa politico-culturală a vecinilor noştri slavi* (Focşani 1936), note de folklore despre Romînii de peste hotare, descrierea bisericilor de

www.dacoromanica.ro

la Apşa, o dare de samă despre cartea d-lui Macurek relativă la România, despre literatura romînă în Cehoslovacia, despre Bulgarii la noi, şi capitole despre Cehoslovaci.

*

Nu se poate mai multă duioasă pietate decît în prinosul închinat de d. I. Gr. Oprişan memoriei lui Al. Vlahuţă *(A. Vlahuţă, Omul,* Bucureşti 1937).

În motto, aşa de frumoasele versuri din *Vlad Ţepeş* al marelui poet fac să se dorească publicarea acestei opere de adîncă maturitate.

*

D. dr. Emil Biedrzycki dă, în traducerea sa, *Scrieri alese* ale mareşalului Pilsudski (Bucureşti 1937).

*

În *Ţara Bîrsei,* IX, 2, note asupra *Pravilei Comerţiale* de la 1837 (Braşov), traducere de Emanuil Ioan Nichifor (se arată că e compilată). O proclamaţie a lui Mavrogheni era cunoscută din V. A. Urechiă.

*

Din lucrarea sa intinsă asupra lui Eminescu, d. D. Caracostea tipăreşte, în *Gândirea* pe Mart, un capitol pe care-l intitulează: „Uvertura Luceafărului". Este vorba de observaţii de tehnică.

*

Discuţia asupra vechilor păduri mănăstireşti în broşura d-lui inginer Cesar Cristea, *Păduri şi Amvon. Vetre mănăstireşti.* Bucureşti (1937). Discuţie polemică în legătură cu o lege recentă, dar nu lipsesc şi unele elemente de tradiţie istorică.

Materialul este luat din articole şi discursuri recente.

*

D. Vincenzo d'Amico caută legătura între aruspicii etrusci cu pietre ca inscripţia de la Pesaro şi fenomenele analoage în viaţa altor popoare *(Gli aruspici în rapporto alla questione etrusca,* anul XV).

*

În *Hesperia* şcolii americane din Atena, V, 4, d. Gorhem Philipps Stephens descrie „curtea de intrare din epoca lui Pericle" (numeroase ilustraţii).

*

www.dacoromanica.ro

În *Nouvelle Revue d'Hongrie*, April 1937, d. V. Minorsky se ocupă de ştirile persane privitoare la începuturile ungureşti.

*

Asupra planurilor germane în Ceho-Slovacia, lucrarea d-lui Iosef Chmeleč, *Das deutsche Problem in der Tschechoslovakei*, Praga 1936.

*

Adunare de mărturii cu privire la Tudor Vladimirescu, în revista şcolară de la Tîrgul-Jiiului, *Amicul Tinerimii*, IX, 4.

*

În *Cultura Creştină* de la Blaj, XVII, 1, cîteva documente publicate de d. Zenobie Pîclişan. D. Coriolan Suciu începe o cercetare cu privire la „porunca" ce ar fi adus-o Horea de la Viena.

*

În *Rivista storica italiana* pe Decembre, d. Ercole continuă studiul său asupra aspiraţiilor mediteraneene ale Casei de Savoia.

*

În *L'hellénisme contemporain*, III-IV, anul al II-lea, un studiu întins al d-lui N. Lascaris despre „Teatrul grecesc înainte de revoluţie". Se pomenesc represintaţiile de la noi, cele de la Odesa; se vorbeşte pe mai multe pagini de tot ceia ce s'a făcut la Bucureşti pentru aceste începuturi de teatru grecesc.

*

Asupra legăturilor dintre Germania şi Răsăritul polon notiţa profesorului Albert Brachmann în *Forschungen und Fortschritte* de la 1-iu Mart 1937.

*

În *Un apostol al Moţilor trecut pe timpul lui Horia în Ţara-Românească şi urmaşii lui ploeşteni*, de d. G. M. Petrescu-Sava (Gh. Zagoriţ) (Ploeşti 1935), se vor găsi ştiri foarte interesante sau cu totul nouă despre vechiul Ploeşti (şi despre „revoluţia" de acolo). Şi un chip necunoscut al lui Caragiale, cu fiul Matei (p. 37). Şi curioase note despre detronarea lui Cuza-Vodă.

*

Despre revolta Timocanilor din 1876, şi o notă în *Timocul*, III, 9-10.

*

www.dacoromanica.ro

D. G. T. Kirileanu dă o notă despre *Mitropolitul Dositei Filiti (1734-1826) şi aşezămîntul său pentru burse de studiu, 1827-1837*, Bucureşti 1937.

*

Un document cu genealogia lui Petru Şchiopul şi partea despre Romini din geografia lui Rosaccio (sfîrşitul secolului al XVI-lea), în N. Iorga, *Ştiri noi despre sfîrşitul secolului al XVI-lea românesc* (din *Mem. Ac. Rom.*, 1937).

*

Foarte frumoase reproduceri de artă, în articolul d-nei Giuliana Galletti Gualtieri, în revista *Universo*, Maiu 1936.

*

Despre Danesii din Germania, d. Gudmund Schütt, în *Das südjütische Dänertum*, Copenhaga 1937.

*

Depeşi suedese despre d-na de Pompadour, în *Historisk Tidskrift*, 1937, 1.

*

În *Cultura creştină*, XVII, 2-3, o notă a păr. Ştefan Manciulea despre meritosul vechiu geograf ardelean Ioan Rusu. Sfîrşitul articolului d-lui Coriolan Suciu despre Horea şi Iosif al II-lea, (note ale lui Al. St. Şuluţiu). Scrisori de-ale Vlădicăi Patachi de d. Z. Pîclişan.

*

D. Gh. Zagoriţ, acuma G. M. Petrescu-Sava, dă a treia ediţie din atît de adînc cercetata sa lucrare *Tîrguri şi oraşe între Buzău, Tîrgovişte şi Bucureşti*, Bucureşti [1937].

*

O biografie a preşedintelui Beneš o dă d. Jaroslav Papoušek, *Dr. Ed. Beneš, Sein Leben*, Praga 1937.

*

Cîteva bune fotografii în broşura *Episcopia Argeşului, glas pentru reînzestrarea ei*, Piteşti 1937.

*

Dureroase statistici asupra înstrăinării pămîntului în Banat, în *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, IV, 16 (1936).

*

www.dacoromanica.ro

Idei generale drepte, cu oarecare lipsă de proporții, în Gabriel Drăgan, *Istoria literaturii române*, ed. a 2-a, București [1937]. Forma literară e frumoasă.

*

Multe amintiri interesante în cartea d-lui George D. Nedelcu, *Miniștri, magistrați, Consiliul Legislativ, publicațiuni, pagini consacrate amintirilor din galeria justiției*, București 1937.

*

D. Teodor Balan învie vechiul proces de „conspirație" națională al „Arboroasei" (= Bucovina), nobilă manifestare de studenți *(Procesul Arboroasei, 1875-1878)*, Cernăuți 1937. Broșura anonimă *Răpirea Bucovinei*, larg răspîndită în Moldova-de-sus, e făcută de Kogălniceanu pe basa materialului austriac găsit de Hurmuzaki.

*

Cartea diaconului Ioan Lancrănjan, *Încercări de reabilitare a gîndirii creștine medievale* (București 1936), arată o largă lectură.

*

În „Buletinul comitetului internațional de științi istorice", IX[2], rapoarte despre Cehoslovacia (O. Peterka), Turcia (N. Moschopulos) și România (N. Iorga). Cu totul remarcabil raportul general asupra „despotismului luminat" de d. Michel Lhéritier: acestea sînt în adevăr pagini de istorie universală.

*

D. Aurelian Sacerdoțeanu dă o bună privire generală despre „evoluția scrisului și cartea pănă la apariția tiparului", București 1937.

*

D. Radu Vulpe dă o ediție românească a „Daciei lui Pârvan", cu o notiță pioasă despre autor și o bibliografie a operelor lor.

*

În *Pagini literare*, IV, 5, d. Anton Balotă resumă clar și curgător ceia ce se știe despre originea și caracterul satului românesc. Forma e deosebit de frumoasă. Cartea face parte din volumul, supt presă, „Satul românesc, nuclee de viață națională".

*

În *Revista cursurilor și conferințelor*, II, 3-4, d. G. Sofronie tipărește un studiu bine informat despre „fenomenul Unirii în lumina desvoltării principiului național la Romîni". Foarte bună

www.dacoromanica.ro

expunerea d-lui Karol Lutostawski despre „causele esențiale ale căderii republicii Poloniei în secolul al XVII-lea“ (ura monarhiilor absolute contra unui Stat construit pe altă bază).

*

D. Valeriu Butura, profesor în Cluj, ni trimete o însemnare despre plantele folklorului românesc ardelean, ca extras din „Buletinul Grădinii Botanice și al Museului Botanic de la Universitatea din Cluj“ (plante cunoscute și întrebuințate de Romînii din Transilvania).

D. Butura pleacă de la o osebire pe care am făcut-o odinioară și pe care o găsește și în felul de cugetare al poporului. Foarte folositoare numele românești pentru aceste plante, relevînd: *cucurlețe*, forma *ciucoare*, forma *călugăr;* apoi *vetrice*, *turtea*, *ciumăhaia* (pentru: ciumăfaia) *peperigul*, *iarba de întruele* (de pus în legătură fără îndoială cu ielele), *ferăstoiu* (de origine de sigur ungurească), *fierea pămîntului*, *buruiana de ghiug*, *gimberla de munte* (desigur ienuperul), *iarba pîrciului*, *buruiana de căimăceală* (aceasta vindecă boala copiilor), *iarba osului*, *sovîrvariță*, *iarba de dat*, *netoate*, *grețele* (pentru copii „nimurugoși“), *ibovnic* (pentru vacile bolnave).

Interesante și plantele: *soră cu frate*, *cetușnic* (în legătură cu cătușe-pisică), *poala Sîntei Marie* (nu „poala Sf. Măriei“), care se dă acelora ce sufăr de alcolism, care se chiamă acolo: îmbătăciune), *sovîrf*, care apare supt forma nouă *sovavîrf* (impreună cu „scăeuș“ și „oremături“), *cărindarul pămîntului* (care arată transformarea fonetică a cuvîntului calendar). Apoi *scaunul acelora bune* („ale bune“ sînt fără îndoială tot ielele, tocmai fiindcă sînt rele), *tămîioara* (întrebuințată ca „să nu aibă coconi“). Deci „coconi“ se păstrează în margenea Maramureșului, în sens de copii, la Borșa. *Strînsura*, tot maramureșean (fiindcă se întrebuințează la „strînsura la coș“, *horilca*, numit aici *horincă* (ceia ce ar însemna în părțile maramureșene: țuică) *cocenii căprești* (pe cari-i mănîncă, firește, caprele), *limba vecină* „(vecin“ ar avea aici înțelesul de „sătesc“, de la „vicus“), *urzica neagră*, *armurara* (pentru dalac, care se chiamă așa; originea trebue să fie latină), iarba pentru boala care se chiamă „măriu“, *iarba carelor*, *loznicioara de ceas rău* („ceasul“ rău este epilepsia), *orlețul de p'îngă apă* (interesantă forma pentru „pe lîngă“), *răciuna* contra

www.dacoromanica.ro

curgerilor de sînge; *rîndurile roșii, strînsurea* (care se fierbe în apă *măduvită*), *bulbucele, potca de pădure* (pentru bube de multe feluri care se chiamă: potcă).

*

În *Arhivele Olteniei*, Iulie-Decembre, d. Aurelian Sacerdoțeanu caută originea locală a lui Dionisie Eclesiarhul.

De d. Ion Donat o foarte prețioasă cercetare a tuturor fundațiilor bisericești din Oltenia (bine informat și lucruri noi); unele dintr'însele treceau chiar cu desăvîrșire neobservate. Extrem de important documentul de la pagina 302, în care este vorba de „acel boier Albu cel Mare, care s'a ridicat Domn peste capul Vladului-Vodă Țepeș, iar Vlad-Voevod a ieșit cu oaste și l-a prins pe el și l-a tăiat pe el și pe tot neamul lui". Părintele Teodor Bălășel analisează încă un manuscript al lui Dionisie Eclesiarhul. D. D. Tudor descrie un număr de antichități oltene. Documentul privitor la Tudor Vladimirescu, care se dă în traducere din grecește, arată că d. I. Glogoveanu păstrează încă o parte din documentele privitoare la Tudor, pe lîngă cele pe care le-a comunicat și care au apărut în Memoriile Academiei Romîne. Multe acte mai noi, unul din 1567 și altul din 1587, privitoare la moșii, de la d. St. Nicolescu. O prețioasă însemnare de venituri oltenești în vremea mai nouă. Despre fintîna lui Alexandru-Vodă Mircea, o notiță la pp. 462-3. D. V. Mihordea discută lucrarea sa despre „Pacea din Belgrad" cu doi dintre criticii pe cari i-a întîlnit: folositoare examinare a amănuntelor.

*

În *Tradiție și actualitate românească, conferințe rostite la secțiunea de conferințe Focșani a Fundațiilor Culturale Regale*, II, Focșani 1936, îndreptări de d. M. Sadoveanu cu privire la Ion Creangă (preotul Șoldănescu, p. 151, trebuie să fie tatăl profesorului Șoldănescu de la Liceul din Iași: mi-a fost profesor de desemn și mie, a învățat apoi la München, a făcut ilustrații pentru volumul I din *Acte și fragmente* ale mele și a murit tînăr; multe identificări locale; e de sigur cel mai bun studiu al marelui povestitor). Un foarte bun studiu al d-lui Dumitru Mărășu despre „Eminescu în fața criticei literare": se vede ce greu a răzbătut înțelegerea unei poesii atît de superioare, formată ea însăși pe încetul; Duiliu Zamfirescu e printre cei d'întăiu cari u avut simțul genialității aceluia adesea ridiculisat de suflete

www.dacoromanica.ro

proaste şi de suflete rele; culegem recunoaşterea pe care cred că o meritam: „sămănătorismul a fost o binefacere pentru memoria marelui poet" (p. 41); se face dreptate onestelor, laborioaselor silinţi ale lui I. Scurtu; ediţiile lui Chendi sînt pe drept criticate. Sînt pagini de bun simţ şi de pietate. Multe observaţii juste în ce spune d. Ion Pillat despre „sufletul clasic în poesia romînă". Interesante amintirile literare ale d-lui Ioan Ciocîrlan (multe scrisori de preţ).

*

În *Forschungen und Fortschritte*, XIII, n-le 20-1, un foarte important articol al d-lui Helmut Schlunk despre clădiri în Spania pe vremea „monarhiei asturiene". Se notează clădiri bizantine pentru secolul al VII-lea, în opoziţie cu noua arhitectură a secolului al IX-lea (mortar, arc rotund, nu în formă de potcoavă, ferești mari; influenţă carolingiană). Ilustraţii. D. Robert Lehmann-Nitsche explică „urechile de măgar" ale regelui Midas printr'o acoperire de cap din pielea animalului. Frumoasă sintesă a treptelor de cultură ale Siciliei de d. Hans Hochholzer.

*

D. I. Crăciun publică, în *Bibliotheca bibliologica* o „bio-bibliografie" a d-lui Al. Lapedatu, şi d. Iosif E. Naghiu aceia a păr. episcop Nicolae Colan. Din aceasta din urmă aflăm că tînărul episcop a luat licenţa la Bucureşti cu un studiu, rămas netipărit, despre stilul lui Dimitrie Cantemir în operele româneşti.

*

Excelentă conferinţa d-lui I. Crăciun, *Cartea românească în decursul veacurilor*, Cluj 1937 (din revista *Viaţa ilustrată*). Ilustraţii.

*

În *Ion Cîmpineanu (1798-1863)*, conferinţa d-lui Alex. Lapedatu, se vor găsi şi ştiri puţin cunoscute şi puncte de vedere nouă. Bibliografie şi portret. N. I.

*

În n-l trecut al „Revistei Istorice", pp. 182-185, s'a atribuit greşit d-nei Sacerdoţeanu darea de samă asupra lucrării lui Franco Valseechi. Necunoscîndu-se autorul, acesta e rugat să ne comunice numele.

---

www.dacoromanica.ro

NOTIŢE

In *Libro verde italiano*, 1915, p. 97, telegrama ministrului Italiei din Niş (10 April 1915) că „s'ar putea o pace separată între Austro-Ungaria şi Rusia". Aceiaşi veste şi din Sofia, după „cercurile politice din Viena" (13 April). Ar fi pentru „ca să se aibă mînile libere contra Italiei". Se confirmă şi din Berlin la 15 (pp. 97-8).

*

In memoriile d-nei Minutoli, *Mes souvenirs d'Égypte*, I, Paris 1826, povestea fetei Negusului care a luat pe „un servitor al lui lord Valentia" şi a lăsat în Egipt o „galbenă" nepoată (pp. 36-8). Şi despre Abisinia însăşi, pp. 37-9.

La etimologii, primele *bardace* îşi au numele după acele vase care se chiamă la Turci şi Egipteni „bardaques" *ibid*, p. 150).

*

Unele observaţii şi cu privire la Turci şi la războaiele din Ardeal, în adunarea, de Luigi Cadorna, a celor mai caracteristice părţi din opera vestitului general Raimondo Montecuccoli, care a luptat şi la hotarele noastre, *Le più belle pagine di Montecuccoli scelte da Cadorna,* Milano 1922. Ele se întîlnesc de la paginile 185 înainte şi represintă o judecată de cel mai mare interes prin avantagiile pe care ştie să le tragă armata otomană. De la paginile 203 înainte, observaţii cu privire la Unguri în 1673 şi biografia şi bibliografia marelui general.

*

Aceiaşi soliditate în ce priveşte cercetarea problemelor de istorie şi de etnografie pe care o dovedeşte şi în lucrările sale privitoare la Romîni o arată Robert Roessler în studiul, care merită şi el ţinut în samă, din Viena, 1872, *Die Aralseefragen.*

*

Influenţa iconografiei bizantine se poate observa şi în vestita tapiţerie a Apocalipsului în Catedrala de la Angers, pe care o reproduce A. Le Moy, în *L'Anjou* Paris 1924 (p. 115). Turnuri asămănătoare cu acelea ale bisericilor de lemn din Ardeal, din care s'a voit a se face o creaţie exclusiv românească, se întîlnesc, nu numai în regiunile unde au fost semnalate pînă acum, dar pînă şi în Franţa apuseană. Astfel biserica din Vieil Bougé, pe care o reproduce acelaşi, la pagina 31.

*

www.dacoromanica.ro

Între tipăriturile mai noi de indulgențe patriarhale în românește, cea din 1885 apărută la tipografia patriarhală din Ierusalim, în numele lui Nicodim, care ocupa pe vremea aceia acest scaun. Textul este românesc, de jur împrejur ilustrații cu legenda grecească.

*

Vînzarea unei biblioteci particulare a făcut ca biblioteca Institutului de Istorie Universală să intre în stăpînirea unui exemplar cu desăvîrșire nou din „Filosofia cuvîntului și a năravurilor după Heineccius", a lui Eufrosiu Poteca.

*

Tot Biblioteca Institutului Sud-est european, a ajuns în stăpînirea unui exemplar perfect conservat din originalul, tradus de Mitropolitul Veniamin, al „Pietrei Scandelei". Titlul complet, dat și în grecește, este următorul: „Lapis offendiculi sive Expositio originis et causae discidii".

*

La scrierile ciudatului publicist Mihail Anagnoste, care a isprăvit într'o totală turburare a gîndului, trebuie să se adauge broșura din 1870: *Unde am ajuns?*

Ici și colo, pe lîngă obișnuita lui polemică enervată, se întîlnesc și unele amănunte privitoare la împrejurările de atunci.

Pentru a se vedea unde poate merge birfeala acestui om vădit desechilibrat, iată caracterisarea lui Cuza-Vodă, pe care spune că „l-a cunoscut foarte bine": „o natură dintre cele mai stranii, cu judecată dreaptă, cu spirit, cu inima curată, dar cu toate acestea un om de nimic; el încă de la vrista de optsprezece ani, cînd eu l-am cunoscut și ședea în Paris, neavînd vre-o altă grijă decît de a avea păharul lîngă dînsul, fără să fie în stare a se îndeletnici măcar un minut de alt ceva, a scrie două rînduri, sau a ceti un jurnal. Plăcerile sale chiar nu se urcau pînă a merge la un destin, necum *(sic)* la o școală sau altă adunare".

În ce privește, acum, pe Carol I-iu: „acesta este un om cu totul altul. Creșterea, obiceiurile, purtarea sa sînt de o natură opusă. Dar ce poate face el cu o Constituție pe care am botezat-o: „neputința organisată"?

Și unele interesante conclusii, din care nu lipsește oarecare adevăr.

www.dacoromanica.ro

Autorul se luptă cu un Nicolae Stătescu, pe care-l acusă că „a ucis pe *(sic)* Madame Heliade, soția poetului, după ce a chinuit-o mai mulți ani".

*

În cartea lui Richard Fester, *Neue Beiträge zur Geschichte der hohenzollernschen Thronkandidatur in Spanien*, Lipsca 1913, care întrebuințează și lucrarea lui Zingeler, *Karl Anton, Fürst von Hohenzollern*, Stuttgart 1911, se pune la îndoială (p. 27, nota 2) exacta cronologie, pentru cutare moment, a însemnărilor lui Carol I-iu. E posibil să fi suferit une ori, în prelucrarea Mitei Kremnitz. În cartea sa despre prințul Karl Anton o observase Zingeler (p. 153). Salazar, negociatorul candidaturii Hohenzollern pentru tronul spaniol, găsește pe prințul Leopold potrivit, „malgré sa bonhommie", pe principesă, Antonia de Portugalia: „charmante" (pp. 28-9). Interesant ce se spune într'un memoriu de sora lui Carol, Ștefania, măritată cu Pedro, regele Portugaliei: „Si Pedro V et dona Estéphanie d[e] Hohenzollern avaient vécu, ils seraient aujourd'hui rois d'Ibérie" (p. 31). Foarte interesantă și părerea de rău a lui Salazar că prințul Carol e reținut în Romănia; el se gîndește și la fratele mai mic, Frederic: „Quel dommage que le prince Charles de Hohenzollern soit en Roumanie! Il est très populaire ici (en Espagne). Si le prince Léopold ne se décidait pas, que pensez-vous de son autre frère? On pourrait le marier à une fille du duc de Montpensier: elles sont charmantes sous tous les rapports" (p. 39). Asupra ideii lui Salazar de a avea cu orice preț un Hohenzollern, cu gîndul și la principele Carol, și p. 46. Aceasta pentru că la el, ca și la mareșalul Prim și la de los Rios, idealul era *unirea iberică* (a Spaniei cu Portugalia). Se amintește că Ștefania, sora lui Carol și lui Leopold de Hohenzollern, fusese cerută de Napoleon al III-lea, pe care l-a refusat (pp. 108-9). În 1865 Leopold și Antonia fură invitați de Napoleon la Paris (cf., și după Zingeler, p. 109, nota 2). Pentru refusul lui Carol I-iu, în 1869, la Paris, de a răspunde unei invitații pentru că era să fie de față și generalul revoluționar Saldanha, se citează, pe lîngă însemnările regale, și Schlözer, *Römische Briefe*, 1913, p. 285. A fost vorba de o căsătorie a prințului Frederic cu o Montijo, rudă a împărătesei Eugenia (p. 158).

*

www.dacoromanica.ro

În *Eine Jugend vor 100 Jahren, Briefe und Tagebuchblätter des Carl von Mutius*, Berlin 1930, pe lîngă note despre Franţa la căderea lui Napoleon, pe care tînărul ofiţer german l-ar dori oferit spre sacrificiu ca un Labédoyère împuşcat, pe lîngă observaţii sincere despre viaţa socială în provincia franceză, cu totul de vechiu regim după atîţia ani de Revoluţie şi accesibilă la legături amicale cu străinii, pagini de mare interes despre Rusia lui Alexandru I-iu (1817), unde von Mutius merge în suita princesei prusiene Charlotte, care devine Alexandra, soţia viitorului Ţar Nicolae. Bunica, văduva lui Pavel cel asasinat, o prinţesă de Württemberg, conduce şi mai departe societatea rusească. Alexandru e inconsecvent şi influenţabil, Nicolae, rece faţă de frumoasa lui soţie. O mare revistă militară rusească atrage această judecată: „puternică porcărie, imensă consumaţie de praf, proastă luptă de cavalerie, cavalerie proastă aproape în genere". „Împăratul, pasiv." Miloradovici, cara a fost la noi, e descris ca spirit cavaleresc; se laudă felul lui de a umbla cu soldaţii. În schimb, Diebici e socotit ca inferior. Se laudă un colonel Suchtelen, a cărui rudă (văduvă?) a fost quasi-soţia în exil a lui Alexandru-Vodă Ghica. Cu toată familiaritatea petrecerilor din reşedinţele de la ţară, la care participă prinţul Wilhelm de Prusia, viitorul Împărat german, sentinţa lui von Mutius e aceasta: „Ruşii nu duc nimic pănă la capăt, nici măcar politeţa".

Admiră Sfîntul Sofia din Novgorod. La Tver comandă prinţul de Oldenburg, soţul Marii-Ducese Ecaterina, care, cerută şi de Napoleon, era să fie regină a Daciei la noi. În Cremlinul Moscovei, steagurile turceşti cucerite şi brancardul de la Pultava al lui Carol al XII-lea. Colecţia de monede a Grecului Zosima.

În Polonia, portrete ale lui Napoleon în toate casele. La Varşovia, din punct de vedere militar, „triumful dresurii". Marele Duce Constantin trăieşte cu o d-nă Friedrich, devenită contesă Alexandrov; fiul cu dînsa i-l botează Ţarul.

*

La bibliografia războiului balcanic din 1913, cartea, de caracter pur militar, dar ici şi colo şi cu elemente politice (declaraţie a regelui Bulgariei Ferdinand, etc.), a locotenent-colonelului Boucabeille, *La guerre interbalkanique*, Paris 1914.

*

www.dacoromanica.ro

Interesantă broșura, dînd știri cu privire la luptele între partidele românești, care s'a publicat la 1861 în București, de un K. Z. X., supt titlul de: „Oglinda verității sau trecutul și presentul".

*

Cea mai veche carte de limba italiană e a lui Ieronim Abbiatici, *„Dialogu italiano-românu cu începuturi de gramatică în lecțiuni,* dedicatŭ nobileĭ națiuniĭ *(sic) române*, Bucuresci, Imprimeria Statuluĭ, numită Nifon, 1860-1862".

Publicată cu litere cirilice, dă pe 152 de pagini o întinsă presintare de forme și conversații fără actualitate.

*

Expresia „Moldovean get beget, coada vacii" se explică prin pasagiul din Bandini (ed. Urechiă, *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XVI, p. 324), în care se spune că, pentru a dovedi une ori, pe vremea lui Vasile Lupu, că o vacă e în adevăr a sa, cineva trebuia să jure ținîndu-i coada: „deinde siquis bovem aut vaccam amisit, pro invento debet iurare, caudam illius tenendo, quod sit sua". Și, mai departe: „in altum tenendo caudam vaccae".

*

Asămănări între musica populară italiană și cea armenească au fost observate și de Jean Jacques Rousseau, în scrisoarea sa asupra musicii francese, cu prilejul unei audiții la Veneția, unde se știe că „filosoful" a fost o bucată de vreme secretar al ambasadei Franciei.

*

Nu s'a observat în „Cronologia tabelară" *(Operele lui Constantin Cantacuzino,* ed. Iorga, p. 29), mențiunea la 7022 (1513-4) a pietrei de mormînt a unui Ioan Blagodescul, originar „după apa Dunării", pe care l-a călugărit Băsărabă Neagoe.

Nu poate fi decît încă un pretendent, altfel necunoscut.

*

O interesantă cumpărătură e aceia din 1883 a Operelor lui Euclide și Copernic, din Viena, de către o „Madame la princesse de Cantacuzène", locuind la Paris. Am găsit actul de livrare.

*

www.dacoromanica.ro

Smărăndiţa Arghiropol, căreia îi adresează la 1822 (?) o declaraţie de dragoste în franţuzeşte beizadeaua Petrachi Mavrogheni, viitorul om de Stat. (Rudolf Suţu, *Iaşii de odinioară*, II, Iaşi 1928, p. 494), e sora bunicului mieu după mamă, Gheorghe Arghiropol.

*

Cu privire la Carra, autorul Istoriei Moldovei, se găseşte în cartea lui E. d'Argill, *Le centenaire de 1789*, Charlieu 1889, p. 190, menţiunea că era din Pont-de-Veyle şi i se zicea „le misérable". Era printre cei cari năvăliră la Tuilerii şi a votat moartea lui Ludovic al XVI-lea. Convenţia-l trimese la Blois; săvîrşind escese e rechemat de Robespierre. Moare pe eşafod, cu Girondinii. N. I.

*

CETIND CRONICILE.

În Cronica lui Nicolae Costin (p. 27) Doamna lui Duca-Vodă, mergînd la Munteni, trece Siretiul la „Mărceşti".

Mărăşeştii de azi pot veni de la Mareş. Dar nu e o pronunţie moldovenească pentru aceşti „Mărceşti". Atunci numele ar veni de la un moş Marcu.

*

„Pătaşcă", de la „pat", e şi azi, în Moldova, car, carul funebru. La Neculce se găseşte termenul pentru car în genere: „au făcut pătăşti şi au fugit pe potică în Ţara Ungurească" (p. 218, ed. Kogălniceanu).

*

„Blem" pentru „haidem" se află în anecdotele lui Neculce pe care le-am reprodus în *Studii şi documente*, III („blem la Rumele"). El se mai află şi la pagina 218 din ediţia Kogălniceanu: „blemi pe la mine".

*

„Cotela lîngă Braşov" din Neculce (p. 219) e Codlea.

*

„Au început a se slobozire tălhărit în Moldova şi Brăneştii de la Cernăuţi" (p. 213), trebuie îndreptat: „în Braniştea de la Cernăuţi" (altă „braniste" era la Jijia, de unde numele de familie Brănişteanu). N. I.

---

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro

Prețul: **35 lei.**

www.dacoromanica.ro